ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΘΕΜΑΤΩΝ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΩΘΗΣΗ ΤΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ
ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

ΒΟΗΘΗΤΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ
ΓΙΑ ΤΑ
ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ
ΘΕΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ

ΔΗΜΟΤΙΚΟ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2007

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΕΑΕΚ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΡΥΦΗ
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Εκπαίδευσης και Αρχικής
Επαγγελματικής Κατάρτισης

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΠΨ
ΤΟΜΕΑΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ

Η Πράξη συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ)

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΚΑΙ ΑΡΧΙΚΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ (**ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ** 2000-2006)

ΜΕΤΡΟ 4.1.

ΕΝΕΡΓΕΙΑ 4.1.1.
«ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΑΡΧΙΚΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ
ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ»

Κατηγορία Πράξης 4.1.1.δ.
«Παραγωγή βοηθητικού εκπαιδευτικού υλικού για την εισαγωγή θεμάτων σχετικά με τα φύλα στην εκπαιδευτική διαδικασία»

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΦΥΛΛΑΔΙΑ ΤΩΝ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΩΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ
ΜΑΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ ΕΛΕΝΗ
Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Φ.Π.Ψ., Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

ΕΠΟΠΤΕΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ - ΕΚΠΟΝΗΣΗ ΦΥΛΛΑΔΙΟΥ
ΤΡΕΣΣΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ
Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Π.Τ.Δ.Ε., Α.Π.Θ.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ
ΚΑΝΤΑΡΤΖΗ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ - ΠΛΙΟΓΚΟΥ ΒΑΣΙΛΙΚΗ - ΠΑΤΚΟΥ ΕΥΔΟΞΙΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΟΜΑΔΑ ΕΡΓΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	Α.Π.Θ.	ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ	ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
Μαραγκουδάκη Ε. *Επ. Καθηγήτρια*	Δεληγιάννη - Κουϊμτζή Β. *Καθηγήτρια*	Καντζάρα Β. *Λέκτορας*	Γκασούκα Μ. *Διδάσκουσα με το Π.Δ. 407*
Μαυρογιώργος Γ. *Καθηγητής*	Ζιώγου - Καραστεργίου Σ. *Καθηγήτρια*	Παραδείση Μ. *Λέκτορας*	
Αθανασιάδης Θ. *Λέκτορας*	Κογκίδου Δ. *Καθηγήτρια*	Στρατηγάκη Μ. *Επ. Καθηγήτρια*	
Παλαιολόγου Α. *Επ. Καθηγήτρια*	Τρέσσου Ε. *Αν. Καθηγήτρια*		
Σιάνου Ε. *Αν. Καθηγήτρια*			

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ ΕΡΓΟΥ

Εξωτερικοί Συνεργάτες/Συνεργάτιδες και Διορισμένοι/Διορισμένες Εκπαιδευτικοί* με έδρα τα Ιωάννινα, τη Θεσσαλονίκη και την Αθήνα

ΤΟ ΥΛΙΚΟ

Το **έντυπο υλικό** περιλαμβάνει:

- ✓ Βιβλίο - εγχειρίδιο για τις/τους εκπαιδευτικούς (ασκήσεις ευαισθητοποίησης)
- ✓ Βιβλίο - εγχειρίδιο για τις/τους νηπιαγωγούς
- ✓ Βιβλίο - Φύλο και Νέα Επαγγέλματα
- ✓ Βιβλίο - Δοκίμια
- ✓ Φυλλάδια συμπληρωματικά των σχολικών εγχειριδίων

Το **ηλεκτρονικό υλικό** περιλαμβάνει:

- ✓ Οπτικοακουστικό/ πολυμεσικό υλικό
  2 CD-ROM και 2 DVD - 1 για κάθε ηλικιακή ομάδα
  (11-15 χρονών και 15-18 χρονών)
  1 CD-ROM για τις/τους νηπιαγωγούς
- ✓ Δικτυακό τόπο

---

* Στην ιστοσελίδα του Έργου αναφέρονται τα ονόματα των μελών της ερευνητικής ομάδας του Έργου, όπως και των Στελεχών του ΥΠΕΠΘ και των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν στην πιλοτική εφαρμογή του υλικού στα σχολεία.

Το υλικό που κρατάτε στα χέρια σας συνδέεται με την πράξη 4.1.1.δ. «Παραγωγή βοηθητικού εκπαιδευτικού υλικού για την εισαγωγή θεμάτων σχετικά με τα φύλα στην εκπαιδευτική διαδικασία» και εντάσσεται στον Άξονα Προτεραιότητας 4 του ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ («Προγράμματα υποστήριξης της αρχικής επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης για γυναίκες»).

Η Πράξη συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ).

ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ - CtP - ΕΚΤΥΠΩΣΗ
«ΛΙΘΟΓΡΑΦΙΑ» Ι. ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ - Θ. ΨΑΡΡΑΣ
Νέα Ραιδεστός - Θεσσαλονίκη - Τηλ.: 2310.466.776 - Fax: 2310.466.699

Φιλολογική Επιμέλεια: Κοτσυφού Ελένη

ΦΥΛΛΑΔΙΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ
ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΘΕΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Α. ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: Τα Συμπληρωματικά Φυλλάδια 7

Β. ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Ανάλυση σχολικών εγχειριδίων 13
1. Εισαγωγή 13
2. Σχολικά Εγχειρίδια 13
3. Συντακτικές Ομάδες 14
4. Κατηγορίες Ανάλυσης 15
1. Γλωσσικός Σεξισμός 17
1. Χρήση του αρσενικού γένους για να δηλώσει και τα δύο γένη 17
2. Προσωποποίηση των επαγγελμάτων 21
3. Χρήση των λέξεων «άνθρωπος», «παιδί» 23
4. Πρόταξη του αρσενικού ονόματος στα ζεύγη ανδρικών-γυναικείων 25
5. Ονομαστικές αναφορές 26
6. Χρήση των υποκοριστικών 27
7. Χρήση των αντωνυμιών και επιθέτων 28
8. Σημασιολογικά στερεότυπα 29
2. Επαγγέλματα 29
3. Δραστηριότητες 33
1. Οικιακές δραστηριότητες 33
2. Οικονομικές δραστηριότητες 34
3. Ψυχαγωγικές δραστηριότητες 35
4. Πολιτικοκοινωνικές δραστηριότητες 38
4. Διάσημα Πρόσωπα 39
5. Πρωταγωνιστικοί Ρόλοι 42
6. Στερεοτυπικά Χαρακτηριστικά-Συμπεριφορές των Φύλων 46
7. Φωνή και στα δύο Φύλα 49
8. Η Εικόνα της Οικογένειας 55

Γ. ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ: Επίλογος 57
Δ. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 59

Α. ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ
Τα Συμπληρωματικά Φυλλάδια

Για την εκπόνηση του «Συμπληρωματικού Φυλλαδίου» προηγήθηκε, από ομάδα εργασίας εκπαιδευτικών όλων των βαθμίδων, διεξοδική μελέτη των κειμένων και της εικονογράφησης των νέων σχολικών εγχειριδίων του δημοτικού σχολείου με στόχο να εντοπιστούν περιπτώσεις που συντηρούν κοινωνικά στερεότυπα για τους ρόλους των φύλων. Τα σχολικά βιβλία αποτελούν τα καθημερινά εργαλεία δουλειάς για το διδακτικό προσωπικό. Όταν μάλιστα, όπως συμβαίνει στη χώρα μας, υπάρχει ένα και μοναδικό σχολικό εγχειρίδιο για κάθε γνωστικό αντικείμενο και κάθε τάξη τότε γίνεται το κύριο μέσο διεκπεραίωσης του εκπαιδευτικού έργου. Είναι σημαντικό λοιπόν να εντοπιστούν και να σχολιαστούν προκειμένου να αποδυναμωθούν παραδείγματα που προάγουν στερεότυπους ρόλους για τα φύλα.

Σχολικά εγχειρίδια και διακρίσεις φύλων

— Τα σχολικά εγχειρίδια είναι ένα μέσο μεταφοράς γνώσεων και δεξιοτήτων αλλά και ένα βασικό μέσο κοινωνικοποίησης. Με αυτή την έννοια, το εκπαιδευτικό υλικό μπορεί να είναι σημαντικός παράγοντας στην επίτευξη της εκπαιδευτικής ισότητας (ή ανισότητας). Εκπαιδευτικό υλικό χωρίς διακρίσεις φύλων είναι βέβαιο ότι διευκολύνει την επίτευξη ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση. Για την επίτευξη όμως της ισότητας μέσω της εκπαίδευσης απαιτούνται και άλλα μέτρα σε θεσμικό και ατομικό επίπεδο.

— Τα νέα σχολικά εγχειρίδια έχουν σημειώσει θετικά βήματα στον τομέα των στερεοτύπων. Εξακολουθούν ωστόσο να αναπαράγουν έμφυλες ασυμμετρίες, γεγονός που δεν συμβάλλει στην προώθηση της ισότητας των φύλων.

— Ο Νόμος 1566/1985, άρθρο 1, παρ. 1, ορίζει ότι σκοπός της εκπαίδευσης είναι να συμβάλει στην ολόπλευρη ανάπτυξη των μαθητών και μαθητριών ανεξάρτητα από φύλο, ώστε να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες. Η σεξιστική αντιμετώπιση των μαθητών και μαθητριών και ο περιορισμός τους μέσα σε αυστηρά έμφυλες οριοθετήσεις, δεν είναι συμβατή με τον παραπάνω νομοθετημένο σκοπό της εκπαίδευσης. Τα στερεότυπα που καταγράφονται στα σχολικά εγχειρίδια αναστέλλουν, και σε μεγάλο βαθμό ακυρώνουν, την απρόσκοπτη, ολόπλευρη και ελεύθερη ανάπτυξη των παιδιών.

— Σχολικά εγχειρίδια με παραδοσιακές διχοτομίες ως προς το φύλο αλλά και γενικότερα εκπαιδευτικό υλικό που ανταποκρίνεται στα ενδιαφέροντα του ενός μόνον φύλου, νομιμοποιεί μια συγκεκριμένη κοινωνική πραγματικότητα για τη θέση του άλλου φύλου.

Τι ξέρουμε από έρευνες για το εκπαιδευτικό υλικό

— Η σεξιστική γλώσσα επηρεάζει τις αντιλήψεις των παιδιών για την πραγματικότητα. Τα στερεότυπα για τους ρόλους των φύλων επηρεάζουν την αντίληψη που σχηματίζουν τα παιδιά για τον κόσμο.

— Εκπαιδευτικό υλικό χωρίς διακρίσεις φύλων αυξάνει τα κίνητρα των παιδιών για μάθηση. Εκπαιδευτικό υλικό χωρίς προκαταλήψεις που ανταποκρίνεται στα ενδιαφέροντα και των δύο φύλων διευρύνει τις δυνατότητες αγοριών και κοριτσιών για μάθηση. Από ερευνητικά δεδομένα σχετικά με το ενδιαφέρον των παιδιών για το μη σεξιστικό υλικό

προκύπτει ότι: α) τα κορίτσια προτιμούν γυναικείους κύριους χαρακτήρες, ανεξάρτητα από το ρόλο που υποδύονται, β) ενώ και τα αγόρια προτιμούν ανδρικούς χαρακτήρες και δείχνουν μεγαλύτερη προτίμηση σε ιστορίες με παραδοσιακά ανδρικό περιεχόμενο, ανεξάρτητα από το φύλο του χαρακτήρα, γ) ιστορίες που εμπεριέχουν πρωταγωνιστικούς ρόλους που δεν είναι σύμφωνοι με τα στερεότυπα δεν απορρίπτονται από τα παιδιά και σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα προτιμούνται, δ) η ύπαρξη γυναικείων κύριων χαρακτήρων και το μη σεξιστικό περιεχόμενο ενός εκπαιδευτικού υλικού μπορεί να συμβάλλει στην αύξηση του ενδιαφέροντος των παιδιών για το υλικό. Όταν τα κορίτσια/γυναίκες παρουσιάζονται σε μη στερεότυπους ρόλους, τότε αυξάνεται και το ενδιαφέρον των αγοριών για το υλικό.

— Εκπαιδευτικό υλικό χωρίς διακρίσεις φύλων διευρύνει τις στάσεις των παιδιών για τους ρόλους των φύλων. Σύμφωνα με ερευνητικά δεδομένα για το μη σεξιστικό υλικό –έντυπο και άλλου είδους: α) η επαφή των παιδιών, ιδιαίτερα των μικρών παιδιών, με σεξιστικό εκπαιδευτικό υλικό μπορεί να αυξήσει τις σεξιστικές αντιλήψεις τους, β) επαφή των παιδιών με μη σεξιστικό εκπαιδευτικό υλικό και με υλικό που εμπεριέχει χαρακτήρες του ίδιου φύλου με αυτά έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση των σεξιστικών αντιλήψεων σε άτομα από 3 έως τουλάχιστον 22 ετών, γ) οι επιδράσεις του μη σεξιστικού εκπαιδευτικού υλικού συνήθως δεν γενικεύονται σε περιοχές που δεν καλύπτονται από το υλικό –ιδιαίτερα σε παιδιά προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας– αν και μπορεί να υπάρξουν γενικεύσεις για μεγαλύτερα παιδιά, δ) η αλλαγή στάσεων προς μη σεξιστική κατεύθυνση είναι μεγαλύτερη στις περιπτώσεις που υπάρχει μεγαλύτερη έκθεση των παιδιών σε τέτοιο υλικό

— Εκπαιδευτικό υλικό χωρίς διακρίσεις φύλων επηρεάζει τη γνώση των παιδιών για τους ρόλους των φύλων και το περιεχόμενό τους. Δηλαδή βοηθάει τα παιδιά να αποκτήσουν ρόλους ευέλικτους, γεγονός που επιτρέπει αργότερα να κάνουν εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές βασισμένες περισσότερο στα ενδιαφέροντά τους και όχι προκαθορισμένες με βάση το φύλο τους.

— Εκπαιδευτικό υλικό χωρίς διακρίσεις φύλων συμβάλλει στην κατανόηση του περιεχομένου. Το εκπαιδευτικό υλικό σχεδιάζεται για να βοηθά τα παιδιά, αγόρια και κορίτσια, στη μάθηση του περιεχομένου του κάθε γνωστικού αντικειμένου και στην απόκτηση δεξιοτήτων. Τα ερευνητικά δεδομένα που έχουμε σχετικά με την επίδραση του μη σεξιστικού εκπαιδευτικού υλικού σε σύγκριση με το σεξιστικό όσον αφορά την ανάκληση του περιεχομένου τους, δεν είναι απολύτως σαφή έως τώρα. Αυτό συμβαίνει γιατί υπάρχουν και άλλοι παράγοντες, όπως η ηλικία, η γνώση για το περιεχόμενο των ρόλων των φύλων, ο βαθμός των στερεότυπων αντιλήψεων κ.ά. που μπορεί να έχουν σχέση με την ανάκληση του υλικού από τους μαθητές και τις μαθήτριες.

Το «Συμπληρωματικό Φυλλάδιο» έχει ως στόχο την εξοικείωση των εκπαιδευτικών με:

- τον εντοπισμό σεξιστικών στοιχείων στο εκπαιδευτικό υλικό και τη σταδιακή και συστηματική αποδόμησή τους,
- την εισαγωγή στην εκπαιδευτική διαδικασία της θεματικής του φύλου και τον εμπλουτισμό της με πρόσθετο μη σεξιστικό εκπαιδευτικό υλικό που το ίδιο το διδακτικό προσωπικό θα επιλέγει ή/και θα παράγει.

Εννοιολογική αποσαφήνιση

Το φύλο είναι ένα μόνο μέρος της ταυτότητάς μας. Υπάρχουν και άλλα κοινωνικά χαρακτηριστικά που διαπλέκονται με το φύλο και καθορίζουν την ταυτότητά μας. Για να κατανοήσουμε την καταπίεση, την εξουσία και τα προνόμια που συνδέονται με το φύλο πρέπει να βλέπουμε και τις άλλες διαστάσεις. Σε ζητήματα που αφορούν τα στερεότυπα του φύλου συναντώνται συχνά ορισμένες έννοιες όπως:

Σεξισμός: είναι το σύνολο των αντιλήψεων, στάσεων και πρακτικών με βάση τις οποίες θεσμοθετείται η κοινωνική ανισότητα εις βάρος του ενός φύλου, καθώς και η μεροληπτική αντιμετώπισή του. Στις δυτικές κοινωνίες, όπου η θεσμική κυριαρχία ανήκει στους άνδρες, θύματα του σεξισμού είναι κυρίως οι γυναίκες, οι οποίες –ως κοινωνική ομάδα– θεωρούνται υποδεέστερες των ανδρών, με αποτέλεσμα να γίνονται συχνά αντικείμενα καταπίεσης ή/και εκμετάλλευσης από αυτούς. Θα πρέπει να σημειώσουμε ωστόσο ότι τόσο οι γυναίκες όσο και οι άνδρες δεν αποτελούν ομοιογενείς κοινωνικές ομάδες, με συνέπεια, να μην κυριαρχούν όλοι οι άνδρες πάνω σε όλες τις γυναίκες, καθώς υπάρχουν και άνδρες που καταπιέζουν ή/και εκμεταλλεύονται άλλους άνδρες, αλλά και γυναίκες που κυριαρχούν πάνω σε άνδρες.

Ο σεξισμός αποτελεί ιδεολογικό εργαλείο υπεράσπισης και διατήρησης της έμφυλης ασυμμετρίας, ερμηνεύοντας και δικαιολογώντας ως «φυσικές» πολλές κοινωνικές πρακτικές. Εκπαιδευτικά συστήματα που δεν αμφισβητούν το σεξισμό συντελούν στη διατήρηση και αναπαραγωγή αυτής της έμφυλης ασυμμετρίας. Η σεξιστική αντιμετώπιση των μαθητών/τριών δεν ανταποκρίνεται στους νομοθετημένους σκοπούς της εκπαίδευσης καθώς περιορίζει την ανάπτυξη των παιδιών μέσα από αυστηρές έμφυλες οριοθετήσεις.

Έμφυλα στερεότυπα: είναι οι κοινές υπεραπλουστευμένες εικόνες που επικρατούν σε μια κοινωνία για τα χαρακτηριστικά που έχουν ή θα πρέπει να έχουν τα φύλα –χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι διάφορες έμφυλες ατομικές διαφορές μεταξύ των υποκειμένων. Αυτές οι εικόνες συχνά συνοδεύονται από προκαταλήψεις, δηλαδή από μια ευνοϊκή ή δυσμενή προδιάθεση και στάση για το ένα φύλο. Τα στερεότυπα των φύλων είναι βαθιά ριζωμένα στις κοινωνικές αντιλήψεις και στις πολιτισμικές παραδόσεις κάθε κοινωνικής ομάδας.

Μη σεξιστικό εκπαιδευτικό υλικό: θεωρείται το υλικό από το οποίο απουσιάζουν οι παραδοσιακοί στερεότυποι έμφυλοι διαχωρισμοί και στο οποίο α) οι γυναίκες είναι παρούσες, β) προβάλλεται η συνεισφορά τους σε όλους τους τομείς και γ) εμπεριέχονται οι μεταβαλλόμενοι ρόλοι των ανδρών και των γυναικών. Είναι το υλικό το οποίο παρουσιάζει ισότιμα έμφυλα μοντέλα –σε παραδοσιακούς και μη ρόλους– και έννοιες, κρατώντας ταυτόχρονα μια ουδετερότητα ως προς την αμφισβήτηση αυτών των έμφυλων στερεότυπων διακρίσεων.

Αντι-σεξιστικό εκπαιδευτικό υλικό: θεωρείται το υλικό από το οποίο όχι μόνο απουσιάζουν στοιχεία σεξισμού και έμφυλων διακρίσεων, αλλά, επιπλέον, παρέχονται εναλλακτικές θεωρήσεις και προτείνονται ρόλοι έτσι ώστε να απεικονίζεται πιο ρεαλιστικά η πραγματικότητα. Αντι-σεξιστικό εκπαιδευτικό υλικό είναι αυτό που προτρέπει μαθητές και μαθήτριες να αμφισβητήσουν κριτικά και να δράσουν συστηματικά για την εξάλειψη του σεξισμού και της έμφυλης ασυμμετρίας.

Σεξισμός στο διδακτικό υλικό

Ένα διδακτικό υλικό που είναι σεξιστικό, παρουσιάζει στους μαθητές και στις μαθήτριες ότι οι ικανότητες, οι δεξιότητες, οι επαγγελματικές επιλογές, οι συμπεριφορές και γενικότερα οι δυνατότητές τους ορίζονται και καθορίζονται με βάση το φύλο τους. Αυτή η σεξιστική οπτική έχει επιπτώσεις στην ανάπτυξη των φιλοδοξιών στα αγόρια και τα κορίτσια καθώς και στη διαμόρφωση της αυτοεικόνας τους μέσω των προτεινόμενων μοντέλων ρόλων. Είναι σημαντικό λοιπόν οι εκπαιδευτικοί να έχουν τις γνώσεις και τις δεξιότητες που χρειάζονται τόσο για να ανιχνεύουν το σεξισμό όσο και για να επιλέγουν ή να δημιουργούν μη σεξιστικό υλικό.

Οι πιο συχνές μορφές προκατάληψης που καταγράφονται διεθνώς στο διδακτικό υλικό και αφορούν στην ποιοτική και ποσοτική εκπροσώπηση των δύο φύλων και στη χρήση σεξιστικής γλώσσας είναι:

— Η απουσία ή η σχεδόν ανύπαρκτη παρουσία κάποιας κοινωνικής ομάδας

— Η χρήση έμφυλων στερεότυπων (ρόλων, επαγγελμάτων, συμπεριφορών, δραστηριοτήτων) –θετικών ή αρνητικών- για την περιγραφή κάθε κοινωνικής ομάδας.

— Ανισομέρεια και επιλεκτικότητα καθώς σε ορισμένες περιπτώσεις παρουσιάζεται μια μόνον οπτική ή ερμηνεία ενός ζητήματος, μιας κατάστασης, ενός κοινωνικού φαινομένου, ή μιας κοινωνικής ομάδας. Τέτοιες υπεραπλουστευμένες εκδοχές διαστρεβλώνουν σύνθετα ζητήματα παραλείποντας σημαντικές διαστάσεις τους.

— Μη ρεαλιστική εκδοχή του κόσμου με σημαντική «παράλειψη» θεμάτων που δεν θεωρούνται κατάλληλα για τα παιδιά ή είναι πιθανόν να τα στεναχωρήσουν. Έτσι, αποσιωπούνται συχνά ζητήματα που έχουν σχέση με προκαταλήψεις, ρατσισμό, σεξισμό, φτώχεια, σεξουαλικότητα, εκμετάλλευση, κακοποίηση κ.ά. και κατ'αυτόν τον τρόπο μειώνεται η δυνατότητα κατανόησης αυτών των θεμάτων από τα παιδιά και ενδεχομένως η δυνατότητα κοινωνικής παρέμβασης.

— Αποσπασματικότητα και απομόνωση ορισμένων θεμάτων για τα οποία θεωρείται σκόπιμο να υπάρξει ένα «ειδικό» κεφάλαιο στο βιβλίο ή μια «ξεχωριστή» παράγραφος και όχι ενσωμάτωσή τους ή διάχυση στο σύνολο. Ενώ, για παράδειγμα, στο βιβλίο της Ιστορίας είναι προτιμότερο να υπάρχει έστω και μία μόνον ενότητα με θέμα τις γυναίκες στο Βυζάντιο από το να μην υπάρχει καμιά αναφορά, ωστόσο ο τρόπος με τον οποίο προβάλλεται η ομάδα των γυναικών μέσα από τη συγκεκριμένη επιλογή (ως ξεχωριστό θέμα) δείχνει ότι τα μέλη της συγκεκριμένης ομάδας διαδραματίζουν υποδεέστερο και περιφερειακό ρόλο.

— Σεξισμός στη γλώσσα. Η γλώσσα μπορεί να είναι σημαντική πηγή προκατάληψης με πολλούς τρόπους (αναφέρονται παρακάτω αναλυτικά).

— «Ψευδαίσθηση της ισότητας των φύλων». Πρόκειται για ένα σχετικά πρόσφατο φαινόμενο, καθώς τα ζητήματα αυτά τα τελευταία χρόνια απασχόλησαν πιο συστηματικά την εκπαιδευτική κοινότητα σε αρκετές χώρες. Αναφέρεται στο γεγονός της κατ' όνομα ή δήλωση για επικοινωνιακούς ή άλλους λόγους ενός υλικού ως μη σεξιστικού, ενώ στην πραγματικότητα η λεπτομερής ανάλυση αποδεικνύει το αντίθετο. Για παράδειγμα, αν και δηλώνεται στην εισαγωγή του βιβλίου ότι το βιβλίο απευθύνεται σε μαθητές και μαθήτριες μιας τάξης στο κείμενο και στις εικόνες του βιβλίου διαπιστώνεται ότι απευθύνεται μόνον στα αγόρια.

Καταγραφή του σεξισμού στο διδακτικό υλικό

Ο εντοπισμός έμφυλων στερεοτύπων στο διδακτικό υλικό δεν είναι πάντα εύκολος καθώς τα στερεότυπα είναι συχνά αρκετά συγκαλυμμένα. Ένας δόκιμος και επιτυχής τρόπος που χρησιμοποιείται διεθνώς για τον εντοπισμό του σεξισμού στο διδακτικό υλικό είναι η διερεύνηση μέσω ερωτημάτων του σεξισμού στη γλώσσα, στην εικονογράφηση και στα κείμενα. Πιο συγκεκριμένα:

Στη γλώσσα: Διερευνάται αν γίνεται χρήση σεξιστικής γλώσσας.

Χρησιμοποιείται το αρσενικό γραμματικό γένος ως αντιπροσωπευτικό και του θηλυκού; Αναφέρονται και οι δύο γραμματικοί τύποι στα γένη; Υπάρχουν λέξεις/εκφράσεις που υποτιμούν τις γυναίκες; Ποιες επικοινωνιακές στρατηγικές χρησιμοποιούνται ανάμεσα στα φύλα; (π.χ. ποιο φύλο ζητάει συνήθως το λόγο, θέτει τα θέματα προς συζήτηση, διακόπτει;).

Στην εικονογράφηση: Διερευνάται η ύπαρξη έμφυλης ασυμμετρίας στην εικονογράφηση του εξωφύλλου και του περιεχομένου.

Υπάρχει ισορροπία στον αριθμό των αγοριών/κοριτσιών, γυναικών/ανδρών που απεικονίζονται; Απεικονίζονται αγόρια και κορίτσια να εμπλέκονται σε δραστηριότητες που δεν εμπίπτουν στα στερεότυπα για τους ρόλους των φύλων; Σε ποιους χώρους εμφανίζονται κορίτσια/γυναίκες, αγόρια/άνδρες; (π.χ. εξωτερικός–εσωτερικός χώρος). Απεικονίζονται έμφυλα στερεότυπα; Ποιο φύλο πρωταγωνιστεί και ποιο είναι αθέατο/αφανές; Όταν απεικονίζονται αγόρια και κορίτσια σε κοινές δραστηριότητες τι ρόλους αναλαμβάνουν; Ποιο φύλο παρουσιάζεται ως ενεργητικό και ποιο ως παθητικό; Όταν ιστορικές φωτογραφίες αντανακλούν το σεξισμό μιας περιόδου, καταγράφεται το γεγονός στον υπότιτλο;

Στα κείμενα: Διερευνάται η ύπαρξη έμφυλης ασυμμετρίας στο περιεχόμενο όλων των κειμένων.

Ποιο είναι το φύλο των συγγραφέων των εγχειριδίων και των κειμένων που επιλέγονται; Σε τι δραστηριότητες εμπλέκεται το κάθε φύλο; Ποιος είναι ιδιαίτερα ο ρόλος των κοριτσιών/γυναικών; Θα μπορούσε το ίδιο κείμενο να χρησιμοποιηθεί αν οι κοινωνικοί ρόλοι των φύλων ήταν αντεστραμμένοι, αν δηλαδή στη θέση των γυναικών ήταν άνδρες και το αντίστροφο; Υπο-αντιπροσωπεύεται κάποιο φύλο και ποιοι είναι οι κυρίαρχοι χαρακτήρες; Ποιο είναι το φύλο του πρωταγωνιστικού χαρακτήρα; Ήρωες και ηρωίδες θαυμάζονται για τα ίδια χαρακτηριστικά και χρησιμοποιούνται τα ίδια κριτήρια για την επιτυχία; Τα ηγετικά χαρακτηριστικά και οι ηγετικές δεξιότητες μήπως συνδέονται με κάποιο φύλο; Ποιο είναι το φύλο που φαίνεται να προτείνει αξιόπιστες και τεκμηριωμένες λύσεις και να επιλύει στη πράξη τα προβλήματα που παρουσιάζονται;

Υπάρχουν ερμηνείες για κοινωνικά ζητήματα που έχουν σχέση με τα φύλα ή μήπως αντιμετωπίζονται ως αναπόφευκτες συνέπειες του βιολογικού φύλου; Συνδέονται τα θέματα της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού με τα φύλα και την κατανομή της εξουσίας; Μήπως παρουσιάζονται ως πρόβλημα οι ίδιες οι γυναίκες; Το περιεχόμενο ενθαρρύνει ενεργητικές συμπεριφορές και αντίσταση ή παθητική αποδοχή και από ποιο φύλο; Ποιο φύλο παραλείπεται και με ποιο σκοπό; Υπάρχουν έμφυλα στερεότυπα του χαρακτήρα και των δραστηριοτήτων, δηλαδή μήπως οι γυναίκες εμφανίζονται –επιγραμματικά– ικανές να «φροντίζουν» και οι άνδρες να «αναλαμβάνουν τις ευθύνες», «να είναι

πετυχημένοι επαγγελματικά» και να μην αναφέρονται συχνά σε ρόλους «συντρόφων και πατέρων»; Αναλαμβάνουν οι γυναίκες πρωτοβουλίες και έχουν κοινωνικά εφόδια για την επιτυχία ή η επιτυχία τους –όταν υπάρχει- αποδίδεται σε άλλους παράγοντες, όπως η ομορφιά ή/και η σχέση τους με σημαντικούς άνδρες στη ζωή τους (πατέρων, αδελφών, συντρόφων, συγγενών, επαγγελματιών);

Σε τι ρόλους παρουσιάζονται οι γυναίκες, σε παραδοσιακούς/στερεότυπους ή καινοτόμους; Ποιος τύπος ανδρικής και γυναικείας προσωπικότητας σκιαγραφείται με βάση τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας (π.χ. επινοητικότητα, ανεξαρτησία, ορθολογική σκέψη, δημιουργικότητα, ευαισθησία, εξάρτηση, συναισθηματικότητα, υποχωρητικότητα, περιέργεια, φαντασία, εξυπνάδα) που αποδίδονται στους γυναικείους και ανδρικούς χαρακτήρες; Πόσοι διαφορετικοί χαρακτήρες ανδρών και γυναικών υπάρχουν και πόσο συχνά εμφανίζονται; Η ενδεχόμενη καταπίεση των γυναικών παρουσιάζεται ως κοινωνικό σύμπτωμα ή ως αναπόδραστη φυσική νομοτέλεια;

Στα επαγγέλματα τα οποία εμφανίζονται να ασκούν οι άνδρες και οι γυναίκες διαφαίνεται κάποια κατηγοριοποίηση σε «ανδρικά» και «γυναικεία»; Περιγράφεται ισότιμα ο χώρος εργασίας και η επαγγελματική συμπεριφορά των γυναικών και των ανδρών; Αντιπροσωπεύονται οι γυναίκες ισότιμα στα λεγόμενα «ανδρικά» επαγγέλματα, στις θετικές επιστήμες και στην τεχνολογία; Εμφανίζονται άνδρες σε επαγγέλματα που συνήθως παραδοσιακά ασκούν γυναίκες; (π.χ. γραμματέας, νηπιαγωγός). Αντιπροσωπεύονται οι γυναίκες στην κορυφή της διοικητικής ιεραρχικής πυραμίδας και σε θέσεις παγκόσμιας αναγνώρισης; Αναδεικνύονται πρωτοβουλίες σε θέματα προώθησης της σταδιοδρομίας των γυναικών; Προωθούνται εξίσου αγόρια και κορίτσια σε μελλοντικό επαγγελματικό προσανατολισμό; Διαφαίνεται κάποια σχέση στις προτεινόμενες επαγγελματικές επιλογές αγοριών και κοριτσιών με στερεότυπες αντιλήψεις για τους ρόλους των φύλων;

Σε ποιο φύλο αποδίδεται δύναμη και εξουσία; Παρουσιάζονται οι γυναίκες σε υποδεέστερους ρόλους; Γίνονται αναφορές στην οικογενειακή ζωή των ατόμων και πώς κατανέμονται οι ευθύνες στα μέλη της οικογένειας; Ποιος τύπος οικογένειας προβάλλεται κυρίως; Πώς σκιαγραφούνται οι γονικοί ρόλοι; Πώς κατανέμεται ο ελεύθερος χρόνος στα μέλη της οικογένειας; Σε ποιους τομείς της κοινωνικής ζωής δραστηριοποιούνται οι άνδρες και οι γυναίκες; Εμπεριέχονται εναλλακτικές θεωρήσεις, ακριβείς και ρεαλιστικές, χαρακτήρων των ανδρών και γυναικών και εναλλακτικοί τρόποι ζωής σε όλα τα επίπεδα; Αν ναι, με ποια συχνότητα και ποιες αξιολογικές κρίσεις και σχόλια διατυπώνονται;

Β. ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ
Ανάλυση σχολικών εγχειριδίων

1. Εισαγωγή

Για να διαπιστωθεί ο τρόπος με τον οποίο εμφανίζονται τα δύο φύλα, οι ρόλοι και οι σχέσεις τους στα νέα σχολικά εγχειρίδια, εφαρμόστηκε η ανάλυση περιεχομένου, μέθοδος που χρησιμοποιείται κυρίως αλλά όχι μόνον στις κοινωνικές επιστήμες. Στην ανάλυση περιεχομένου ο ερευνητής ή η ερευνήτρια ακολουθεί συγκεκριμένα βήματα:

— ορίζει το πρόβλημα και συγκεντρώνει τις πηγές που θα χρησιμοποιήσει στην έρευνα,

— ορίζει τις μονάδες ανάλυσης (π.χ. λέξεις, προτάσεις, παραγράφους), της περιοχής του περιεχομένου στην οποία εμφανίζονται τα στοιχεία που εξετάζει,

— δημιουργεί κατηγορίες για το υλικό που συγκεντρώνει.

Το θέμα της συγκεκριμένης μελέτης, έχει ήδη συζητηθεί, είναι: «τα στερεότυπα του ρόλου των φύλων στα νέα σχολικά εγχειρίδια της Ε' και Στ' τάξης του Δ.Σ.». Ως πηγές χρησιμοποιήθηκαν 6 σχολικά βιβλία. Συγκεκριμένα 2 βιβλία μαθηματικών, 1 τεύχος για κάθε τάξη, 2 βιβλία φυσικών επιστημών, ένα για κάθε τάξη και 2 βιβλία γεωγραφίας, ένα για κάθε τάξη. Χρησιμοποιήθηκαν επίσης τα τετράδια εργασιών καθώς και τα βιβλία για το διδακτικό προσωπικό για τα μαθηματικά και τη φυσική. Ως μονάδες ανάλυσης χρησιμοποιήθηκαν το κείμενο (λέξεις, προτάσεις) και οι εικόνες (η κατάσταση που απεικονίζεται και το κείμενο του υπότιτλου). Δημιουργήθηκαν 8 κατηγορίες ανάλυσης για κάποιες από τις οποίες ορίστηκε και ένας αριθμός υποκατηγοριών. Συγκεκριμένα ορίστηκαν οι κατηγορίες: γλωσσικός σεξισμός, επαγγέλματα, δραστηριότητες, διάσημα πρόσωπα, πρωταγωνιστικοί ρόλοι, στερεοτυπικά χαρακτηριστικά-συμπεριφορές των φύλων, φωνή και στα δύο φύλα και η εικόνα της οικογένειας. Για δύο κατηγορίες, το γλωσσικό σεξισμό και τις δραστηριότητες ορίστηκαν και υποκατηγορίες.

Ασφαλώς η δημιουργία των συγκεκριμένων κατηγοριών για την εξέταση των στοιχείων που συγκεντρώθηκαν κατά την έρευνα είναι μία επιλογή που έγινε από την ερευνητική ομάδα, δεν είναι ούτε η μοναδική ούτε καλύτερη από άλλες επιλογές που άλλοι ή άλλες ερευνητές και ερευνήτριες θα έκαναν.

2. Σχολικά Εγχειρίδια

Πηγές που χρησιμοποιήθηκαν στην έρευνα

Αναλύθηκαν τα βιβλία του ΟΕΔΒ των Μαθηματικών, των Φυσικών Επιστημών και της Γεωγραφίας της Ε' και της Στ' τάξης Δημοτικού σχολείου. Συγκεκριμένα αναλύθηκαν τα βιβλία:

1α. Μαθηματικά, Ε΄ Τάξη (ΜΕ)[1]

1β. Μαθηματικά, Ε΄ Τάξη, Βιβλίο Δασκάλου (ΜΕΒΔ)

1γ. Μαθηματικά, Ε΄ Τάξη, Τετράδιο Εργασιών (α΄, β΄ και γ΄ τεύχη) (ΜΕΤΕ1,2,3)

Συγγραφική ομάδα: Κακαδιάρης, Χ., Μπελίτσου, Ν., Στεφανίδης, Γ., Χρονοπούλου, Γ. (2006).

1. Ο αναγραφόμενος κωδικός στο τέλος του κάθε βιβλίου, δηλώνει το μάθημα και την τάξη. Για παράδειγμα: (Μστ:4) δηλώνει, Μαθηματικά Στ΄ τάξης, σελίδα 4.

2α. Μαθηματικά Στ΄ Δημοτικού (Μστ),
2β. Μαθηματικά Στ΄ Δημοτικού, Τετράδιο εργασιών (Μστ΄-ΤΕ)
2γ. Μαθηματικά Στ΄ Δημοτικού, Βιβλίο Δασκάλου (Μστ΄-Δ)
Συγγραφική ομάδα: Πέτρος Κλιάπης, Όλγα Κασσώτη, Θωμάς Οικονόμου

3α. Φυσικά Δημοτικού, Ερευνώ και Ανακαλύπτω, Ε΄ Τάξη, Βιβλίο Μαθητή (ΦΕ)
3β. Φυσικά Δημοτικού, Ερευνώ και Ανακαλύπτω, Ε΄ Τάξη, Τετράδιο Εργασιών (ΦΕΤΕ)
3γ. Φυσικά Δημοτικού, Ερευνώ και Ανακαλύπτω, Ε΄ Τάξη (ΦΕΒΔ)
Συγγραφική ομάδα: Αποστολάκης, Ε., Παναγοπούλου, Ε., Σάββας, Σ., Τσαγλιώτης, Ν., Σωτηρίου, Σ., Τόλιος, Β., Τσαγκογεώργα, Α., Καλκάνης, Γ. (2006)

4α. Φυσικά Δημοτικού, Ερευνώ και ανακαλύπτω Στ΄ Τάξη, Βιβλίο μαθητή, (Φστ-μαθ)
4β. Φυσικά Δημοτικού, Ερευνώ και ανακαλύπτω Στ΄ Τάξη, Τετράδιο Εργασιών (Φστ-Ε),
4γ. Φυσικά Δημοτικού, Ερευνώ και ανακαλύπτω, Στ΄ Τάξη, Βιβλίο Δασκάλου (Φστ-Δ)
Συγγραφική ομάδα: Εμμανουήλ Γ. Αποστολάκης, Ελένη Παναγοπούλου, Σταύρος Σάββας, Νεκτάριος Τσαγλιώτης, Γιώργος Πανταζής, Σοφοκλής Σωτηρίου, Βασίλης Τόλιας, Αθηνά Τσαγκογέωργα, Γεώργιος Θ. Καλκάνης

5α. Γεωγραφία, Ε΄ Τάξη. Γνωρίζω την Ελλάδα. Έκδοση Α΄. (ΓΕ)
Συγγραφική ομάδα: Γαλάνη Λ., Κατσαρός Γ., Κατσίκης Α., Τσουνάκος Θ. (2002).
5β. Γεωγραφία, ΣΤ΄ Τάξη. Η Γη μας. Έκδοση Α΄. (ΓΣτ)
Συγγραφική ομάδα: Χριστιάς Ι., Κλωνάρη Α., Αλεξόπουλος Β., Παπαμανώλης Κ.(2003).

3. Συντακτικές ομάδες

Εξετάστηκε ως προς το φύλο η σύνθεση των συντακτικών ομάδων των σχολικών εγχειριδίων. Οι ομάδες συγγραφής (Σ.Ο.) απαρτίζονται από 34 άτομα, 24 άνδρες και 10 γυναίκες, οι ομάδες εικονογράφησης (Ο.Ε.) από 7 άνδρες και για την εικονογράφηση εξώφυλλου (Ε.Ε.) υπεύθυνοι είναι 4 άνδρες.

Την ομάδα των κριτών-αξιολογητών απαρτίζουν 12 άτομα, 8 άνδρες και 4 γυναίκες. Τη φιλολογική επιμέλεια έχουν αναλάβει 6 γυναίκες. Υπεύθυνοι του μαθήματος κατά τη συγγραφή και υπεύθυνοι υποέργου είναι 4 άνδρες.

Συνολικά, από τα 67 μέλη που ενεπλάκησαν με οποιοδήποτε τρόπο στη δημιουργία των παραπάνω εγχειριδίων, τα 47 ήταν άνδρες και τα 20 γυναίκες. Επίσης, υπεύθυνοι για την «αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων» στο Πρόγραμμα ΕΠΕΑΕΚ υπεύθυνοι από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο είναι 6 άτομα, όλοι άνδρες.

Από τα αποτελέσματα της ανάλυσης προκύπτει ότι όσον αφορά τις (Σ.Ο), το 29% είναι γυναίκες και συνολικά, στα 67 άτομα που ενεπλάκησαν με οποιοδήποτε τρόπο στη δημιουργία των παραπάνω εγχειριδίων, το 30% είναι γυναίκες. Στα παλιά εγχειρίδια το ποσοστό των γυναικών ήταν 20% και 27% αντίστοιχα. Στο χρονικό διάστημα της εικοσαετίας που πέρασε από τη συγγραφή των παλιών μέχρι τη συγγραφή των νέων εγχειριδίων, η κατάσταση όσον αφορά τη συμμετοχή των γυναικών βελτιώνεται ελάχιστα.

4. Κατηγορίες Ανάλυσης[2]

Στην έρευνα αναλύθηκαν κείμενα και εικόνες στο σύνολο των σελίδων των εγχειριδίων καθώς και στα εξώφυλλά τους. Χρησιμοποιήθηκαν 8 κατηγορίες ανάλυσης, οι ίδιες που είχαν χρησιμοποιηθεί και στη μελέτη των παλιών εγχειριδίων. Συγκεκριμένα:

1. Γλωσσικός Σεξισμός

Με τον όρο γλωσσικό σεξισμό υπονοείται η χρήση της γλώσσας με τέτοιο τρόπο ώστε να γίνεται διάκριση σε βάρος του ενός ή του άλλου φύλου. Η κατηγορία γλωσσικός σεξισμός περιλαμβάνει 8 υπο-κατηγορίες:

1. Χρήση του αρσενικού γένους για να δηλώσει και τα δύο γένη
2. Προσωποποίηση των επαγγελμάτων
3. Χρήση των λέξεων άνθρωπος, παιδί
4. Πρόταξη του αρσενικού ονόματος στα ζεύγη ανδρικών-γυναικείων
5. Ονομαστικές αναφορές
6. Χρήση υποκοριστικών
7. Χρήση αντωνυμιών και επιθέτων
8. Σημασιολογικά στερεότυπα

2. Επαγγέλματα

Εξετάζονται το είδος των επαγγελμάτων, οι οικονομικές απολαβές από την εργασία, η αναφορά ή η αποσιώπηση του χώρου εργασίας, η ικανοποίηση ή η έλλειψη ευχαρίστησης από το επάγγελμα για άνδρες και γυναίκες.

3. Δραστηριότητες

Εξετάζεται το είδος, το περιβάλλον και το περιεχόμενο των δραστηριοτήτων στις οποίες εμπλέκονται τα δύο φύλα. Δραστηριότητες μέσα και έξω από το σπίτι, δραστηριότητες που απαιτούν διανοητική ή σωματική ενέργεια, που αποφέρουν οικονομικά οφέλη ή έχουν σχέση με κοινωνικό έργο ή συμμετοχή στην πολιτική-πολιτισμική ζωή του τόπου. Η κατηγορία δραστηριότητες περιλαμβάνει 4 υποκατηγορίες. Συγκεκριμένα:

1. Οικιακές δραστηριότητες
2. Οικονομικές δραστηριότητες
3. Ψυχαγωγικές δραστηριότητες
4. Πολιτικοκοινωνικές δραστηριότητες

2. Κατά την ανάλυση των εγχειριδίων έγινε λεπτομερής καταγραφή όλων των περιπτώσεων που εντοπίστηκαν σε όλες τις κατηγορίες ανάλυσης. Εδώ παραθέτουμε ένα μικρό αριθμό παραδειγμάτων για κάθε κατηγορία και υποκατηγορία προκειμένου να γίνει φανερό το περιεχόμενο κάθε κατηγορίας και να διευκολυνθούν οι εκπαιδευτικοί στον εντοπισμό αντίστοιχων περιπτώσεων.

4. Διάσημα Πρόσωπα

Στην κατηγορία αυτή εξετάζονται οι αναφορές σε άνδρες και γυναίκες που έχουν γίνει διάσημα πρόσωπα για τη σοφία τους, το επιστημονικό και ερευνητικό τους έργο, τη συμβολή τους στην πρόοδο της ανθρωπότητας.

5. Πρωταγωνιστικοί Ρόλοι

Εξετάζονται οι πρωταγωνιστικοί ρόλοι ανδρών και γυναικών. Κάποιος ή κάποια θεωρείται ότι έχει πρωταγωνιστικό ρόλο αν παίρνει αποφάσεις και δίνει λύσεις σε δύσκολα προβλήματα, αν γύρω από αυτόν ή αυτήν εκτυλίσσεται η πλοκή μιας ιστορίας ή διαδραματίζονται μερικά πολύ σημαντικά γεγονότα.

6. Στερεοτυπικά Χαρακτηριστικά-Συμπεριφορές των Φύλων

Με τον όρο στερεότυπα υπονοείται ένα σύνολο αντιλήψεων ή σκέψεων που μοιράζονται κάποια άτομα για μια ομάδα ατόμων. Είναι ένα σύνολο γενικεύσεων που βοηθάει να απλουστευθεί η πραγματικότητα. Πρόκειται για αντιλήψεις που διαμορφώνονται από αλληλεπιδράσεις, από αφηγήσεις, από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, από την εκπαίδευση. Με βάση αυτές τις αντιλήψεις, που γενικεύονται και μεταφέρονται, από γενιά σε γενιά, τα μέλη μιας ομάδας εντάσσονται σε μια κατηγορία και οι άλλοι τούς συμπεριφέρονται πάντα σύμφωνα με τις προσδοκίες (προβλέψεις) που έχουν διαμορφωθεί για τη συγκεκριμένη ομάδα ατόμων. Τα στερεότυπα μπορεί να αναφέρονται σε φυσικά, νοητικά ή συναισθηματικά χαρακτηριστικά των μελών μιας ομάδας ή σε συγκεκριμένες απόψεις για τη θέση τους στην κοινωνία.

Συμπεριφορά είναι η φανερή αντίδραση ενός ζωντανού οργανισμού σε ένα ερέθισμα. Προκαταλήψεις και στερεότυπα συντελούν στη διαμόρφωση στάσεων που εκδηλώνονται, σε κατάλληλα πλαίσια συμφραζομένων, ως συμπεριφορές.

Στην κατηγορία στερεότυπα χαρακτηριστικά και συμπεριφορές των φύλων εξετάζονται κοινωνικά διαμορφωμένες αντιλήψεις, απόψεις και προσδοκίες για τους ρόλους των φύλων στις οποίες τα δύο φύλα είναι αναμενόμενο να ανταποκριθούν.

7. Φωνή και στα δύο Φύλα

Εξετάζονται περιπτώσεις στις οποίες ο τρόπος που παρουσιάζονται τα δύο φύλα είναι απαλλαγμένος από στερεότυπες αντιλήψεις για το φύλο, τις ικανότητες και τους ρόλους του. Για παράδειγμα, σε ρόλους, επαγγέλματα, δραστηριότητες που τα κοινωνικά στερεότυπα ‘θέλουν’ άνδρες εμφανίζονται γυναίκες και σε ρόλους, επαγγέλματα, δραστηριότητες που τα κοινωνικά στερεότυπα ‘θέλουν’ γυναίκες εμφανίζονται άνδρες.

8. Η Εικόνα της Οικογένειας

Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται οι ρόλοι των φύλων στην οικογένεια. Οι ρόλοι των παιδιών, του παππού, της γιαγιάς και κυρίως της μητέρας και του πατέρα. Πόσο συχνά, σε ποιες δραστηριότητες και σε τι περιβάλλον (π.χ. μέσα ή έξω από το σπίτι) εμφανίζονται.

1. Γλωσσικός Σεξισμός

Με τον όρο γλωσσικό σεξισμό εννοούμε τη χρήση της γλώσσας με τρόπο τέτοιο που να γίνεται διάκριση σε βάρος του ενός ή του άλλου φύλου. Το γλωσσικό σεξισμό μπορούμε να τον εντοπίσουμε στις εξής κατηγορίες:

- **Χρήση του αρσενικού γένους για να δηλώσει και τα δύο γένη**
- **Προσωποποίηση επαγγελμάτων**
- **Χρήση των λέξεων άνθρωπος, παιδί**
- **Πρόταξη του αρσενικού ονόματος στα ζεύγη ανδρικών-γυναικείων**
- **Ονομαστικές αναφορές**
- **Χρήση υποκοριστικών**
- **Χρήση αντωνυμιών και επιθέτων**
- **Σημασιολογικά στερεότυπα**

1.1. Χρήση του αρσενικού γένους για να δηλώσει και τα δύο γένη

Το αρσενικό γένος χρησιμοποιείται συχνά σε γραπτά κείμενα ή στον προφορικό λόγο με αυτονόητο τρόπο προκειμένου να δηλωθούν άτομα και των δύο φύλων (π.χ. οι μαθητές της ΣΤ' τάξης, οι άστεγοι από το σεισμό, ο δάσκαλος της τάξης,…). Συχνά μάλιστα, ακόμη και όταν η αναφορά αφορά σε πληθυσμούς που οι άνδρες ή τα αγόρια είναι μειοψηφία χρησιμοποιείται το αρσενικό γένος (π.χ. οι φοιτητές του Τμήματος Νηπιαγωγών). Αυτό δεν φαίνεται, μέχρι πρόσφατα τουλάχιστον, να ενοχλεί ούτε να προκαλεί την αντίδραση όσων παραλείπονται ή αποσιωπώνται. Δεν παρατηρείται επίσης καμία περίπτωση να χρησιμοποιηθεί το θηλυκό γένος για να γίνει αναφορά σε άτομα και των δύο φύλων. Αν γινόταν κάτι τέτοιο αυτό είναι πολύ πιθανόν ότι θα θεωρείτο λάθος, προκλητικό ή/και προσβλητικό για το άλλο φύλο. Συχνά η αποκλειστική χρήση του αρσενικού γένους για να δηλωθούν ενέργειες, δραστηριότητες, αξίωμα ή επάγγελμα που θα μπορούσαν εξίσου να πραγματοποιηθούν ή να ασκηθούν από άνδρα και γυναίκα υπονοεί ή/και διαμορφώνει την άποψη ότι αυτές οι δραστηριότητες και οι συγκεκριμένες θέσεις είναι κατάλληλες μόνον για άνδρες. Από αυτόν τον «κανόνα» δεν ξεφεύγουν και τα σχολικά εγχειρίδια που εξετάσαμε.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, παρουσιάζουμε μόνον ένα μέρος των σχετικών με τα δύο φύλα αναφορών στα σχολικά εγχειρίδια. Από την παρουσίαση λοιπόν δεν μπορεί να φανεί στους αναγνώστες και στις αναγνώστριες η συχνότητα εμφάνισης των σχετικών με κάθε κατηγορία αναφορών σε κάθε εγχειρίδιο ούτε να προβληθεί η κάθε μια αναφορά ώστε το διδακτικό προσωπικό να παρέμβει κατάλληλα για να σχολιάσει ή να απαλείψει τα στερεότυπα.

Ακολουθούν μερικά ενδεικτικά παραδείγματα από τα βιβλία των τριών γνωστικών αντικειμένων.

Μαθηματικά Ε΄ τάξης

«Όλοι ασχολήθηκαν με αθλήματα» (ΜΕ1*: 12),*
«κερδίζει πάντα ο πρώτος;» (ΜΕ: 60),
«οι εθελοντές προστασίας της θάλασσας» (ΜΕ1: 66),
«στοιχεία μαθητών που φοιτούν στα σχολεία της χώρας» (ΜΕ1: 126),

«πόσοι είναι οι Έλληνες μαθητές στο δημοτικό σχολείο» (ΜΕ1: 126),
«στα χέρια του δασκάλου» (ΜΕΒΔ: 5),
«κάθε δάσκαλος επιλέγει» (ΜΕΒΔ: 6)

Σχολιασμός και Προτάσεις

Το γεγονός ότι για χρόνια χρησιμοποιούνταν κάποιες εκφράσεις χωρίς να ενοχλείται ιδιαίτερα κανένα άτομο, κάνει τη διαπίστωση και ακόμη περισσότερο την αποδόμηση των στερεοτύπων μια δύσκολη διαδικασία. Η αναφορά στο αρσενικό γένος για να δηλωθεί και το θηλυκό έχει σχεδόν «νομιμοποιηθεί» από τη μακροχρόνια χρήση των σχετικών γλωσσικών τύπων. Υπάρχουν ωστόσο εναλλακτικοί γλωσσικοί τύποι που εκφράζουν και τα δύο φύλα και δεν προάγουν στερεότυπα. Για παράδειγμα, αντί του: «όλοι ασχολήθηκαν …» μπορούμε να πούμε: «όλα τα παιδιά, αγόρια και κορίτσια, ασχολήθηκαν …» ή «όλα τα κορίτσια και τα αγόρια ασχολήθηκαν…» ή αντί του: ««οι εθελοντές προστασίας ..» να πούμε «οι εθελοντές και οι εθελόντριες προστασίας …» ή αντί του «κάθε δάσκαλος επιλέγει» να πούμε «κάθε εκπαιδευτικός επιλέγει ..» ή «κάθε δάσκαλος ή δασκάλα επιλέγει ..»

Μαθηματικά Στ΄ τάξης

«Οι μαθητές της Στ΄τάξης ....» (ΜΣΤ:9),
«....ότι από τους 23 μαθητές της τάξης...» (ΜΣΤ:10),
«Οι μαθητές ενός σχολείου είναι περισσότεροι από 283 και ....» (ΜΣΤ:34),
«Μια τάξη έχει μέχρι 30 μαθητές.» (ΜΣΤ:35),
«Με άλλα λόγια, αντιστοιχεί 1 θρανίο σε 2 μαθητές» (ΜΣΤ:76),
«...ο σεισμός.... και άφησε δεκάδες χιλιάδες άστεγους...» (ΜΣΤΤΕ1:30),
«Από ένα δείγμα 30 μαθητών μπορούμε να βγάλουμε ασφαλή συμπεράσματα για το σύνολο των μαθητών της χώρας μας;» (ΜΣΤΤΕ3:22),
«Οι μαθητές επαναλαμβάνουν και γενικεύουν τις υπάρχουσες γνώσεις τους...» (ΜΣΤΔ: 9), «..δίνουν στο μαθητή την ευκαιρία να σκεφθεί μόνος του και να εκφράσει τις ιδέες που είναι σύμφωνες με τη μαθηματική σκέψη του....» (ΜΣΤΔ:15),
«..βάζουν τους μαθητές σε μια πραγματική κατάσταση επίλυσης προβλήματος....Απαιτούν από τους μαθητές να χρησιμοποιήσουν όλους τους διαθέσιμους πόρους και τα εργαλεία, συμπεριλαμβανομένων των υπολογιστών» (ΜΣΤΔ:15),
«Ζητείται από τους μαθητές να προσέξουν τη μείωση για ποσά που φαίνονται...» (ΜΣΤΔ: 92)

Σχολιασμός και Προτάσεις

Υπάρχουν πάρα πολλά παραδείγματα αναφορών από τις οποίες δημιουργείται η εντύπωση ότι οι μαθήτριες είναι ανύπαρκτες στην τάξη και στο σχολείο γι' αυτό και δεν συμμετέχουν στις δραστηριότητες τις οποίες αναθέτει ο δάσκαλος ή η δασκάλα ή ότι δεν χρειάζεται να γίνει ιδιαίτερη αναφορά στις μαθήτριες. Μοιάζει ότι για τη συγγραφική ομάδα, υπάρχουν μόνο μαθητές. Σ' αυτούς απευθύνονται, γι' αυτούς ενδιαφέρονται,

αυτούς αφορούν όλες οι δραστηριότητες που οργανώνει ο δάσκαλος ή η δασκάλα. Τα κορίτσια είτε αγνοούνται τελείως είτε, στην καλύτερη περίπτωση, κατά ευνόητο τρόπο συμπεριλαμβάνονται στον όρο μαθητής. Είναι προφανές ότι με τον όρο μαθητές δηλώνονται μόνον τα αγόρια και όχι και τα κορίτσια. Για τα κορίτσια υπάρχει ο όρος μαθήτριες. Θα μπορούσε λοιπόν σε όλες τις περιπτώσεις να χρησιμοποιείται η έκφραση **μαθητές και μαθήτριες** ή η λέξη **παιδιά.** Για παράδειγμα, αντί του: «..δίνουν στο μαθητή την ευκαιρία …» να χρησιμοποιηθεί η διατύπωση «..δίνουν σε μαθητές και μαθήτριες την ευκαιρία …» ή «..δίνουν στα παιδιά της τάξης την ευκαιρία …». Όπως επίσης, αντί της διατύπωσης: «...ο σεισμός.... και άφησε δεκάδες χιλιάδες άστεγους...» να χρησιμοποιηθεί η διατύπωση: « ο αριθμός των αστέγων που άφησε ο σεισμός ήταν …».

Ο δάσκαλος ή η δασκάλα θα μπορούσε να διαβάζει τα σχετικά κείμενα αλλάζοντας τη λέξη μαθητές με τη λέξη μαθήτριες, τη λέξη άστεγους με τη λέξη άστεγες, τη λέξη δάσκαλος με τη λέξη δασκάλα για να δει αν τα παιδιά αντιδρούν, να συζητήσει τους λόγους που προκάλεσαν την αντίδρασή τους, να προσπαθήσει από κοινού με τα παιδιά να βρει εναλλακτικούς τρόπους διατύπωσης που να είναι δίκαιοι και για τα δύο φύλα και να αποφασίσουν στο εξής να χρησιμοποιούν αυτούς τους τύπους αντί αυτών που χρησιμοποιούν τα εγχειρίδια.

«Ερευνώ και ανακαλύπτω» Ε΄ τάξης

«το βιβλίο του μαθητή» (ΦΕ: 11), «ο πρώτος νικητής» (ΦΕ: 22),
«οι αθλητές», «οι κριτές» (ΦΕ: 107),
«ο δεκάλογος του καλού πειραματιστή» (ΦΕΤΕ: 7),
«ο ερευνητής του φυσικού κόσμου» (ΦΕΒΔ: 11)

«Ερευνώ και ανακαλύπτω» Στ΄ τάξης

«Συζήτησε με τους συμμαθητές σου για τα κύτταρα .....» (ΦΣΤ:66),
«...επιστημονική και εκπαιδευτική επάρκεια του συγγραφέα...» (ΦΣΤΤΕ:11),
«Κάθε δάσκαλος διαμορφώνει το μάθημα στην τάξη.....» (ΦΣΤΔ:11),
« ... που σύμφωνα με την Οικουμενική διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Σύνταγμα της χώρας μας δικαιούται ισότιμα κάθε μαθητής...» (ΦΣΤΔ:15)

Γεωγραφία Ε΄ τάξης

«Ένας ταξιδιώτης» (ΓΕ:20),
«Άκουσε τις προτάσεις των συμμαθητών σου» (ΓΕ:30),
Σε άσκηση: «Με οδηγό τον πολιτιστικό-παραγωγικό χάρτη, βοηθήστε τον «πρωταγωνιστή σας» να…» (ΓΕ:177)

Γεωγραφία Στ΄ τάξης

«Ένας γέρος Εσκιμώος διηγείται» (ΓΣτ:58),
Εικόνες με αγρότες (ΓΣτ:84), (ΓΣτ:93), Εικόνες με εμπόρους (ΓΣτ:105), προκειμένου να περιγραφούν συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες, Ομάδα πιστών (στη φωτογραφία απεικονίζονται μόνο άνδρες) (ΓΣτ:90)

Σχολιασμός-Προτάσεις-Παρεμβάσεις

Στις παραπάνω αναφορές, υπογραμμίζεται η συνεισφορά των ανδρών στην εξέλιξη των φυλών και η επίδρασή τους πάνω στη φύση, ενώ συγχρόνως αποσιωπάται η συμβολή των γυναικών. Το θηλυκό γένος των λέξεων υπονοείται μέσα από την αποκλειστική χρήση του αρσενικού, επιβεβαιώνοντας την τάση ότι το αρσενικό γένος αποτελεί τη νόρμα. Η ύπαρξη, η συμμετοχή και η συμβολή των γυναικών σε καταστάσεις που αφορούν στο δημόσιο χώρο αποσιωπάται. Τα παιδιά διαβάζοντας τα σχολικά τους εγχειρίδια μαθαίνουν ότι δεν χρειάζεται να γίνει ιδιαίτερη αναφορά στις γυναίκες αφού αυτές υπονοούνται όταν γίνεται αναφορά στους άνδρες. Οι γυναίκες μπορούν να απουσιάζουν αφού αναγνωρίζονται και εκφράζονται μέσα από την παρουσία και την προβολή των ανδρών.

Τα σχολικά εγχειρίδια μπορούν ασφαλώς να αποφύγουν την αποκλειστική χρήση του αρσενικού γένους και να υιοθετήσουν τη συστηματική χρήση και του θηλυκού τύπου των λέξεων. Η διάκριση του φυλετικού γένους γίνεται με

α) λεξιλογικά μέσα: άνδρας, γυναίκα. Για παράδειγμα, αντί της πρότασης -«οι εθελοντές προστασίας της θάλασσας» (ΜΕ1: 66), να υπάρχει η πρόταση: «άνδρες και γυναίκες προσφέρουν εθελοντικά τις υπηρεσίες τους για την προστασία της θάλασσας.*»,*

β) γραμματικά μορφήματα: δάσκαλ-ος, δασκάλ-α. Για παράδειγμα, αντί της πρότασης -«ο ερευνητής του φυσικού κόσμου» να υπάρχει η πρόταση: «ο/η ερευνητής/τρια του φυσικού κόσμου» ή «ο ερευνητής και η ερευνήτρια του φυσικού κόσμου»

γ) χρήση μόνον του άρθρου: ο/η, στον/στην, του/της. Για παράδειγμα, αντί της πρότασης: «...επιστημονική και εκπαιδευτική επάρκεια του συγγραφέα...» (ΦΣΤΤΕ:11), να υπάρχει η πρόταση: «...επιστημονική και εκπαιδευτική επάρκεια του/της συγγραφέα...»

Τα σχολικά εγχειρίδια μπορούν επίσης να έχουν, σε κείμενο και εικόνες, ισάριθμα παραδείγματα ανδρών και γυναικών σε θέσεις κύρους, σε επαγγελματικούς χώρους, σε κοινωνικούς ρόλους όπως, για παράδειγμα: «Η διευθύντρια του σχολείου …», «Η παιδίατρος επισκέφθηκε το χωριό ...», «Άνδρες και γυναίκες υπάλληλοι …..», «Η οφθαλμίατρος στο Νοσοκομείο ….».

Τι μπορούν να κάνουν οι εκπαιδευτικοί όταν διαπιστώνουν αυτού του είδους το γλωσσικό σεξισμό στα σχολικά εγχειρίδια που δεν επιλέγουν αλλά υποχρεώνονται να χρησιμοποιούν, που δεν μπορούν να αλλάξουν αλλά δεν συμφωνούν με τον τρόπο που διαχειρίζονται τη σχέση των δύο φύλων και τη θέση τους στην κοινωνία; Μπορούν:

α) να επισημαίνουν και να σχολιάζουν με τα παιδιά της τάξης τους τα παραδείγματα στα οποία εμφανίζεται η χρήση του αρσενικού γένους για να δηλωθούν και τα δύο γένη. Για παράδειγμα: Όταν συναντήσουν την πρόταση: «Συζήτησε με τους συμμαθητές σου για τα κύτταρα .....» (ΦΣΤ:66), οι εκπαιδευτικοί μπορεί να σχολιάσουν: «Ενδιαφέρον! Το βιβλίο αναφέρεται μόνον σε συμμαθητές. Σύμφωνα με το βιβλίο μας λοιπόν δεν υπάρχουν μαθήτριες στις σχολικές τάξεις ή αν υπάρχουν δεν πρέπει να συμμετέχουν στο μάθημα. Τι λέτε κι εσείς; Τι θα έπρεπε να γράφει στο σημείο αυτό το βιβλίο μας;» και να αφήσει τα παιδιά να προτείνουν και να συζητήσουν τις διαφορετικές πιθανόν απόψεις που θα διατυπωθούν

β) να αλλάξει τη διατύπωση κάποιων προβλημάτων έτσι ώστε να συμπεριλαμβάνει άνδρες και γυναίκες, αγόρια και κορίτσια ή να αντικαταστήσει σε μερικά παραδείγματα το ανδρικό με το γυναικείο γένος. Για παράδειγμα, όταν συναντούν στο βιβλίο την πρό-

ταση «Ένας γέρος Εσκιμώος διηγείται» (ΓΣτ) μπορούν να σχολιάσουν: «Ξέρετε παιδιά εγώ θυμάμαι πως όταν ήμουν παιδί κυρίως η γιαγιά μου, μου έλεγε παραμύθια και μου διηγιόταν περιστατικά από τη ζωή της οικογένειάς της. Προτείνω λοιπόν να αλλάξουμε τη διατύπωση και να την κάνουμε: «Μια ηλικιωμένη Εσκιμώα διηγείται».

1.2. Προσωποποίηση των επαγγελμάτων

Το αρσενικό γένος χρησιμοποιείται για να εκφράσει ένα πλήθος επαγγελμάτων ενισχύοντας τα στερεότυπα που επικρατούν σχετικά με την επαγγελματική απασχόληση των γυναικών. Τα επαγγέλματα στα σχολικά εγχειρίδια προσωποποιούνται, αποκτούν φύλο προσφέροντας στους άνδρες μια πληθώρα επιλογών και περιορίζοντας τις γυναίκες σε έναν πολύ πιο περιορισμένο χώρο εργασίας. Άνδρες εμφανίζονται σε παραδοσιακά επαγγέλματα (για παράδειγμα, γεωργός, ψαράς, ναυτικός,…) και σε επαγγέλματα με κύρος (για παράδειγμα, εξερευνητής, γιατρός, αρχιτέκτονας,…).

Μαθηματικά Ε΄ τάξης
«γεωργός» (ΜΕΤΕ3: 235), «δάσκαλοι» (ΜΕΒΔ: 6)
«πόσο διαφέρει η εκτίμηση του ψαρά» (ΜΕ: 37),
«ένας γεωργός» (ΜΕΤΕ3: 23)

Μαθηματικά Στ΄ τάξης
«Ζήτησαν λοιπόν από τον οδηγό να «μηδενίσει» το μετρητή....» (ΜΣΤ:13),
«Ο αρχιμάγειρας Ανρί έχει 'κρύψει' την ποσότητα για κάθε υλικό του διάσημου μους...» (ΜΣΤΤΕ1:21),
«Οι υπάλληλοι πληρώνονται 4,5 € την ώρα....» (ΜΣΤΤΕ1:26),
«Οι αρχιτέκτονες, εκτός από τα σχέδια που κάνουν....» (ΜΣΤ:160),
«Στο αγροτικό ιατρείο του χωριού ο παιδίατρος έρχεται ....» (ΜΣΤ:39),
«Σε πόσες εβδομάδες θα πάει ξανά ο οφθαλμίατρος;....» (ΜΣΤ:39),
«Ο Διευθυντής του Σχολείου θέλει να κάνει ένα γράφημα που να φαίνονται...»(ΜΣΤΤΕ3: 27)

«Ερευνώ και ανακαλύπτω» Ε΄ τάξης
«τον οδοντίατρο» (ΦΕ: 39, «ναυτικοί» (ΦΕ:75))

«Ερευνώ και ανακαλύπτω» Ε΄ τάξης
«Ο δάσκαλος είναι ο βασικός υπεύθυνος για την εξέλιξη, την επιτυχία ή αποτυχία της διδακτικής μεθόδου...» (ΦΣΤΔ:26),
«Η εξουσία του δασκάλου στην τάξη είναι δεδομένη...» (ΦΣΤΔ:27),
«....αποφάσεις τέτοιας σημασίας αναγκαστικά πρέπει να λαμβάνονται από τους ειδικούς...» (ΦΣΤΔ:18,
«Όταν ο ερευνητής του φυσικού κόσμου...» (ΦΣΤΔ:11),
«Όταν πάλι ο συγγραφέας .... (ΦΣΤΔ:11)

Σχολιασμός-Προτάσεις-Παρεμβάσεις

Στα εγχειρίδια φαίνεται πολύ συχνά ότι εκπαιδευτικοί, γιατροί, οδηγοί, υπάλληλοι, αρχιτέκτονες είναι άνδρες. Με την έρευνα, τη μαγειρική, τη γεωργία, ασχολούνται επαγγελματικά μόνον άνδρες. Από τα παραδείγματα που παρατέθηκαν φαίνεται ότι ο άνδρας προσδιορίζεται από την επαγγελματική του ταυτότητα. Τα σχολικά εγχειρίδια προβάλλουν μια εικόνα για την αγορά εργασίας στην οποία επικρατούν και πάλι οι άνδρες. Αν και οι γυναίκες, στα νέα σχολικά εγχειρίδια έχουν σαφώς καλύτερη θέση στο χώρο των επαγγελματιών από αυτήν που είχαν στα παλιά συνεχίζουν ωστόσο να υπο-εκπροσωπούνται. Τα σχολικά εγχειρίδια, ως παράγοντες κοινωνικοποίησης, διαμορφώνουν και αναπαράγουν στερεότυπα για τις επαγγελματικές δυνατότητες, ευκαιρίες και προοπτικές των δύο φύλων επηρεάζοντας έτσι και τις στάσεις και επιλογές τους σχετικά με γνωστικά αντικείμενα, κατευθύνσεις σπουδών και επαγγελματική σταδιοδρομία.

Τα νέα σχολικά εγχειρίδια μπορούσαν να υιοθετήσουν μια δίκαιη εκπροσώπηση των δύο φύλων στο χώρο της εργασίας (για παράδειγμα, να εμφανίζονται γυναίκες γιατροί, δικηγόροι, ερευνήτριες, πολιτικά πρόσωπα, έμποροι, επιχειρηματίες, …) ώστε να μη λειτουργούν ως διαχωριστικοί κατά φύλο μηχανισμοί επαγγελματικού προσανατολισμού. Η εργασία στην οικογένεια και στον επαγγελματικό χώρο είναι εξίσου σημαντική για άνδρες και γυναίκες. Η γυναίκα ως ενεργό μέλος της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτισμικής ζωής έχει το ίδιο σημαντικό ρόλο με τον άνδρα.

Τι μπορούν να κάνουν οι εκπαιδευτικοί που διαπιστώνουν στα σχολικά εγχειρίδια αποκλεισμό των γυναικών από την αγορά εργασίας και αντίστοιχα των ανδρών από τη συμμετοχή τους και τη συμβολή τους στη μη αμειβόμενη εργασία της οικογένειας; Μπορούν:

α) να επισημαίνουν και να σχολιάζουν με τα παιδιά της τάξης τους τα παραδείγματα στα οποία προσωποποιούνται επαγγέλματα. Για παράδειγμα: Όταν συναντήσουν την πρόταση: «Ο δάσκαλος είναι ο βασικός υπεύθυνος για την εξέλιξη, την επιτυχία ή αποτυχία της διδακτικής μεθόδου...» (ΦΣΤΔ:26), «ένας γεωργός» (ΜΕΤΕ3: 23) ή «Στο αγροτικό ιατρείο του χωριού ο παιδίατρος έρχεται ....» (ΜΣΤ:39), μπορούν να σχολιάσουν: «Στο νησί που πηγαίνω τα καλοκαίρια, βλέπω γυναίκες να πηγαίνουν πρωί-πρωί στα κτήματα και τα τρία τελευταία χρόνια στο ιατρείο του χωριού υπηρετούσαν γυναίκες γιατροί. Επίσης η πρώτη μου οδοντίατρος ήταν γυναίκα, η καλύτερή μου φίλη είναι πολιτικός μηχανικός και θυμάμαι μια φοιτήτρια που δούλευε τα καλοκαίρια ως ταχυδρομικός διανομέας».

β) να φέρουν φωτογραφίες ή κείμενα με γυναίκες σε επαγγέλματα που εμφανίζονται άντρες στο σχολικό εγχειρίδιο και να προτείνουν στα παιδιά να δημιουργήσουν αντίστοιχα προβλήματα με τα νέα δεδομένα.

γ) να ζητήσουν από τα παιδιά να μιλήσουν για τις δικές τους εμπειρίες. Έχουν δει σε κάποιο επάγγελμα γυναίκα; Η μητέρα τους εργάζεται; Δουλεύει και στο σπίτι; Ο πατέρας τους; Έχουν ακούσει, διαβάσει, δει κάποια γυναίκα σε ένα 'ασυνήθιστο' επάγγελμα; Έτσι μέσα από την κατάθεση των δικών τους εμπειριών και τη συζήτηση πραγματικών περιπτώσεων τα παιδιά ανατρέπουν την εικόνα του κόσμου που διαμορφώνεται από το βιβλίο.

1.3. Χρήση των λέξεων 'άνθρωπος', 'παιδί'

Συχνά χρησιμοποιούνται στα εγχειρίδια λέξεις όπως 'άνθρωποι', 'παιδιά' που εκφράζουν σύνολα ατόμων (άνθρωποι είναι άνδρες και γυναίκες, άτομα κάθε ηλικίας, χρώματος, φυσικής κατάστασης και παιδιά είναι νέα αγόρια και κορίτσια κάθε ηλικίας, χρώματος, φυσικής κατάστασης) και υπονοούνται ή απεικονίζονται μόνον άτομα του ανδρικού φύλου. Έτσι ο άνθρωπος ταυτίζεται με τον άνδρα και το παιδί με το αγόρι και διαμορφώνεται η αντίληψη ότι η γυναίκα ή το κορίτσι είναι λιγότερο σημαντικά ή αξιόλογα άτομα.

Μαθηματικά Στ΄ Δημοτικού

«..τι πρέπει να κάνουν τα παιδιά για να υπολογίσουν....» (ΜΣΤ:13),
«Η δασκάλα φώναξε 4 παιδιά για να τα μεταφέρουν (τα βιβλία).....» (ΜΣΤ:21),
«Η καρδιά ενός ανθρώπου....» (ΜΣΤ:28),
«Στο γραφείο 'Αγωγής Υγείας' τα παιδιά παρατήρησαν το παρακάτω σχήμα....» (ΜΣΤ:29),
«Πόσα παιδιά πρέπει να έχει μια τάξη ώστε ....» (ΜΣΤ:35),
«...πόσες μονάδες του ιού θα υπάρχουν στον άνθρωπο ...»(ΜΣΤ:44),
«Το Σινικό τείχος .... οχτώ άλογα πλατύ στη βάση και ψηλό όσο πέντε άνθρωποι» (ΜΣΤ:119),
«Στο βιβλίο των ρεκόρ Γκίνες καταγράφεται ο ψηλότερος άνθρωπος.» (ΜΣΤΤΕ2:10),
«.....εκτός από τις προτάσεις των αρχιτεκτόνων, των περιβαλλοντολόγων και των δασκάλων, θα έπρεπε να ζητήσουν και τη γνώμη των παιδιών...» (ΜΣΤΤΕ2:20),
«Τα παιδιά εύκολα θα συμπληρώσουν τον πίνακα ....» (ΜΣΤΔ:92),
«....όταν ο ιός της γρίπης προσβάλλει έναν άνθρωπο....» (ΜΣΤ:44)

«Ερευνώ και ανακαλύπτω» Ε΄ τάξης

«ο άνθρωπος εδώ και χιλιάδες χρόνια προσπάθησε να αξιοποιήσει την ύλη» (ΦΕ: 12)

«Ερευνώ και ανακαλύπτω» Στ΄ τάξης

«Εμείς οι άνθρωποι προσπαθούμε να διαχειριστούμε τον ενεργειακό πλούτο της Γης...» (Φστ-μαθ:12),
«Το πρώτο καύσιμο που χρησιμοποίησε ο άνθρωπος, για να ζεσταθεί...» (ΦΣΤ:29), «Απορροφημένοι οι άνθρωποι από τις μικρές και μεγάλες καθημερινές μας ασχολίες...» (ΦΣΤ:52),
«Οι πρωτόγονοι άνθρωποι ζούσαν στη φύση, σε ομάδες με πολύ λίγα άτομα....» (ΦΣΤ:75),
«Τα μικρόβια μεταδίδονται από άνθρωπο σε άνθρωπο, οπότε οι ασθένειες εξαπλώνονται...» (ΦΣΤΤΕ:171)

Γεωγραφία Ε΄ τάξης

«Βάλε ένα μεγάλο χ επάνω από τις εικόνες που παρουσιάζουν δραστηριότητες των ανθρώπων» και στην εικόνα που συνοδεύει το κείμενο παρουσιάζονται μόνον άντρες σε διάφορες δραστηριότητες (ΓΕ:108-109).

Σχολιασμός-Προτάσεις-Παρεμβάσεις

Στα συγκεκριμένα παραδείγματα, και σε άλλες περιπτώσεις στα σχολικά εγχειρίδια, παρατηρείται ότι τόσο σε γλωσσικό επίπεδο όσο και σε κοινωνικό, στο πεδίο των ρόλων, έμμεσα ταυτίζεται ο «άνθρωπος» με τον «άνδρα». Παρατηρείται επίσης η ταύτιση του «παιδιού» με το «αγόρι» ενώ η αναφορά σε εκπροσώπους θηλυκού γένους γίνεται με αναφορά σε «κορίτσι».

Ωστόσο, στο βιβλίο της Στ΄ τάξης
«Ερευνώ και ανακαλύπτω»
υπάρχει παράδειγμα όπου το «παιδί» στον υπότιτλο μιας εικόνας ταυτίζεται με κορίτσι.

«Πώς μπορεί το παιδί της εικόνας να μετακινήσει το μαγνήτη;» (Εικόνα, ΦΣΤ:126)

Τα σχολικά εγχειρίδια μπορούν να χρησιμοποιούν τις λέξεις «άνθρωπος/οι» και «παιδί/ιά», έτσι ώστε να μη δημιουργείται ασάφεια ή συγκεκριμένη εικόνα για το φύλο στο οποίο αναφέρεται και να αποφεύγεται η αμφισημία άνθρωπος=ανθρώπινο είδος και άνθρωπος=ενήλικος άνδρας. Όταν είναι ανάγκη να δηλωθεί το ανθρώπινο είδος μπορεί να χρησιμοποιηθεί αυτή ακριβώς η έκφραση αντί της λέξης «άνθρωπος», όταν είναι ανά-

γκη να δηλωθεί το ανδρικό φύλο τότε να χρησιμοποιείται η λέξη «άνδρας/ες» αντί της λέξης «άνθρωπος» και όταν είναι ανάγκη να δηλωθεί ένα σύνολο ατόμων, ανδρών και γυναικών, τότε να χρησιμοποιούνται οι λέξεις «άνδρες και γυναίκες» ή αν χρησιμοποιείται η λέξη «άνθρωποι», στην εικόνα που συνοδεύει το κείμενο να υπάρχουν άτομα και των δύο φύλων. Το ίδιο ισχύει και για τη λέξη «παιδί/ιά».

Τι μπορούν να κάνουν οι εκπαιδευτικοί που διαπιστώνουν στα σχολικά εγχειρίδια αυτού του είδους στερεότυπα; Μπορούν:

να ζητήσουν από τα παιδιά να ζωγραφίσουν ή να περιγράψουν προφορικά ό,τι τους έρχεται στο νου όταν ακούνε τη λέξη άνθρωπος ή/και τη λέξη παιδί. Αφού καταγραφούν οι 'εικόνες' των παιδιών (αυτές που ζωγράφισαν ή περιέγραψαν) να συζητήσουν μαζί τους για το πώς σκέφθηκαν. Να εξηγήσουν στα παιδιά ότι όταν χρησιμοποιούμε ή διαβάζουμε τη λέξη άνθρωπος θα πρέπει να φέρνουμε στο νου μας το ανθρώπινο είδος, δηλαδή κάθε άνθρωπο, ανεξάρτητα από φύλο, χρώμα, καταγωγή, και ηλικία. Το ανθρώπινο είδος δεν εκπροσωπείται κατ' ανάγκην από λευκό άνδρα. Το ίδιο θα μπορούσε να είναι και μια λευκή ή έγχρωμη γυναίκα ή ένας έγχρωμος άνδρας.

1.4. Πρόταξη του αρσενικού ονόματος στα ζεύγη ανδρικών-γυναικείων ονομάτων

Μαθηματικά Ε΄ τάξης

«ο Μίλτος, η Αθηνά και ο Χριστόφορος» (ΜΕ: 22)

«άντρες, γυναίκες» (ΜΕ: 42)

«Ο Νικόλας βοηθάει τη μητέρα του να αγοράσει προϊόντα που χρειάζονται για το σπίτι» (ΜΕ: 52)

«ο Γιάννης και η Γαβριέλα» (ΜΕ: 53)

Στη σελίδα 5 των Μαθηματικών της Ε' τάξης παρουσιάζονται οι κεντρικοί ήρωες του βιβλίου, «ο Μίλτος, η Νεφέλη, ο Κωνσταντίνος, ο Οδυσσέας, η Θεοδώρα» (ΜΕ1: 5),

«ο Γιάννης, ο Γιώργος, η Νάνση, ο Παύλος, η Ζωή» (ΜΕ1: 5).

Μαθηματικά Στ΄ τάξης

«Από την πρώτη πίτσα έφαγαν:ο Βασίλης, ο Γιώργος και η Μαργαρίτα τα 4/8» (ΜΣΤ: 51), «Ο Ανδρέας λέει ότι ήταν 80, η Ειρήνη 85, ο Χρήστος 90 και η Πόπη 95 λεπτά.....» (ΜΣΤ:63), «Οι φίλοι της Δέσποινας διαφωνούν....» (ΜΣΤ: 63)

Σχόλια-Προτάσεις-Παρεμβάσεις

Παρατηρούμε ότι όταν γίνεται αναφορά σε δραστηριότητες που συμμετέχουν αγόρια και κορίτσια, τα ονόματα των αγοριών συνήθως προηγούνται των ονομάτων των κοριτσιών και σε περιπτώσεις που υπάρχει εικόνα, τα αγόρια εμφανίζονται πριν από τα κορίτσια.

Τι θα μπορούσαν να κάνουν οι εκπαιδευτικοί όταν επισημαίνουν στα εγχειρίδια παρόμοιες περιπτώσεις; Μπορούν να επισημάνουν ότι αντί να είναι το αγόρι πρώτο θα μπορούσε να είναι το κορίτσι. Να σχολιάσουν με τα παιδιά της τάξης τους αν θα τα ενοχλούσε να αλλάξει η σειρά παράθεσης των ονομάτων, η σειρά εμφάνισης στην εικόνα και η αριθμητική σχέση μεταξύ αγοριών και κοριτσιών στα παραδείγματα του βιβλίου. Ποια παιδιά θα ενοχλούσε /δεν θα ενοχλούσε και γιατί;

1.5. Ονομαστικές αναφορές

Μαθηματικά Ε΄ τάξης

«τι πιάσατε σήμερα κυρ Νίκο;» (ΜΕ: 14),
«ο Οδυσσέας ζει στην Αυστραλία» (ΜΕ: 16),
«η φίλη τους Γιάννα» (ΜΕ: 24),
«ο κυρ Αναστάσης ο ταχυδρόμος» (ΜΕ: 45)

Μαθηματικά Στ΄ τάξης

«Ο Τοτός πήγε στο βιβλιοπωλείο της γειτονιάς....»(ΜΣΤ:23)
«Ο ζαχαροπλάστης Ανρί, αυτή την εβδομάδα....»(ΜΣΤ:23),
«Στο ζαχαροπλαστείο του Ανρί....» (ΜΣΤ:31),
«Ο Γιώργος έφαγε τα 3/8....» (ΜΣΤ:51),
«...και ο Σωτήρης τα 3/6...» (ΜΣΤ:51),
«Ο Λευτέρης είχε 16 κάρτες ποδοσφαιριστών....»(ΜΣΤ:64),
«Ο Αριστοτέλης ξεκίνησε για το σχολείο με 1,20 €...» (ΜΣΤ*΄:66),*
«Ο Νικόλας ρώτησε τον μπαμπά του .....» (ΜΣΤ:76),
«Ο Γιάννης είναι 1,55 μ.» (ΜΣΤ:81),
«Ο Λευτέρης είναι 12 ετών.» (ΜΣΤ:82),
«Ο Λευτέρης προσπαθεί να αποφασίσει αν είναι ασφαλές να κατεβεί με το skateboard...» (ΜΣΤ:141),
«Ο Στέργιος παραπονιέται ότι το χαρτζιλίκι που παίρνει δεν του φτάνει....» (ΜΣΤΤΕ1: 11), «Αφού το σκέφτηκαν λίγο, ο Κώστας, ο Θωμάς και ο Δημήτρης ρώτησαν ...», «Η

Αγγελική έγραψε την αναλογία 100/350 =χ/34 για να βρει το 34% του 350. Εξήγησε ποιο είναι το λάθος.....» (ΜΣΤΤΕ3:21),
«Ο καπετάν Κουμπάσος ήξερε καλά δυο πράγματα...» (ΜΣΤΤΕ2:24)

«Ερευνώ και ανακαλύπτω» Ε΄ τάξης
«ο Γιάννης και ο Νίκος» (ΦΕΤΕ: 73),
«η Μαριλίνα και η Δάφνη» (ΦΕΤΕ: 174)

Σχολιασμός-Προτάσεις-Παρεμβάσεις

Παρατηρείται, ότι γίνονται συχνότερα ονομαστικές αναφορές σε άνδρες παρά σε γυναίκες.

Τα σχολικά εγχειρίδια θα μπορούσαν να χρησιμοποιούν στον ίδιο βαθμό ανδρικά και γυναικεία ονόματα καθώς και άνδρες και γυναίκες σε ρόλους στην οικογένεια..

Τι μπορούν να κάνουν οι εκπαιδευτικοί που διαπιστώνουν στα σχολικά εγχειρίδια αυτού του είδους στερεότυπα; Μπορούν:

α) να συζητούν με τα παιδιά σχετικά με το πλήθος των αναφορών στα δύο φύλα. Θα μπορούσαν, για παράδειγμα, να σχολιάσουν ότι σε πολλές σχολικές τάξεις τα κορίτσια είναι περισσότερα από τα αγόρια. Το γεγονός λοιπόν ότι οι ανδρικοί ήρωες-χαρακτήρες του βιβλίου είναι περισσότεροι από τους γυναικείους και ότι αναφέρονται περισσότερα ονόματα αγοριών από ότι κοριτσιών στις διάφορες δραστηριότητες, δεν σημαίνει ότι αναπαριστάνει και την πραγματικότητα

β) να χρησιμοποιούν οι ίδιοι/ες οι εκπαιδευτικοί τόσο στον προφορικό τους λόγο όσο και στα γραπτά κείμενα που δίνουν στα παιδιά ονόματα για γυναίκες και κορίτσια και όχι μόνον για άνδρες και αγόρια. Για παράδειγμα: «Η γιαγιά μου η Σοφία γεννήθηκε …….».

1.6. Χρήση υποκοριστικών

«Ο Δημητράκης άφησε στο μπαλκόνι ανοιχτό το πρόχειρο...» (ΜΣΤΤΕ2:31)

Στα νέα εγχειρίδια, δεν χρησιμοποιούνται υποκοριστικά. Αυτό είναι πολύ θετικό γιατί, συνήθως όταν χρησιμοποιούνται υποκοριστικά στην καθημερινή ζωή (για παράδειγμα: ένα παιδάκι, ένα κοριτσάκι, η αδελφούλα, το μωράκι, …) γίνεται σε ένδειξη τρυφερότητας και χαδιού για πλάσματα που συνήθως είναι αδύναμα, δεν μπορούν μόνα τους να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά διάφορες καταστάσεις και χρειάζονται προστασία από έμπειρους και λογικά σκεπτόμενους ενήλικες. Η χρήση υποκοριστικών για αγόρια και κορίτσια (Ο Κωστάκης, ή αδελφούλα του), άνδρες και γυναίκες (ο/η καημενούλης/α), συντελεί στη διαμόρφωση αντιλήψεων και στην ενίσχυση στερεοτύπων που θέλουν τα συγκεκριμένα άτομα ανίσχυρα, ανυπεράσπιστα, άτομα που δεν μπορούν να σκεφθούν καθαρά και λογικά γι' αυτό χρειάζονται βοήθεια, υποστήριξη, προστασία από ισχυρούς άνδρες ή ισχυρές γυναίκες. Αντιλήψεις αυτού του είδους εσωτερικεύονται συχνά και από τα ίδια τα άτομα στα οποία αναφέρονται, με αποτέλεσμα να αισθάνονται έτσι και να περιμένουν ή να απαιτούν από τους άλλους συμπαράσταση και προστασία. Παρατηρείται δηλαδή το φαινόμενο της 'αυτοεκπληρούμενης προφητείας' καθώς αυτό που άλλα άτομα είχαν προβλέψει γι' αυτούς ή αυτές εκπληρώνεται και επιβεβαιώνεται.

1.7. Χρήση αντωνυμιών και επιθέτων

Μαθηματικά Ε΄ τάξης
«κήπο του» (ΜΕΤΕ3: 14)

Μαθηματικά Στ΄ τάξης
«.....αναζήτησαν στοιχεία για τους ανήλικους εργαζόμενους...» (ΜΣΤ:9),
«....οι περισσότεροι ανήλικοι» (ΜΣΤ: 9),
«Κράτησε ... για εκείνον και τη γυναίκα του ....» (ΜΣΤΤΕ2:17),
«....οι θερμίδες που καίει κάποιος όταν κάνει ορισμένες δραστηριότητες...» (ΜΣΤ:29),
«Αν είχαμε μια πίτσα για 2 άτομα, πόσο μέρος της πίτσας θα έτρωγε ο καθένας;» (ΜΣΤ: 45),
«Αν εμείς οι 3 φίλοι είμαστε πολύ πεινασμένοι .....»(ΜΣΤ:45),
«Μετά το γεύμα πέρασαν όλοι οι καλεσμένοι και πήραν από 3 γλυκά ο καθένας..... Πόσοι ήταν οι καλεσμένοι;» (ΜΣΤ:72),
«Οι πολιορκούμενοι είχαν τεράστια αποθέματα ανδρείας....» (ΜΣΤ:81),
«...Ο υπεύθυνος τους είπε πως μέχρι εκείνη τη στιγμή είχαν παραχθεί ....» (ΜΣΤΤΕ2:39),
«Ο καθένας από τους 18 μαθητές της Στ΄ τάξης ....» (ΜΣΤΔ:113)

«Ερευνώ και ανακαλύπτω» Ε΄ τάξης
«ο ρόλος του» (ΦΕΒΔ: 11)

«Ερευνώ και ανακαλύπτω» Στ΄ τάξης
«Οι φυσικές επιστήμες..... που επηρεάζουν τη ζωή καθενός μας..» (ΦΣΤΔ:18)

Σχολιασμός-Προτάσεις-Παρεμβάσεις

Αναφορές όπως: «τον κήπο του», «το ρόλο του», «τη γυναίκα του», εμφανίζονται στα σχολικά εγχειρίδια για να δηλώσουν ιδιοκτησία. Αυτές οι αναφορές δηλώνουν το πρόσωπο που μπορεί να έχει μια ιδιοκτησία έχει οικονομική δύναμη, και επομένως διαθέτει και ικανότητα να την αποκτήσει.

Στα σχολικά εγχειρίδια μπορεί να χρησιμοποιούνται αντωνυμίες και επίθετα έτσι ώστε να εκφράζουν κοινές ιδιοκτησίες, κοινά χαρακτηριστικά, κοινές δραστηριότητες. Έτσι αντί της φράσης, «Ο καθένας από τους 18 μαθητές της Στ΄ τάξης ....» (ΜΣΤΔ: 113) θα μπορούσε να υπάρχει η πρόταση «Κάθε αγόρι και κάθε κορίτσι από τα 18 παιδιά της Στ' τάξης ...» ή αντί της φράσης «Μετά το γεύμα πέρασαν όλοι οι καλεσμένοι και πήραν από 3 γλυκά ο καθένας.....» θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί η πρόταση «Μετά το γεύμα πήρε κάθε άνδρας και κάθε γυναίκα από 3 γλυκά ...». Υπάρχουν πάντοτε τρόποι να αποφεύγεται η δημιουργία και η ενίσχυση κοινωνικών στερεοτύπων αν είναι γνωστοί οι μηχανισμοί που τα δημιουργούν, αν είναι εφικτή η επισήμανσή τους και αν υπάρχει η βούληση για την απάλειψή τους.

1.8. Σημασιολογικά στερεότυπα

Πρόκειται για λέξεις που παραπέμπουν σε στερεότυπους ρόλους και σχέσεις των δύο φύλων. Μπορεί, για παράδειγμα, σε ένα κείμενο ή σε ένα βιβλίο η γυναίκα να εμφανίζεται και να κινείται κυρίως μέσα στο σπίτι και στην οικογένεια αλλά παρόλα αυτά ο πατέρας να προβάλλεται ως οικογενειάρχης. Να προκύπτει δηλαδή ότι ο πατέρας είναι αυτός που έχει την ευθύνη, είναι 'ο αρχηγός' της οικογένειας και η μητέρα και τα παιδιά βρίσκονται υπό την προστασία του.

Μαθηματικά Στ΄ τάξης
«Οι υπεύθυνοι ενός πάρκου αναψυχής ....» (ΜΣΤ:111),
«Έτσι οι υπεύθυνοι αναγκάστηκαν να τη στείλουν σε μια άλλη πόλη, το Όρεγκον...», (ΜΣΤ:166)

«Ερευνώ και ανακαλύπτω» Στ΄ τάξης
«Η εξουσία του δασκάλου στην τάξη είναι δεδομένη...» (ΦΣΤΔ:27),
«Συνεπώς η διαμόρφωση υπεύθυνων πολιτών...» (ΦΣΤΔ:18),
«Όταν ο ερευνητής του φυσικού κόσμου...» (ΦΣΤΔ:11),
« ....αποφάσεις τέτοιας σημασίας αναγκαστικά πρέπει να λαμβάνονται από τους ειδικούς...» (ΦΣΤΔ:18),
«Οι μη ειδικοί, οι 'αδαείς', δεν πρέπει να έχουν λόγο....» (ΦΣΤΔ:18)

Σχολιασμός-Προτάσεις-Παρεμβάσεις

Λέξεις που υποδηλώνουν δύναμη και εξουσία (υπεύθυνος, ειδικός) μεταφέρουν και αντιλήψεις για σχέσεις εξουσίας και δύναμης. Και αυτά τα χαρακτηριστικά αποδίδονται πιο συχνά σε άνδρες. Η χρήση εναλλακτικής γλώσσας συμβάλλει στον επαναπροσδιορισμό των όρων σημασιολογικά. Μ' αυτόν τον τρόπο μπορεί να επιχειρηθεί και να επιτευχθεί η εξάλειψη του σεξισμού από τη σκέψη και τη γλώσσα.

Οι εκπαιδευτικοί όταν επισημαίνουν παρόμοια παραδείγματα στο εγχειρίδιο μπορούν να συζητούν με τα παιδιά ότι σε αυτές τις θέσεις μπορεί να είναι το ίδιο άνδρες και γυναίκες. Μπορεί, για παράδειγμα, να βρούμε το ίδιο άντρα και γυναίκα ειδικό σε μια επιχείρηση ή σε μια επιστημονική περιοχή, επιστήμονα, υπεύθυνο ή υπεύθυνη για κάποια εργασία.

2. Επαγγέλματα

Στην κατηγορία αυτή εξετάζουμε τις επαγγελματικές αναφορές σε άντρες και γυναίκες, το είδος των επαγγελμάτων, τις οικονομικές απολαβές από την εργασία, την αναφορά στο χώρο εργασίας, την ικανοποίηση από το επάγγελμα.

Μαθηματικά Ε΄ τάξης
«μαθηματικός, μηχανικός και αρχιτέκτονας» (ΜΕ: 295),
«ο περιπτεράς της γειτονιάς» (ΜΕ: 39),

«Η κυρία Χρυσούλα έχει το κυλικείο του σχολείου» (ΜΕ: 59)
«ο πατέρας του Γεράσιμου είναι οδηγός νταλίκας» (ΜΕ: 77)
«Η μητέρα του Γιάννη δουλεύει σε φούρνο» (ΜΕ: 95),
«Δασκάλα χορού» (ΜΕ: 136), «ο πατέρας του Γιάννη είναι μαραγκός» (ΜΕΤΕ1: 33),
«Η μητέρα της Άννας είναι μοδίστρα» (ΜΕΤΕ3: 11),
«Ο πατέρας του Αντρέα είναι ζαχαροπλάστης» (ΜΕΤΕ3: 14),
«η υπεύθυνη του φωτοτυπικού μηχανήματος» (ΜΕΤΕ3: 25)

Μαθηματικά Στ΄ τάξης

«Ο ζαχαροπλάστης Ανρί, αυτή την εβδομάδα....»(ΜΣΤ:23),
«Ένας βιβλιοπώλης θέλει να φτιάξει όσο το δυνατό περισσότερα όμοια πακετάκια...» (ΜΣΤ:32),
«Ο Γυμναστής θέλει να χωρίσει κάθε τμήμα ....» (ΜΣΤ:36),
«....μπορεί ο κατασκευαστής να βρει ποιες είναι πραγματικές διαστάσεις...» (ΜΣΤ:141),
«Στο αγροτικό ιατρείο του χωριού ο παιδίατρος έρχεται ....» (ΜΣΤ:39),
«Σε πόσες εβδομάδες θα πάει ξανά ο οφθαλμίατρος;....» (ΜΣΤ:39)
«Οι επιστήμονες υπολογίζουν ότι....» (ΜΣΤ:44),
«Ο δάσκαλος τους είπε: ....» (ΜΣΤ:53)
«Γιατί σήμερα υπάρχει η ανάγκη του σχολικού τροχονόμου;» (ΜΣΤ:75),
«Ένας αμπελουργός έκανε 600 κιλά κρασί από 1800 κιλά σταφύλια.» (ΜΣΤ:86),
«Πέρυσι ο ελαιοχρωματιστής ήταν μόνος και πήρε 12 μεροκάματα .....» (ΜΣΤ:87),
«Αριθμός εργατών του συνεργείου» (ΜΣΤ:87),
«Οι ζωγράφοι και οι γλύπτες είναι καλλιτέχνες που χρειάζεται να υπολογίζουν τις γωνίες με ακρίβεια...» (ΜΣΤ:139),
«Ο αρχιτέκτονας που έφτιαξε το σχέδιο γνώριζε...» (ΜΣΤ:143),
«ένας ειδικός επιστήμονας θα μας πει με απλά λόγια ότι είναι μια διαδικασία που ξεκουράζει ... τις βλάβες των κυττάρων...» (ΜΣΤΤΕ1:26),
«Ποιοι ήταν οι γνωστοί μαθηματικοί που ασχολήθηκαν με τους πρώτους αριθμούς;» (ΜΣΤΤΕ1:36),
«.....εκτός από τις προτάσεις των αρχιτεκτόνων, των περιβαλλοντολόγων και των δασκάλων, θα έπρεπε να ζητήσουν και τη γνώμη των παιδιών...» (ΜΣΤΤΕ2:20),
«Ο καθηγητής των μαθηματικών αφήνει πάντα ένα φιλοδώρημα...» (ΜΣΤΤΕ3:19),
«Μια αλυσίδα καταστημάτων γρήγορου φαγητού απασχολεί 8 ωρομίσθιους υπαλλήλους ....» (ΜΣΤΤΕ1:26),
«Η δασκάλα τους ανακοινώνει... Μαργαρίτα, είχες 95%, Βασίλη εσύ είχες 85%..» (ΜΣΤ: 96),
«Ένας φούρναρης ανακάτεψε 36 κιλά αλεύρι σιταριού.....» (ΜΣΤ:80),
«Πιστεύεις ότι η αρχαιολόγος μπορούσε να εκτιμήσει...» (ΜΣΤ:167),
«Για να αποδώσουν οι σχεδιαστές και οι χαρτογράφοι ένα μεγάλο σχέδιο .....» (ΜΣΤΤΕ2: 34),
«Ένας βιβλιοπώλης θέλει να φτιάξει όσο το δυνατό περισσότερα όμοια πακετάκια...» (ΜΣΤ:32)

«Ερευνώ και ανακαλύπτω» Ε΄ τάξης

Δύο φωτογραφίες: στη μια εικονίζεται εργάτης και στην άλλη γυναίκα γραμματέας (ΦΕ: 30)

Σε φωτογραφία: άντρας οδοντίατρος (ΦΕ: 34),

«χειριστής μηχανήματος» (ΦΕ: 7), «ζωγράφος» (ΦΕ:82), «κοσμοναύτης» (ΦΕ:91), «γιατροί» (ΦΕ: 100), «αστυνομικοί» (ΦΕ:106), «μανάβης», «η γραμματέας» (ΦΕΤΕ: 51) (Στην εικόνα απεικονίζεται γυναίκα σε γραφείο δουλεύοντας με τον υπολογιστή. Θα μπορούσε να είναι στέλεχος σε επιχείρηση. Το κείμενο όμως οριοθετεί τις επαγγελματικές επιλογές των γυναικών), «γιατρός, ΩΡΛ» (ΦΕΤΕ: 157)

Σε άσκηση: (ΦΕΤΕ: 160) τα παιδιά καλούνται να λύσουν το εξής πρόβλημα:

«Εντόπισε στο σκίτσο τις πηγές της ηχορύπανσης. Μπορείς να προτείνεις για κάποιες από αυτές τρόπους αντιμετώπισης, ώστε να μπορεί η κυρία να κοιμηθεί με ησυχία;»

Σχολιασμός-Προτάσεις-Παρεμβάσεις

Στην εικόνα παρουσιάζονται 8 άνδρες σε διάφορες εργασίες, όπως: ταχυδρόμος, επισκευαστές στέγης, παραθύρων και πεζοδρομίων, μουσικοί, εμφανίζεται ένας οδηγός δικύκλου και υπονοούνται (δεν φαίνονται πρόσωπα) οδηγοί και χειριστές διαφόρων οχη-

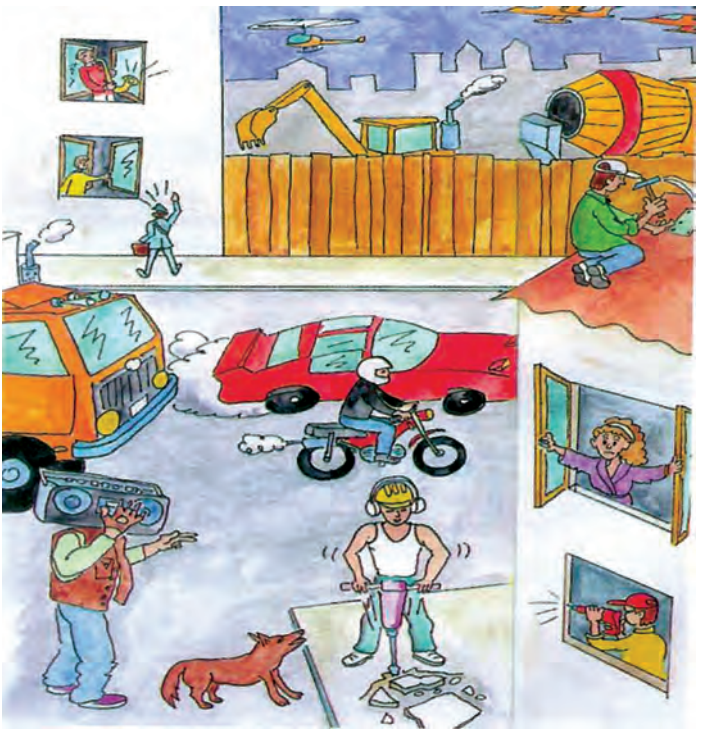

μάτων (φαγάνα, μπετονιέρα, απορριμματοφόρο) και ιπταμένων μέσων μεταφοράς (ελικόπτερο, πολεμικό αεροσκάφος). Στο παράθυρο του 2ου ορόφου της οικοδομής της οποίας επισκευάζεται η στέγη, ο 1ος όροφος και το πεζοδρόμιο, βγαίνει μια ξανθιά νέα γυναίκα φανερά ενοχλημένη από το θόρυβο που της καταστρέφει τον ύπνο. Το μήνυμα που έμμεσα περνάει από την 'ανάγνωση' της εικόνας είναι ότι την ώρα που οι άνδρες είναι δραστήριοι εκτός σπιτιού, δουλεύουν για να εξασφαλίσουν πιθανόν το οικογενειακό εισόδημα, η γυναίκα-νοικοκυρά ξεκουράζεται, απολαμβάνει την τύχη να μην είναι υποχρεωμένη να εργαστεί και φυσικά ενοχλείται που οι εργαζόμενοι άνδρες της χαλούν τον ύπνο.

Είναι φανερό ότι θα μπορούσε να υπάρχει μια άλλη εικόνα χωρίς αρνητικά υπονοούμενα για τις γυναίκες και ασφαλώς και με γυναίκες εργαζόμενες ή με άνδρες και γυναίκες να υποφέρουν εξίσου από την ηχορύπανση.

Όταν οι εκπαιδευτικοί επισημαίνουν παρόμοιες περιπτώσεις μπορούν (α) να συζητούν με τα παιδιά τα δικά τους βιώματα από το οικογενειακό και κοινωνικό τους περιβάλλον. Για παράδειγμα, στο σχολείο έχουν γυμναστή ή γυμνάστρια; Ξέρουν γυναίκες γιατρούς; Έχουν δει γυναίκες αστυνομικούς, εμπόρους, υπαλλήλους; Όταν φεύγουν το πρωί από το σπίτι για το σχολείο η μητέρα τους κοιμάται; (β) να αναφέρουν στα παιδιά περιπτώσεις που γνωρίζουν τα ίδια για γυναίκες και άνδρες που ασκούν το ίδιο επάγγελμα.

«Ερευνώ και ανακαλύπτω» Στ΄ τάξης

«Οι ανθρακωρύχοι εργάζονται χωρίς καθόλου φυσικό φως .....» (ΦΣΤ:29),

«... οι επιστήμονες συμφωνούν ότι η ζωή χαρακτηρίζεται από μια σειρά ιδιαίτερων λειτουργιών...», «Ο δύτης παρατηρεί τα ζώα και τα φυτά στο βυθό της θάλασσας.» (Φστ-μαθ:80),

«Για το λόγο αυτό οι πυροσβέστες μεταφέρουν μαζί τους φιάλες με αέρα...» (ΦΣΤ:81),

«Τι πρέπει να κάνει ο χειριστής του τεράστιου ηλεκτρομαγνήτη...» (ΦΣΤΤΕ:132),

«Ο γιατρός είναι ο μόνος ειδικός να διαγνώσει την ασθένειά μας....» (ΦΣΤ:123)

Σχολιασμός-Προτάσεις-Παρεμβάσεις

Ο επαγγελματικός κόσμος συνεχίζει και στα καινούρια εγχειρίδια να είναι κατ' εξοχήν ανδρικός. Οι άνδρες, παρουσιάζονται συχνά στο χώρο εργασίας τους, όπου πολλές φορές συγχρόνως δίνεται αναλυτική περιγραφή και του επαγγέλματος που ασκούν. Επίσης γίνεται πολύ συχνά αναφορά στην αμειβόμενη ανδρική εργασία.

Από την άλλη μεριά, προκειμένου για αναφορά σε εργαζόμενη γυναίκα, αυτή γίνεται αρκετά αόριστα και σπάνια εμφανίζεται γυναίκα στο χώρο εργασίας της.

Τα σχολικά εγχειρίδια εκτός από γνώσεις και δεξιότητες που είναι κοινές για όλα τα παιδιά μεταφέρουν έμμεσα και ένα πλήθος στερεοτύπων και κοινωνικών αξιών που επηρεάζουν τη διαμόρφωση στάσεων σε μαθητές και μαθήτριες. Έτσι ενώ, για παράδειγμα, το μαθηματικό περιεχόμενο των εγχειριδίων των μαθηματικών (οι αριθμητικές πράξεις, τα σχήματα, τα εμβαδά και οι όγκοι) είναι πολιτικά και κοινωνικά ουδέτερο τα συγκείμενά του δεν είναι. Τα προβλήματα που απεικονίζουν καταστάσεις της καθημερινής ζωής και οι εικόνες που συνοδεύουν τα κείμενα μεταφέρουν κοινωνικά και πολιτισμικά στοιχεία της τρέχουσας χρονικής περιόδου. Αν και σαφώς βελτιωμένα τα νέα εγχειρίδια, ωστόσο διατηρούν τα κοινωνικά στερεότυπα ως προς το φύλο. Στην εποχή μας συναντά κανείς γυ-

ναίκες και άνδρες στα περισσότερα επαγγέλματα, και αυτό δεν πρέπει να αποσιωπάται από τα σχολικά βιβλία. Γυναίκες όπως και άνδρες πρέπει να φαίνονται σε επαγγέλματα που παραδοσιακά ταυτιζόταν με το ένα ή το άλλο φύλο.

3. Δραστηριότητες

Στη θεματική αυτή εξετάζονται οι δραστηριότητες αντρών και γυναικών, αγοριών και κοριτσιών. Στις εξής θεματικές κατηγορίες:

-Οικιακές δραστηριότητες
-Οικονομικές δραστηριότητες
-Ψυχαγωγικές δραστηριότητες
-Πολιτικοκοινωνικές δραστηριότητες

3.1. Οικιακές δραστηριότητες

Μαθηματικά Ε΄ τάξης

«Ο Νικόλας βοηθάει τη μητέρα του να αγοράσει προϊόντα που χρειάζονται για το σπίτι» (ΜΕ: 52)

Μαθηματικά Στ΄ τάξης

«Η μαμά σου έχει φτιάξει ένα μικρό ορθογώνιο κέικ...» (ΜΣΤ:55),
«Για ένα πετυχημένο ρόφημα σοκολάτα η μαμά βάζει 1 κουταλιά κακάο.....» (ΜΣΤ:78),
«Η γιαγιά έδωσε από μια σοκολάτα 120 γραμμαρίων στις δύο εγγονές της...»

Ερευνώ και Ανακαλύπτω Ε΄ τάξης

«Τα πρώτα πλυντήρια ρούχων που κατασκευάστηκαν, για να απαλλάξουν τις γυναίκες από την κοπιαστική δουλειά του πλυσίματος…» (ΦΕ: 68),
«Η κυρία βάζει στο ψυγείο τα μπολάκια με τη ζεστή κρέμα που μόλις ετοίμασε» (ΦΕΤΕ: 81),
«Η κυρία ετοιμάζει τη σούπα στην κατσαρόλα που βρίσκεται στο μάτι της ηλεκτρικής κουζίνας» (ΦΕΤΕ: 86)

Γεωγραφία Στ΄ τάξης

«Οι γυναίκες ετοιμάζουν τα ρούχα και μαζί με τα παιδιά μαζεύουν στην τούνδρα χόρτα, μικρούς καρπούς και αυγά πουλιών» (ΓΣτ:34).
«Οι Πυγμαίοι είναι κυνηγοί και συλλέκτες. Την ημέρα όλοι μαζί άντρες, γυναίκες και παιδιά γυρίζουν στο δάσος για να μαζέψουν φαγώσιμα και για να κυνηγήσουν. Οι άντρες….Οι γυναίκες με τα παιδιά ψάχνουν για καρπούς, ρίζες, φρούτα, φύλλα, μανιτάρια, έντομα και μέλι» (ΓΣτ:41).

Σε εικόνες

Μία γυναίκα της φυλής Τουαρέγκ με το παιδί στην πλάτη να κουβαλά νερό, με λεζάντα: «μεταφορά νερού» (ΓΣτ:28)

Μία γυναίκα και ένα παιδί της φυλής των Λαπώνων έξω από τη σκηνή τους, με λεζάντα: «από τη ζωή των Λαπώνων» (ΓΣτ:36)

Μία ομάδα γυναικών με τα παιδιά τους από τη φυλή των Πυγμαίων έξω από την καλύβα τους, με λεζάντα: «από τη ζωή των Πυγμαίων» (ΓΣτ:42)

Σχολιασμός-Προτάσεις-Παρεμβάσεις

Οι άντρες εμφανίζονται συνήθως σε δραστηριότητες εκτός σπιτιού ενώ τις γυναίκες τις βρίσκουμε συνήθως μέσα στο σπίτι. Οι γυναίκες παρουσιάζονται να ασχολούνται με παραδοσιακές οικιακές δραστηριότητες, όπου οι βασικοί τους ρόλοι είναι αυτοί της μητέρας και της νοικοκυράς ενώ οι άνδρες δεν εμφανίζονται σε οικιακές δραστηριότητες. Έτσι ενισχύεται όμως το στερεότυπο ότι οι δουλειές στο σπίτι είναι αποκλειστική αρμοδιότητα της γυναίκας-μητέρας. Συχνά επίσης η αναφορά σε γυναίκες γίνεται συγχρόνως μ' αυτή των παιδιών σαν να πρόκειται για ενιαία πληθυσμιακή ομάδα.

Η προβολή στερεοτύπων φύλου ως προς τις δραστηριότητες των ατόμων, μπορεί να αποφευχθεί είτε μέσω μιας ισόρροπης παρουσίασης των φύλων σε θέματα που αφορούν οικιακές ασχολίες και φροντίδα μελών της οικογένειας, είτε μιας ά-φυλης περιγραφής καταστάσεων. Για παράδειγμα, αντί του: «Για ένα πετυχημένο ρόφημα σοκολάτας η μαμά βάζει 1 κουταλιά κακάο.....» (ΜΣΤ:78), θα μπορούσε να αναφέρεται: «Για ένα πετυχημένο ρόφημα σοκολάτα χρειάζεται 1 κουταλιά κακάο.....».

3.2. Οικονομικές δραστηριότητες

Μαθηματικά Ε΄ τάξης

«Ο κύριος Γιώργος έκανε ανάληψη 500 ευρώ από το αυτόματο μηχάνημα συναλλαγών» (ΜΕΤΕ3: 17),

«Ο Στέφανος τον Ιανουάριο πλήρωσε τους λογαριασμούς της ΔΕΗ, του ΟΤΕ και της Εταιρείας ΄Υδρευσης» (ΜΕΒΔ: 154),

«Η κυρία Μαριάνθη φτιάχνει με άλλες γυναίκες του αγροτικού συνεταιρισμού του Δήμου Πορταριάς μαρμελάδες» (ΜΕΒΔ: 181)

Μαθηματικά Στ΄ τάξης

«Ο Στάθης πληρώνει στο κινητό του για χρόνο ομιλίας 150 λεπτών 24,6 €... ... Πόσα ευρώ θα πληρώσει ο Σπύρος .....» (ΜΣΤΤΕ3:10),

«Ο Φίλιππος θέλει να αγοράσει τρία αυτοκίνητα-μινιατούρες....» (ΜΣΤΤΕ1:23),

«Ποιός ξόδεψε περισσότερα;» (ΜΣΤ:49), «Ο Χρήστος και ο Φοίβος είχαν από 12€. .....» (ΜΣΤ:49),

«΄Ενας τουρίστας υπολόγισε ότι, αν ξοδεύει 30 € την ημέρα, μπορεί να περάσει....» (ΜΣΤΤΕ3:12)

Σχολιασμός-Προτάσεις-Παρεμβάσεις

Οι άνδρες έτσι όπως παρουσιάζονται στα σχολικά εγχειρίδια ασχολούνται με κάθε είδους οικονομική δραστηριότητα και είναι υπεύθυνοι για τα οικονομικά βάρη της οικογένειας. Επενδύουν τα χρήματά τους, πραγματοποιούν αγορές, πληρώνουν λογαριασμούς.

Επίσης, από πολύ μικρή ηλικία μαθαίνουν να συναλλάσσονται με χρήματα. Η οικονομική δραστηριότητα φαίνεται ότι είναι κάτι που δεν αφορά το ίδιο άνδρες και γυναίκες. Η συμμετοχή του άντρα σε μια σειρά οικονομικών δραστηριοτήτων αυξάνει το γόητρο και τη δύναμή του ενώ κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει στον ίδιο βαθμό και για τη γυναίκα.

Για μια δικαιότερη εκπροσώπηση των φύλων θα μπορούσε να είχε αποφευχθεί η αναπαραγωγή στερεοτύπων ως προς τις οικονομικές δραστηριότητες ανδρών και γυναικών. Θα μπορούσε να είχε αποφευχθεί το δίπολο, ιδιωτικός και δημόσιος βίος, αλλά και η ανάληψη ευθυνών και πρωταγωνιστικών ρόλων από το ένα μόνο φύλο.

Οι εκπαιδευτικοί που εντοπίζουν αυτού του είδους τις αναφορές στα σχολικά εγχειρίδια μπορούν να σχολιάζουν ότι σε αντίστοιχες οικονομικές δραστηριότητες εμπλέκονται το ίδιο άνδρες και γυναίκες και να αναφέρουν μερικά παραδείγματα από τη δική τους ζωή, όπως ότι η κόρη τους που εργάζεται σε μια τράπεζα και ζει μόνη της, καταθέτει κάθε μήνα το ενοίκιο για το διαμέρισμα στο οποίο ζει στον τραπεζικό λογαριασμό της σπιτονοικοκυράς της ή ότι η γυναίκα του πλήρωσε για το κινητό της τηλέφωνο τον προηγούμενο μήνα 50 ευρώ. Μπορούν επίσης να ζητήσουν από τα παιδιά να αναφέρουν σχετικές δικές τους εμπειρίες.

3.3.Ψυχαγωγικές δραστηριότητες

Μαθηματικά Ε΄ τάξης

«η Νεφέλη και η Νάνση παρακολουθούν στην τηλεόραση καλλιτεχνικό πατινάζ» (ΜΕ: 30),
«στα γενέθλια του παππού του ο Οδυσσέας έφαγε με όλη την υπόλοιπη οικογένεια σε ένα εστιατόριο» (ΜΕ: 34),
«ο Οδυσσέας συλλέγει γραμματόσημα» (ΜΕ: 44),
«Η Νεφέλη μαθαίνει κιθάρα», «Ο Μιχάλης αγόρασε ένα πατίνι» (ΜΕ: 78),
«Η Ζωή έφτιαξε μια ακόμη βεντάλια με χαρτί Α3 που έχει το ίδιο άνοιγμα με τη βεντάλια της Άννας» (ΜΕ: 109),
«Ο Γεράσιμος ταξιδεύει με τους γονείς του για την Κύπρο» (ΜΕ: 122),
«Στο ποδηλατοδρόμιο ο Λουκάς, ο Λευτέρης και ο Γρηγόρης κάνουν προπόνηση» (ΜΕ: 123),
«Η Νεφέλη είχε τα γενέθλιά της και κάλεσε τους φίλους της» (ΜΕΤΕ3: 27)

Μαθηματικά Στ΄ τάξης

«Η Διευθύντρια του σχολείου έδωσε στις μαθήτριες της Στ΄ τάξης μία κορδέλα για τις ανάγκες του χορευτικού που θα παρουσίαζαν.»(ΜΣΤ:70),
«Ένας καλλιτέχνης ζωγραφίζει τον πύργο της Πίζας στην Ιταλία» (ΜΣΤ:139),

«Οι δύο παίκτες ανακατεύουν τις κάρτες ...» (ΜΣΤ: 15)
«Στο Καρλόβασι τα παιδιά της Στ΄ τάξης ανέβασαν ένα θεατρικό έργο....» (ΜΣΤ:81)

«Ρωτήσαμε κάποιους μαθητές ηλικίας 12-14 ετών, 'πόσο συχνά σερφάρετε στο ίντερνετ'....» (ΜΣΤ:102)

«Πόσες ημέρες διακοπών μπορεί να κάνει κάποιος αν διαθέτει 1175€ και το αεροπορικό εισιτήριο κοστίζει 455€» (ΜΣΤΤΕ3:10)

«Ένας ποδηλάτης τρέχοντας με 15 χιλ. την ώρα....

«..... Ένας πεζός.....» (ΜΣΤΤΕ3:8)

«Τρεις φίλοι πήγαν με τα ποδήλατά τους....» (ΜΣΤΤΕ1:37)

«Μπορείς εύκολα συγκρίνοντας τις επιτυχημένες βολές των δυο παικτών να αποφασίσεις ποιός ήταν καλύτερος παίκτης;» (ΜΣΤ:95)

«Ερευνώ και Ανακαλύπτω» Ε΄ τάξης

«ο κολυμβητής στην ακρογιαλιά» (ΦΕ:81)
«Αγόρια που απεικονίζονται να παίζουν το παιχνίδι διελκυστίνδα» (ΦΕ: 111)
«κορίτσι παίζει βιολί» (ΦΕ: 113)
«αγόρι με ποδήλατο» (ΦΕΤΕ: 48 και 49)
«αγόρια παίζουν μουσικά όργανα» (ΦΕΤΕ: 146)
«άντρας οδηγεί αυτοκίνητο» (ΦΕΤΕ: 152)
«αγόρι παίζει μπάλα» (ΦΕΤΕ: 162)
«άντρες κάνουν σκι» (ΦΕΤΕ: 188)
«αγόρι κάνει βουτιές στη θάλασσα» (ΦΕΤΕ: 188)
«αγόρι κάνει ρόλερ» «αγόρι παίζει μπάλα» «αγόρι κάνει πατίνι» «κορίτσι κάνει μπαλέτο» «αγόρι βλέπει τηλεόραση» » (ΦΕΒΔ: 107)

«Ερευνώ και Ανακαλύπτω» Στ΄ τάξης

Μορφές Ενέργειας: Δυο 'Δυναμικές δραστηριότητες' από αγόρια, (Εικόνα στο τετράδιο εργασιών σελ 21)

Η θερμότητα μεταφέρεται με ρεύματα.

Αγόρι πειραματίζεται, (Εικ. στο τετράδιο εργασιών σελ. 55)

Γεωγραφία Ε΄ τάξης

-Σε εικόνες πηγαίνουν για ψάρεμα (ΓΕ:108-109), για περπάτημα (ΓΕ: 108), για κυνήγι (ΓΕ: 123)

-Στο εξώφυλλο του βιβλίου γεωγραφίας της Ε΄ τάξης απεικονίζονται άνδρες που κάνουν ορειβασία

-Στο μάθημα για το φαινόμενο της αστυφιλίας επιλέγεται η παρακάτω εικόνα για να προτρέψει την τάξη σε ομαδική εργασία (ΓΕ:160)

Σχολιασμός παραδείγματος

Η μία γυναίκα που εμφανίζεται στην εικόνα σφουγγαρίζει (μουρμουρίζοντας παράπονα για τη ζωή της) ενώ οι άνδρες ξεκουράζονται στο καφενείο, συζητούν για τις δουλειές τους, ανησυχούν για τη διαβίωση της οικογένειας τους. Η γυναίκα εμφανίζεται σε ρόλο καθαρίστριας ή πιθανόν μη αμειβόμενης βοηθού του συζύγου της που σερβίρει τα ποτά.

Σχολιασμός-Προτάσεις-Παρεμβάσεις

Οι άντρες στα σχολικά εγχειρίδια ασχολούνται γενικά με έντονες ψυχαγωγικές δραστηριότητες. Πηγαίνουν για ορειβασία, για ψάρεμα, για περπάτημα στη φύση, για κυνήγι, ταξιδεύουν.

Η οδήγηση είναι μια συνηθισμένη δραστηριότητα του άνδρα ενώ φαίνεται ότι το αυτοκίνητο και η μοτοσικλέτα γενικά είναι θέμα ταμπού για τις γυναίκες. Οι σχετικές εικόνες επιβεβαιώνουν τη συγκεκριμένη αντίληψη. Οι άνδρες έχουν επίσης σχέση με την τεχνολογία και τα αγόρια σερφάρουν στο διαδίκτυο. Τα αγόρια παίζουν ποδόσφαιρο, μπάσκετ, κάνουν σκί, πατίνι, βουτιές και γενικά ασχολούνται με τον αθλητισμό. Τα κορίτσια ασχολούνται με το διάβασμα, τη μουσική, το χορό, κατασκευάζουν βεντάλιες.

Ωστόσο, είναι γνωστό ότι άνδρες και γυναίκες, κορίτσια και αγόρια αθλούνται, οδηγούν αυτοκίνητα και ποδήλατα, παρακολουθούν κινηματογραφικές και θεατρικές παραστάσεις, ασχολούνται με τις νέες τεχνολογίες, διαβάζουν βιβλία και ασχολούνται με τις τέχνες. Η εμφάνιση των δύο φύλων σε διαφορετικού είδους ψυχαγωγικές δραστηριότητες, σε ελάχιστες κοινές και στην περίπτωση αυτή σε διαφορετικούς ρόλους (ενεργητικούς και παθητικούς) συντελεί στη διαιώνιση στερεοτύπων του ρόλου των φύλων.

Τι μπορούν να κάνουν οι εκπαιδευτικοί που διαπιστώνουν στερεότυπα αυτού του είδους στα σχολικά εγχειρίδια; Μπορούν να συζητήσουν το γεγονός ότι οι άνδρες στο σχολικό εγχειρίδιο φαίνονται πιο δραστήριοι από τις γυναίκες. Είναι πράγματι έτσι; Ποιες είναι οι εμπειρίες των παιδιών; Τι γίνεται στη δική τους οικογένεια; Γνωρίζουν στον κοινωνικό τους περίγυρο γυναίκες που αθλούνται, κάνουν διάφορα σπορ, είναι δραστήριες; Ξέρουν άνδρες και αγόρια που δεν ασχολούνται με τον αθλητισμό, δεν μαστορεύουν αλλά διαβάζουν, διαβάζουν και γράφουν πολύ;

Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να αναφέρουν παραδείγματα από τη δική τους ζωή με αντιστροφές των ρόλων που περιγράφουν τα βιβλία. Μπορούν επίσης να εντάξουν τις ίδιες έννοιες σε διαφορετικά συμφραζόμενα ώστε να αποδομήσουν τα στερεότυπα του ρόλου των φύλων. Μπορούν να αναφέρουν παραδείγματα αγοριών που δεν ασχολήθηκαν ποτέ με τον αθλητισμό και από μικρά παιδιά διάβαζαν ή άκουγαν και έπαιζαν μουσική. Το ίδιο και αντίστοιχα παραδείγματα κοριτσιών. Επίσης μπορούν να αναφέρουν παραδείγματα κοριτσιών που ασχολήθηκαν με τον αθλητισμό, έκαναν ορειβασία, σκι, ποδήλατο, κυκλοφορούσαν με μοτοσικλέτα και έγιναν και πολύ καλές στη δουλειά τους. Το ίδιο και παραδείγματα αγοριών. Το ένα δεν αποκλείει το άλλο και η ενασχόληση με κάποιες δραστηριότητες (π.χ. αθλητικές) δεν αποτελεί προνόμιο, δεν χαρακτηρίζει μόνον το ένα φύλο. Και τα δύο φύλα μπορούν το ίδιο καλά και το ίδιο πολύ να ασχοληθούν με το θέατρο, τις τέχνες, τον αθλητισμό και τη συστηματική μελέτη και έρευνα.

3.4. Πολιτικοκοινωνικές δραστηριότητες

Μαθηματικά Ε΄ τάξης

«Τα παιδιά ετοιμάζονται για τις εκλογές που θα αναδείξουν το συμβούλιο της τάξης. Ο Μίλτος ανέλαβε να φτιάξει τα ψηφοδέλτια» (ΜΕ: 48)

Μαθηματικά Στ΄ τάξης

«....στα πλαίσια ενός ευρωπαϊκού προγράμματος απέκτησαν φίλους .....» (ΜΣΤ:91)

«Όλοι οι Έλληνες πανηγύρισαν ....» (ΜΣΤ:97)

«Στους εκλογικούς καταλόγους είναι γραμμένα 16.000 άτομα ..... Οι υπόλοιποι ψήφισαν λευκό ή άκυρο....» (ΜΣΤ:106

«Οι μαθητές ήταν 25 και οι υποψήφιοι 2... Η Δήμητρα πήρε 13 ψήφους και ο Νικόλας 12..» (ΜΣΤΤΕ3:16)

«Οι μαθητές και οι δάσκαλοι του Δημοτικού Σχολείου Βάρδας.... συγκέντρωσαν τρόφιμα...» (ΜΣΤΤΕ1:30)

Γεωγραφία Ε΄ τάξης

Σε **εικόνα** παρουσιάζεται άνδρας δήμαρχος (ΓΕ:60)

Σε **φωτογραφία** με λεζάντα: «Το 1955 σήμανε το τέλος της βρετανικής διακυβέρνησης. Ελληνοκύπριοι αγωνιστές μετά την απελευθέρωσή τους» (ΓΕ:229), πανηγυρίζουν μόνο άνδρες και αγόρια

Σχολιασμός-Προτάσεις-Παρεμβάσεις

Οι άντρες εκλέγουν και εκλέγονται, ασχολούνται με τα κοινά, είναι δημόσια πρόσωπα, κάνουν αγαθοεργίες. Οι γυναίκες δεν φαίνεται να ενδιαφέρονται ή να έχουν τις ικανότητες ή να τις εμπιστεύονται γι' αυτού του είδους τις δραστηριότητες και θέσεις.

Η αποκλειστική ή συνήθης αναφορά εκπροσώπων ανδρικού φύλου σε θέματα που δηλώνουν κοινωνικοπολιτικές δραστηριότητες συμβάλλει στη διατήρηση του στερεότυπου ότι οι γυναίκες δεν έχουν χρόνο ή ικανότητες να ασχοληθούν με τα κοινά. Η εικόνα γυναικών πολιτικών ή γενικότερα γυναικών με ενεργό δράση, με ενδιαφέρον για τα κοινά, σε πολιτικές θέσεις ενδυναμώνει τις μαθήτριες να αναλαμβάνουν αντίστοιχους ρόλους μέσα στη δική τους καθημερινότητα και να οραματίζονται το μέλλον διεκδικώντας και το δικό τους μερίδιο στη σφαίρα του δημόσιου βίου.

Οι εκπαιδευτικοί που εντοπίζουν αυτού του είδους τις αναφορές στα σχολικά εγχειρίδια μπορούν να αναφέρουν γυναίκες που κατέχουν υψηλές δημόσιες θέσεις, για παράδειγμα την υπουργό εξωτερικών της Ελλάδας, την πρόεδρο της βουλής, την καγκελάριο της Γερμανίας, τις γυναίκες εκλογικούς αντιπροσώπους στο εκλογικό τμήμα που ψήφισαν οι εκπαιδευτικοί, τις γυναίκες προέδρους διαφόρων οργανισμών κοινωνικής δράσης κοκ.

4. Διάσημα Πρόσωπα

Σ' αυτή τη θεματική κατηγορία ερευνάται ποια και πόσα πρόσωπα διάσημων ανδρών και γυναικών παρουσιάζονται μέσα στα σχολικά εγχειρίδια.

Μαθηματικά Ε΄ τάξης

«ο Φλαμανδός Σίμον Στεβάιν (1548-1620) πατέρας της νεότερης στατιστικής» (ΜΕ: 29)
«ο Πυθαγόρας, μαθηματικός και ιδρυτής της Πυθαγόρειας σχολής» (ΜΕ: 95)
«Ο Αρχιμήδης» (ΜΕ: 137)

Μαθηματικά Στ΄ τάξης

«....Η λήξη του πολέμου βρίσκει τον Οδυσσέα Ελύτη...»(ΜΣΤ:9)
« ...το αποτέλεσμα της ζύγισης του αθλητή Πύρρου Δήμα....» (ΜΣΤ:11)
«Ο Πυθαγόρας, ο μεγάλος Έλληνας φιλόσοφος και μαθηματικός...» (ΜΣΤ: 19)
«Ο Ερατοσθένης, σπουδαίος έλληνας μαθηματικός και φιλόσοφος ...» (ΜΣΤ:35)

«....ο Ευκλείδης ήταν από τους πρώτους...» (ΜΣΤ:36)
«Με το κόσκινο του Ερατοσθένη...» (ΜΣΤ:36)
«Μπετόβεν , Ευκλείδης, Αρχιμήδης» (ΜΣΤ:81)
«πίνακες του Esher» (ΜΣΤ:118)
«Ο ποιητής Κωστής Παλαμάς γεννήθηκε στις 13 Ιανουαρίου 1859....» (ΜΣΤ:124)
«Ο Βρετανός αστρονόμος Edmond Halley …» (ΜΣΤ:130)
«Πυθαγόρας, Ευκλείδης και Δημόκριτος ..» (ΜΣΤ:137)
«Στον Αρχαιολογικό χώρο της Βεργίνας .... ο βασιλιάς της Μακεδονίας Φίλιππος ο Β'...» (ΜΣΤ:156)
«Το βιβλίο του Ευγένιου Τριβιζά 'Τα 88 Ντολμαδάκια' έχει τόσες σελίδες όσες θα βρείς αν...» (ΜΣΤΤΕ1:8)
«Rene Descartes (Καρτέσιος), Sir Isaac Newton (Νευτωνας), Etienne Pascal (Πασκάλ), Nicolaus Copernicus (Κοπέρενικος), Pierre Simon Laplace (Λαπλάς), Διόφαντος της Αλεξάνδρειας» (ΜΣΤΤΕ1:8)
«Ο Bill Gates, ιδρυτής της εταιρείας Microsoft.....» (ΜΣΤΤΕ1:17)
«Ο Ιούλιος Καίσαρας επινόησε έναν απλό κρυπτογραφικό κώδικα....» (ΜΣΤΤΕ1:34)
«Γιατί ο Ερατοσθένης σταμάτησε το 'κόσκινο' στο 100....» (ΜΣΤΤΕ1:36)
«Ο συγγραφέας Λέων Τολστόι...» (ΜΣΤΤΕ2:14)
«Μέσα από τον πίνακα του Πυθαγόρα...» ....» (ΜΣΤΔ:31)

«Ερευνώ και Ανακαλύπτω» Ε΄ τάξης
«ο Δημόκριτος» (ΦΕ:14)
Γαλιλαίος, Φερδινάνδος Β΄ των Μεδίκων, *Daniel Fahrenheit* (ΦΕ: 43)
«Ιταλός φυσικός *Volta*» (ΦΕ:56)
«*Stephen Gray*, Βιενζαμίν Φράνκλιν « (ΦΕ:59)
«Δημόκριτος, Λεύκιππος» (ΦΕ:59)
«*Thomas Edison*» (ΦΕ:69)
«*Albert Einstein*» (ΦΕ*:74)*
«Γ. Σεφέρης» *(ΦΕ:75)*
«Αναξίμανδρος ο Μιλήσιος» *(ΦΕ:77)*
« *Leonardo da Vinci*» (ΦΕ*:78)*
«*Etienne de Silhouette*, υπουργός οικονομικών της Γαλλίας» (ΦΕ:79)
«ο Νάρκισσος» (ΦΕ:83)
«Α. Σικελιανός» (ΦΕ:84)
«*Aleksei Leonov*» (ΦΕ:91)
«Οδυσσέας» (ΦΕ:92)
«Ιησούς του Ναυί» (ΦΕ:93)
«Ηχώ» (ΦΕ:94)
«Μπετόβεν» (ΦΕ: 100) «Ιούλιος Καίσαρας» (ΦΕ: 102)
«Πύρρος Δήμας» (ΦΕ: 108)
«Ηρακλής, *Edrne Regnier*» (ΦΕ: 111)

«Ερευνώ και Ανακαλύπτω» Στ΄ τάξης
«Όταν προτάθηκε στο διάσημο Αυστριακό καλλιτέχνη Hunderwasser να επανασχεδιάσει το εργοστάσιο καύσης σκουπιδιών στη Βιέννη...» (ΦΣΤ:36)

«Στις 21 Νοεμβρίου του 1783 .... Ο φαρμακοποιός Pilatre de Rozier και Marquis d' Arlandes πέταξαν για πρώτη φορά κάνοντας μια βόλτα πάνω από τις στέγες των σπιτιών στο Παρίσι...» (ΦΣΤ:48)
«Οι αδελφοί Montgolfier…» (ΦΣΤ:48)
«Το 1772 ο Άγγλος ερευνητής Priestley…» (ΦΣΤ:56)
«Το πρώτο τραμ εγκαινίασε το 1881 ο Werner Siemens στο Βερολίνο…..» (ΦΣΤ:98)
«Το 1820 ο Δανός φυσικός Christian Oersted …» (ΦΣΤ:99)
«Την ανάλυση του λευκού φωτός παρατήρησε πρώτος ο Newton το 1666.» (ΦΣΤ:106)
«Η γραφή αυτή ανομάζεται Braille, προς τιμή του Luis Braille που την εφηύρε.» (ΦΣΤ:111)
«*Luis Pasteur, Joseph Lister, Robert Koch*» (ΦΣΤ:121)
Dahncke (ΦΣΤΔ:16)
Francis Bacon (ΦΣΤΔ:15)
W. Heisenberg (ΦΣΤΔ:17)
Bleichroth (ΦΣΤΔ:16)
Pradel (ΦΣΤΔ:16)
Hewiit (ΦΣΤΔ:21)
J. Piaget (ΦΣΤΔ:33)
Newton (ΦΣΤΔ:206)
«Ονομάζεται δίσκος του Newton...» (ΦΣΤΤΕ:146)

Γεωγραφία Στ΄ τάξης
«Ο Τένζιγκ στην κορυφή του Έβερεστ (29.5.1953)» (ΓΣτ:85)

Σχολιασμός-Προτάσεις-Παρεμβάσεις

Ο αριθμός διάσημων προσώπων γενικά στα βιβλία των θετικών επιστημών δεν είναι πολύ μεγάλος. Ο αριθμός διάσημων γυναικών είναι σχεδόν ανύπαρκτος. Δημιουργείται έτσι η εντύπωση ότι δεν υπήρξαν διάσημες γυναίκες επιστήμονες, συγγραφείς, ποιήτριες, ζωγράφοι, ότι οι γυναίκες δεν δημιούργησαν κάτι τόσο σημαντικό ώστε να μείνουν γι' αυτό στην ιστορία και να αξίζει η αναφορά στο έργο και στην προσωπικότητά τους.

Οι γυναίκες είναι αθέατες, απούσες από την ιστορία των επιστημών, των τεχνών, του πολιτισμού. Είναι ένα είδος «συμβολικής εκμηδένισης», όπως έχει χαρακτηριστεί, αυτό που συμβαίνει με τις γυναίκες και με τον τρόπο που αυτές παρουσιάζονται και στα σχολικά εγχειρίδια. Ασφαλώς δεν υπάρχουν τόσες γυναίκες όσοι άνδρες στην ιστορία των μαθηματικών, των επιστημών, της τέχνης. Υπάρχουν ασφαλώς λόγοι που οι γυναίκες απουσίαζαν από αυτούς τους χώρους. Θα μπορούσαν ωστόσο να είχαν αναφερθεί η Υπατία η Αλεξανδρινή, η Θεανώ, η γυναίκα του Πυθαγόρα, η Αμαλία Φλέμινγκ, η Μαρία Κιουρί, και άλλες γυναίκες περισσότερο ή λιγότερο γνωστές και ασφαλώς ποιήτριες, ζωγράφοι, συγγραφείς, παιδαγωγοί, πολιτικοί, αθλήτριες. Θα μπορούσαν ακόμη κάποια

πληροφορικά στοιχεία για τη ζωή τους να αποτελέσουν το πλαίσιο συμφραζομένων για μαθηματικά προβλήματα.

Οι εκπαιδευτικοί που επισημαίνουν και ενοχλούνται από αυτήν την αποσιώπηση μπορούν να αναφέρουν παραδείγματα γνωστών γυναικών σε όλους τους τομείς που αναφέρθηκαν πιο πάνω, και κυρίως να συζητήσουν με τα παιδιά την έλλειψη γυναικών από τα παραδείγματα των εγχειριδίων. Τι πιστεύουν τα παιδιά; Γιατί δεν υπάρχουν πολύ γνωστές, διάσημες γυναίκες μαθηματικοί, χημικοί, φυσικοί; Η θέση της γυναίκας στην κοινωνία ήταν πάντα αυτή που είναι σήμερα; Στις μέρες μας η θέση της γυναίκας στην κοινωνία είναι σε όλα τα μέρη της γης ισότιμη με τη θέση του άνδρα; Πότε αρχίζουν να συμμετέχουν οι γυναίκες σε σχετικές σπουδές και σε σχετικές υψηλόβαθμες δημόσιες θέσεις; Οι εκπαιδευτικοί δηλαδή με τις επισημάνσεις τους, τις πληροφορίες που φέρνουν στην τάξη και τη συζήτηση με τα παιδιά συμβάλλουν στην εξάλειψη του στερεότυπου ότι ο κόσμος των θετικών επιστημών δεν ταιριάζει στη 'γυναικεία φύση', ότι οι γυναίκες πιθανόν να μην έχουν τις ικανότητες ή το ενδιαφέρον να ασχοληθούν με αυτές τις περιοχές γνώσης και γι' αυτό δεν υπάρχουν διάσημες γυναίκες σε αυτούς τους επιστημονικούς κλάδους. Οι εκπαιδευτικοί με τις παρεμβάσεις τους βοηθούν μαθητές και μαθήτριες να κατανοήσουν ότι ο κόσμος των θετικών Επιστημών δεν αποτελεί αποκλειστικά και μόνο αντρικό προνόμιο όπου τυχαία κάποιες φορές εισβάλει και κάποια γυναίκα.

5. Πρωταγωνιστικοί ρόλοι

Στη θεματική αυτή κατηγορία ερευνάται αν ο κυρίαρχος ρόλος και οι αναφορές στο κείμενο ή στην εικόνα αφορούν σε άντρες ή γυναίκες.

Μαθηματικά Ε΄ τάξης

Στην εικόνα της σελίδας 12 που αναφέρεται σε μια κατασκήνωση αγοριών και κοριτσιών εικονίζονται δύο ομάδες αγοριών να παίζουν μπάσκετ. Τα κορίτσια αν και παρόντα στην κατασκήνωση σύμφωνα με το κείμενο, απουσιάζουν από την εικόνα και το κείμενο που παρουσιάζει τη δραστηριότητα.

ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΣΚΗΝΩΣΗ

Δραστηριότητα - Ανακάλυψη

Η Νεφέλη, ο Γιάννης, ο Οδυσσέας, η Θεοδώρα, ο Γιώργος και ο Μίλτος πήγαν στην ίδια κατασκήνωση το καλοκαίρι. Όλοι ασχολήθηκαν με αθλήματα.

- Αν ο αγώνας μπάσκετ άρχισε πριν από ένα τέταρτο και η συνολική του διάρκεια είναι μία ώρα, τι ώρα θα τελειώσει; .....
- Στον αγώνα παίζει το $\frac{1}{10}$ των αγοριών της κατασκήνωσης.

Πόσα μπορεί να είναι όλα τα αγόρια;
Βάζω ✓

10 ☐
100 ☐
1.000 ☐

Εξηγώ στην τάξη πώς σκέφτηκα.

Στην εικόνα της σελίδας 36 σε σύνολο 7 προσώπων εμφανίζεται μόνο ένα κορίτσι.

«Τα παιδιά ετοιμάζονται για τις εκλογές που θα αναδείξουν το συμβούλιο της τάξης. Ο Μίλτος ανέλαβε να φτιάξει τα ψηφοδέλτια» (ΜΕ: 48). Και στο παράδειγμα αυτό, τον πρωταγωνιστικό ρόλο στη μοναδική πολιτικοκοινωνική δραστηριότητα στην οποία εμφανίζονται να συμμετέχουν τα παιδιά, τον έχει ένα αγόρι.

«Ο Νικόλας βοηθάει τους γονείς του στις δουλειές στα χωράφια. Συχνά βλέπει τον πατέρα του να οργώνει με το τρακτέρ» (ΜΕ: 138)

Μαθηματικά Στ΄ τάξης

« ...ο Γιάννης είναι ο 1ος...» (ΜΣΤ: 10)

«Ο Λευτέρης είναι άριστος μαθητής» (ΜΣΤ:82)

«Οι πολιορκητές απείχαν από το Μεσολόγγι 200 μέτρα.» (ΜΣΤ:81)

«..την εξέγερση των φοιτητών στο Πολυτεχνείο το 1973...» (ΜΣΤΤΕ1:8)

«Ποιός από τους δυο έκανε το καλύτερο άλμα;» (ΜΣΤΤΕ1:11)

«Ο Γιάννης, ο Νίκος και η Χριστίνα ανέλαβαν στο μάθημα των τεχνικών ...» (ΜΣΤΤΕ2 :26)

«Ο Σωτήρης βγήκε πρώτος στο σχολείο του στο αγώνισμα του άλματος με επίδοση 2.08 μέτρα. Ο Λευτέρης βγήκε πρώτος στο δικό του σχολείο στο ίδιο αγώνισμα με επίδοση 280/100 του μέτρου.»

«Οι δυο καλύτεροι παίκτες των δύο ομάδων ήταν ο Αχιλλέας. Κι ο Σωτήρης Κ. ...» (ΜΣΤ :95)

«Ερευνώ και Ανακαλύπτω» Ε΄ τάξης

Σε μεγάλη φωτογραφία εικονίζεται άντρας αθλητής (ΦΕ: 30)

Κείμενο αφιερωμένο στους διάσημους εφευρέτες (Γαλιλαίος, Φερδινάνδος Β΄ των Μεδίκων, *Daniel Fahrenheit* (ΦΕ: 43)

«*Stephen Gray*, Βιενζαμίν Φράνκλιν» (ΦΕ:59)

«Δημόκριτος, Λεύκιππος» (ΦΕ:59)

«*Thomas Edison*» (ΦΕ:69)

«*Albert Einstein*» (ΦΕ:74)

«ο Νάρκισσος» (ΦΕ:83) «Οδυσσέας» (ΦΕ:92)

«η γιατρός» (ΦΕ:92) (μικρό κείμενο που μιλάει για την εργασία της γιατρού και παράλληλα απεικονίζει γιατρό την ώρα που εξετάζει ασθενή-παιδί)

«Ένας μύθος για την Ηχώ» (ΦΕ:94)

«Ένας μεγάλος συνθέτης, Μπετόβεν» (ΦΕ:100)

Σε όλη τη σελίδα κυριαρχεί η φωτογραφία του αθλητή Πύρρου Δήμα.

«Ερευνώ και Ανακαλύπτω» Ε΄ και Στ΄ τάξης

Οι φιγούρες ενός αγοριού κι ενός κοριτσιού στο εγχειρίδιο εμφανίζονται για να διευκολύνουν τη ροή του μαθήματος.

Όταν η θηλυκή φιγούρα συστήνεται στα παιδιά λέει: «εγώ θα σου δίνω οδηγίες για τα πειράματα, θα σου λέω τα όργανα και τα υλικά που θα χρησιμοποιείς. Το μολύβι μου θα σου δείχνει πού πρέπει να σημειώνεις τις παρατηρήσεις σου». Το αγόρι με τη σειρά του λέει: «Όταν βλέπεις εμένα, θα ξέρεις πού να σημειώσεις τα συμπεράσματά σου. Κάποιες φορές θα σε βοηθάω κιόλας. Θα σου κλείνω το μάτι και θα σου δείχνω πινακίδες με μερικές από τις λέξεις που πρέπει να χρησιμοποιήσεις. Ουφ! Βαριές που είναι αυτές οι πινακίδες. Ελπίζω να σου φανούν χρήσιμες, γιατί για χάρη σου θα πιαστούν τα χέρια μου να τις κρατώ όλη τη χρονιά».

Σχόλιο στο συγκεκριμένο παράδειγμα

Αρχικά θα πρέπει να σημειωθεί η προσπάθεια της συγγραφικής ομάδας να αποφύγει στερεότυπους ρόλους για τα δύο φύλα, επιλέγοντας μία μαθήτρια και ένα μαθητή για να συμβάλλουν από κοινού στην εκπαιδευτική διαδικασία. Ωστόσο στους ρόλους που αναλαμβάνουν να επιτελέσουν αυτές οι δύο φιγούρες, επισημαίνεται ότι το κορίτσι έχει έναν επικουρικό ρόλο αναφορικά με την εκτέλεση μιας εντολής για τη σωστότερη διαδικασία των πειραμάτων, τη διατύπωση ερωτημάτων και την επιλογή οργάνων και υλικών. Αντίθετα, η εμφάνιση του αγοριού σηματοδοτεί τη διεξαγωγή του πειράματος, τη διατύπωση του συμπεράσματος, το τέλος της διαδικασίας, την επιβεβαίωση για την κατάκτηση της συγκεκριμένης γνώσης. Πρόκειται δηλαδή για ένα ρόλο πρωταγωνιστικό ο οποίος ενισχύεται από την αναμφισβήτητη ορθότητα των απόψεων του, αφού συμβάλλει στην επίλυση αποριών με συμβουλές και υποδείξεις που στηρίζονται στις γνώσεις του.

Άνδρες και αγόρια αναλαμβάνουν πρωταγωνιστικούς ρόλους, ρόλους ευθύνης, ενώ γυναίκες και κορίτσια, όταν εμφανίζονται στα σχολικά εγχειρίδια, φαίνονται σε ρόλους επικουρικούς, δευτερεύοντες. Διαιωνίζονται κατ' αυτόν τον τρόπο στερεότυπα και αντιλήψεις για διαφορετικές πνευματικές ικανότητες των δύο φύλων και διαφορετικές ευθύ-

νες που μπορούν να αναλάβουν στον οικογενειακό, στον κοινωνικό και εργασιακό χώρο.

Θα μπορούσε στο σχολικό εγχειρίδιο να παρουσιάζονται άνδρες και γυναίκες κορίτσια και αγόρια να αναλαμβάνουν ρόλους που δεν παραπέμπουν σε σεξιστικά χαρακτηριστικά.

Για παράδειγμα, θα μπορούσαν οι δύο φιγούρες, το αγόρι και το κορίτσι, του παραδείγματος να εμφανίζονται από κοινού, τόσο στο στάδιο της πειραματικής διαδικασίας, όσο και στο τελικό της κατάκτησης της συγκεκριμένης γνώσης.

Γεωγραφία Ε΄ τάξης

Στις δισέλιδες εικόνες 108-9 καθώς και 182-3, 194-5 καθώς και στις σελίδες 61, 199, 203, 207, 209, 211, 216, 222, 224, 227, 229, 234, 236 παρουσιάζονται μόνον άντρες

Στο πρώτο κεφάλαιο που τα παιδιά διδάσκονται τη χρήση του χάρτη, της κλίμακας, της πυξίδας και στις αντίστοιχες εικόνες προβάλλονται μόνον ανδρικές φιγούρες να μελετούν χάρτες. Μόνο σε δύο εικόνες εμφανίζεται μια μαθήτρια να δίνει κάποιες πληροφορίες (ΓΕ:12-26).

Στην ενότητα: «η Ελλάδα ως χώρος συνάντησης λαών και πολιτισμών» επιλέγεται εικόνα από το θέατρο σκιών στην οποία φαίνονται 4 ανδρικές φιγούρες ως εκπρόσωποι λαών (ΓΕ:39).

Στο μάθημα: «Η ζωή στα νησιά» σε δισέλιδη εικόνα παρουσιάζοντα 21 άτομα, μπροστά στο δημαρχείο του νησιού να εκθέτουν στον κύριο-δήμαρχο τα προβλήματά τους. Από τα 21 άτομα τα 2 μόνον είναι γυναίκες. Η μία είναι ηλικιωμένη, κρατά ένα αγοράκι, το μοναδικό παιδί που εμφανίζεται στην εικόνα, και λέει: «πρέπει να απαιτήσουμε να έρθουν γιατροί στο νοσοκομείο μας» και η άλλη, στην αγκαλιά του συζύγου της, ακούει χωρίς να συμμετέχει.

Στην πάνω αριστερή πλευρά της εικόνας βρίσκεται ο κ. Πτολεμαίος και τα δύο παιδιά. Αυτός λέει: «Μ' αρέσει η ζωή εδώ. Θα ήθελα να μείνω για πάντα σ' αυτό το νησί», το αγόρι απαντά: «η ζωή σε ένα μικρό νησί δεν είναι πάντα εύκολη» και το κορίτσι κοιτάζει χωρίς να λέει τίποτε (ΓΕ:60-61).

Σχόλια στα συγκεκριμένα παραδείγματα

Η συγγραφική ομάδα του βιβλίου της Γεωγραφίας της Ε΄, έχει επιλέξει μια ανδρική φιγούρα, τον κ. Πτολεμαίο, που αγκαλιάζει ένα αγόρι και ένα κορίτσι για να προτρέψει κατ' αυτόν τον τρόπο τα παιδιά της Ε΄ τάξης για «περαιτέρω συζήτηση και προβληματισμό». Θα μπορούσε μαζί με τον κ. Πτολεμαίο να είχε επιλεγεί και μία θηλυκή φιγούρα ώστε να εναλλάσσεται με την ανδρική και έτσι ώστε να μην δημιουργούνται αυτονόητα ότι στις μεγάλες τάξεις «ταιριάζει καλύτερα» να υπάρχει δάσκαλος. Θα μπορούσε επίσης να μιλάει και το κορίτσι και να λέει κάτι.

Οι εκπαιδευτικοί που εντοπίζουν στερεότυπα αυτού του τύπου στα κείμενα και στις εικόνες του βιβλίου μπορούν να τα σχολιάζουν και να συζητούν με τα παιδιά της τάξης τους. Για παράδειγμα, θα μπορούσαν να συζητήσουν με τα παιδιά γιατί νομίζουν ότι μόνον δύο γυναίκες συμμετέχουν στη συγκέντρωση μπροστά από το δημαρχείο; Τι πιστεύουν τα παιδιά για τις γυναίκες και τη θέση τους στη μικρή κοινότητα του νησιού αλλά και για τον τρόπο που οι συγγραφείς και οι εικονογράφοι του σχολικού εγχειριδίου σκέφτονται γι' αυτές τις γυναίκες;

6. Στερεοτυπικά Χαρακτηριστικά - Συμπεριφορές των Φύλων

Στη θεματική αυτή κατηγορία εξετάζονται χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς ανδρών και γυναικών τα οποία στερεοτυπικά καθορίζουν «αυτονόητες» και «αναμενόμενες» συμπεριφορές των φύλων.

Αναφορές

Μαθηματικά Ε΄ τάξης

«Η Ελένη πήγε με την αδελφή της για ψώνια. Είχε 240 ευρώ και ξόδεψε τα *3/4* των χρημάτων της. Η αδελφή της είχε 220 ευρώ και ξόδεψε τα 6/8 των χρημάτων της. Ποια κοπέλα ξόδεψε περισσότερα χρήματα;» *(*ΜΕ: 54)

Η Ελένη πήγε με την αδερφή της για ψώνια. Είχε 240€ και ξόδεψε τα $\frac{3}{4}$ των χρημάτων της. Η αδερφή της είχε 220€ και ξόδεψε τα $\frac{6}{8}$ των χρημάτων της.

- Ποια κοπέλα ξόδεψε περισσότερα χρήματα;

Εκτιμώ: .....

- Πόσο περισσότερο;

Εκτιμώ: .....

«Η Ματίνα είχε 128 ευρώ στο πορτοφόλι της. Αγόρασε μια μπλούζα κι έδωσε το 1/8 των χρημάτων της. Στη συνέχεια αγόρασε ένα παντελόνι κι έδωσε το 1/6 από τα χρήματα που της έμειναν. Πόσα χρήματα της περίσσεψαν;» (ΜΕ: 54)

Το κορίτσι στη δραστηριότητα επιλέγει ανάμεσα από δύο σοκολάτες τη μικρότερη και με λιγότερες θερμίδες (ΜΕ: 64)

«Η κυρία Ελένη έκοψε 3 ίσα κομμάτια από μια κόκκινη κορδέλα για να τυλίξει δώρα» (ΜΕ: 77)

«Ο Μιχάλης είναι πρωταθλητής στο σκάκι» (ΜΕΤΕ3: 38)

Μαθηματικά ΣΤ΄ τάξης

«Η Μαρίνα είδε σε μια βιτρίνα την επιγραφή: Αγοράζοντας ένα πουλόβερ παίρνετε ένα δεύτερο ίσης ή μικρότερης αξίας στη μισή τιμή....» (ΜΣΤΤΕ3:21)

«Η Όλγα ψάχνοντας στο διαδίκτυο πρόσεξε πως οι τιμές στις διαφημίσεις ηλεκτρικών συσκευών...» (ΜΣΤΤΕ3:37)

«Η Εύη και η Βίκυ για το πάρτι τους θα φτιάξουν δυο γλυκά.....» (ΜΣΤΤΕ1:11)

«Η γραμματέας μπορεί να ετοιμάζει 30 κάρτες την ημέρα...» (ΜΣΤΤΕ2:41)

«Η μητέρα της Μαργαρίτας αγόρασε 2,5 κιλά ζάχαρη....» (ΜΣΤΤΕ1:16)

«Σε ένα στρατιωτικό φυλάκιο υπηρετούν 20 στρατιώτες και έχουν τροφή για 20 μέρες...» (ΜΣΤΤΕ3:12)

«Ερευνώ και Ανακαλύπτω» Ε΄ τάξης

Η εικόνα δείχνει γυναίκα γυναικολόγο την ώρα που κάνει υπερηχογράφημα σε μια έγκυο και το κείμενο αναφέρεται στο επάγγελμα του γιατρού χρησιμοποιώντας το αρσενικό μόνο γένος (ΦΕ:95)

Στο μάθημα για τη «δύναμη» απεικονίζονται δύο άντρες να σπρώχνουν αυτοκίνητο (ΦΕ: 104)

Στην ανακεφαλαίωση για τη δύναμη απεικονίζεται η φωτογραφία του Πύρρου Δήμα (ΦΕ: 108)

Στο μάθημα «Δυνάμεις σε επαφή και δυνάμεις από απόσταση» απεικονίζεται άντρας να σπρώχνει παιδικό καροτσάκι. Αυτό ασφαλώς είναι ένα θετικό παράδειγμα ως προς την αποδόμηση των κοινωνικών στερεοτύπων για τα δύο φύλα. Το γεγονός όμως ότι επιλέγεται η συγκεκριμένη εικόνα για το κεφάλαιο που αφορά στις δυνάμεις και με δεδομένο το στερεότυπο η δύναμη να ταυτίζεται με το ανδρικό φύλο, σχεδόν αναιρείται η θετική του συμβολή στην υπόθεση της ισότητας των φύλων (ΦΕ: 109).

«Ο δυνατότερος κερδίζει» είναι ο τίτλος του μαθήματος και το κείμενο και η εικόνα που το συνοδεύει περιγράφει το παιχνίδι «διελκυστίνδα» (ΦΕ: 111)

«αγόρι με ποδήλατο» (ΦΕΤΕ: 48 και 49)

Στο μάθημα: «ανάκλαση και διάχυση του φωτός» βρίσκεται το σκίτσο μιας πανέμορφης βασιλοπούλας να αναρωτιέται μπροστά σε καθρέφτη αν είναι η ομορφότερη του κόσμου. (ΦΕΤΕ: 136).

Στην εικόνα της σελίδας 146 του τετραδίου εργασιών απεικονίζονται τρεις άντρες και ένα κορίτσι. Τα δύο αγόρια παίζουν μουσικά όργανα, ο τρίτος άντρας δουλεύει με το μπλακ εντ ντέκερ και το κορίτσι φτιάχνει τα μαλλιά του. (ΦΕΤΕ: 146)

«Όταν ταξιδεύεις με το αυτοκίνητο» (στην εικόνα απεικονίζεται άντρας οδηγός) (ΦΕΤΕ: 152)

Στο μάθημα για τις δυνάμεις επαναλαμβάνεται το γνωστό μοτίβο του βιβλίου του μαθητή. Εμφανίζονται μόνο άντρες στις φωτογραφίες (ο Πύρρος Δήμας να σηκώνει βάρη, ένας άντρας να λυγίζει όργανο, ένα αγόρι να τραβά αντικείμενο με δύναμη και αγόρι να κουβαλά τη σχολική τσάντα)

Σε φωτογραφία εικονίζεται αγόρι και κορίτσι να προσπαθούν να σπρώξουν ένα βαρύ κιβώτιο. (ΦΕΤΕ: 183)

«Ερευνώ και Ανακαλύπτω» Στ΄ τάξης

«Μια μητέρα λέει στο παιδί της το χειμώνα: «Βάλε ζεστά ρούχα, για να μην κρυώσεις»

Βιβλίο μαθητή, σελ. 32
(Το φυσικό αέριο ως πηγή ενέργειας)

Βιβλίο μαθητή,
σελ 29
(Η εργασία στο ορυχείο...)

Βιβλίο μαθητή, σελ. 110
(Προσέχω τα μάτια μου σαν τα μάτια μου)

Τετράδιο εργασιών,
σελ. 35
(Ορυκτοί άνθρακες)

Γεωγραφία Ε΄ τάξης

Πρόκειται για τις λεζάντες στις εικόνες που δείχνουν δυο παιδιά και τον κ. Πτολεμαίο να προτρέπουν την τάξη για περαιτέρω συζήτηση και προβληματισμό βοηθώντας έτσι τη ροή του μαθήματος. Ενδεικτικά αναφέρουμε: «ποιο από τα δύο παιδιά χρησιμοποίησε σωστή διατύπωση», τη σωστή απάντηση σχετικά με τον Ισθμό της Κορίνθου τη δίνει το αγόρι (ΓΕ:49). Το ίδιο συμβαίνει και σε σχετικά ερωτήματα με τη βλάστηση και τη χλωρίδα. Και εδώ οι σωστές απαντήσεις δίνονται από το αγόρι (ΓΕ:120-121). Μερικές σελίδες πιο κάτω, τα παιδιά διδάσκονται για το φαινόμενο του σεισμού. Σε μία εικόνα σχετική με το θέμα το κορίτσι, πάρα πολύ φοβισμένο, φωνάζει: «Η γη τρέμει κάτω από τα πόδια μου. Βοήθειαααα!!!!» Το αγόρι ψύχραιμο και με το χέρι σηκωμένο προς το κορίτσι ώστε να το προστατεύει, τη συμβουλεύει: «Μην πανικοβάλλεσαι και κάνε ό,τι μάθαμε. Ένας σεισμός είναι μόνο» (ΓΕ:132).

Σχόλιο στα συγκεκριμένα παραδείγματα

Και στα δύο παραδείγματα το κορίτσι παρουσιάζεται αδύναμο, ανασφαλές, πανικόβλητο, ανίκανο να σκεφθεί ψύχραιμα για να αντιμετωπίσει μια δύσκολη κατάσταση. Το αγόρι διαθέτει όλα τα χαρακτηριστικά, που λείπουν από τη συμπεριφορά του κοριτσιού. Χαρακτηριστικά που του επιτρέπουν να αντιμετωπίσει ψύχραιμα και αποτελεσματικά τα προβλήματα που προκύπτουν και ασφαλώς να προστατεύσει το ανυπεράσπιστο κορίτσι. Θα μπορούσε στα συγκεκριμένα παραδείγματα, αγόρια και κορίτσια να μην φαίνονται με στερεότυπα για το φύλο τους χαρακτηριστικά. Αντί, για παράδειγμα, στο (ΓΕ:132) το κορίτσι να φωνάζει έντρομο «Βοήθειαααα!!!!» μετά τη διαπίστωση: «Η γη τρέμει κάτω από τα πόδια μου» θα μπορούσε να κάνει μόνον τη διαπίστωση. Μια αντίστοιχη διαπίστωση θα μπορούσε να κάνει και το αγόρι «Γίνεται σεισμός, μεγάλος σεισμός» και τα δύο παιδιά μαζί να λένε αμέσως μετά: «Δεν πρέπει να πανικοβαλλόμαστε, ας κάνουμε ό,τι μάθαμε. Ένας σεισμός είναι μόνο».

Στο μάθημα για τις πυρκαγιές (ΓΕ:137) υπάρχει μια εικόνα που δείχνει μεγάλη πυρκαγιά στο δάσος. Τα ζώα φεύγουν τραυματισμένα με πατερίτσες και επιδέσμους για να γλιτώσουν και στο πάνω μέρος της εικόνας αναφέρεται: «Πυρκαγιά στο δάσος σημαίνει ότι…» και δίνονται οι εξής απαντήσεις από τα εικονιζόμενα ζώα: «Αφανίζονται τα ζώα και τα φυτά που ζουν σ' αυτό» (αλεπού), «Το έδαφος διαβρώνεται ευκολότερα από τη βροχή» (αρκούδα), «Ρυπαίνεται η ατμόσφαιρα» (αγριόχοιρος), «ο τόπος μας γίνεται άσκημος» (σκίουρος) και στο κάτω αριστερό μέρος της εικόνας βρίσκεται μόνο η εικόνα της συγκεκριμένης μαθήτριας με ύφος απλανές να σκέφτεται: «Κάτι πρέπει να κάνουμε…». Ακολουθεί η άσκηση: «Συζήτησε με τους συμμαθητές σου τι πρέπει να κάνουμε, ώστε να προλάβουμε ή να μειώσουμε τις πυρκαγιές στη χώρα μας».

Αντιπαράδειγμα στο τελευταίο παράδειγμα

Θα μπορούσε στη συγκεκριμένη εικόνα το κορίτσι να έδινε τον αριθμό τηλεφώνου της Πυροσβεστικής Υπηρεσίας ή τουλάχιστον, αν αυτό θεωρηθεί ότι είναι μία απάντηση που θα μπορούσε να έδινε η τάξη στη συγκεκριμένη άσκηση, να είχε ύφος που να δηλώνει ότι αντιλαμβάνεται το μέγεθος της καταστροφής και το δράμα των ζώων που σχεδόν καμένα και ξεσπιτωμένα τρέχουν όσο γίνεται γρηγορότερα!

Σχολιασμός-Προτάσεις-Παρεμβάσεις

Συχνά σε ασκήσεις οι μαθητές και οι μαθήτριες καλούνται να βρουν τη σωστή απάντηση ανάμεσα σ' αυτές που προτείνουν ένα αγόρι και ένα κορίτσι που απεικονίζονται στο εγχειρίδιο. Το αγόρι είναι αυτό που συνήθως δίνει τη σωστή απάντηση σ' αυτού του είδους τις ασκήσεις. Με σιγουριά και αυτοπεποίθηση που διακρίνεται και από το ύφος του, δίνει πληροφορίες, κάνει υπολογισμούς, προβάλλει πρότυπα συμπεριφοράς κοινωνικά αποδεκτά για το φύλο του. Το κορίτσι φαίνεται να σκέφτεται πολύ, να αντιδρά παθητικά στις καταστάσεις, να μην αναλαμβάνει πρωτοβουλίες απαραίτητες για την επίλυση προβλημάτων. Τα κορίτσια παρουσιάζονται συχνά ρομαντικά, κινούνται ανάμεσα σε πραγματικότητα και φαντασία, παίζουν παιχνίδια που αντικατοπτρίζουν το στερεότυπο του ρόλου του φύλου τους.

Παρόλο που στα νέα εγχειρίδια έχει γίνει σαφώς μια προσπάθεια να μην τονιστούν κοινωνικά στερεότυπα σε σχέση με τους ρόλους των φύλων, ωστόσο παραμένει ακόμα η σύνδεση της γυναίκας με την οικογενειακή ζωή. Είναι σαν κάποιος 'αδιόρατος και κρυφός κώδικας', που μπορεί να μην συναντάται τόσο συχνά, αλλά παραμένει, παρόλο που επιχειρείται μια πιο ισότιμη προσέγγιση των φύλων. Έτσι τελικά μένει η εντύπωση ότι η γυναίκα ποτέ δεν εγκατέλειψε το σπίτι, και τις 'συνήθεις' δραστηριότητές της (π.χ. ψώνια).

Συγκεκριμένα στο βιβλίο της Στ΄ τάξης «Ερευνώ και ανακαλύπτω», παρόλο που υπάρχει ισορροπημένη εικονογράφηση όσον αφορά τα δυο φύλα, διακρίνουμε ωστόσο, εικόνες που παραπέμπουν σε καθαρά στερεοτυπικές αναφορές. Όπως φαίνεται και στις εικόνες που παρατέθηκαν πιο πάνω, ο ανθρακωρύχος, ο μηχανικός, ο σιδηρουργός κλπ είναι κατ' εξοχήν ανδρικές δουλειές. Όσον αφορά την ενότητα 'Το Μάτι-προσέχω τα μάτια μου σαν τα μάτια μου', παρατηρούμε ότι δίπλα στην εικόνα του άνδρα σιδηρουργού που χρειάζεται τα γυαλιά για να προστατεύσει τα μάτια του την ώρα της δουλειάς, υπάρχει η εικόνα ενός κοριτσιού με γυαλιά ηλίου.

Οι εκπαιδευτικοί, σε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις, μπορούν να σχολιάσουν τα παραδείγματα και να συζητήσουν με τα παιδιά για τον τρόπο που τα ίδια θα αντιδρούσαν για παράδειγμα, στην περίπτωση μιας πυρκαγιάς στο δάσος ή ενός σεισμού. Έπειτα αλλάζουν λεζάντες στις εικόνες του βιβλίου.

7. Φωνή και στα δύο Φύλα

Εξετάζονται οι θετικές αναφορές, αντιλήψεις και στάσεις που διαπνέουν τα σχολικά εγχειρίδια.

Παραθέτουμε παρακάτω όλες τις θετικές αναφορές που εντοπίστηκαν στα εγχειρίδια.

Αναφορές

Μαθηματικά Ε΄ τάξης

«Ο Νικόλας βοηθάει τη μητέρα του να αγοράσει προϊόντα που χρειάζονται για το σπίτι» (ΜΕ: 52). Αν και η γυναίκα εξακολουθεί να παρουσιάζεται στο ρόλο της νοικοκυράς το θετικό είναι ότι πρώτη φορά εμφανίζεται το αγόρι να συμμετέχει με τη μητέρα του βοηθώντας την σε ρόλο που παραδοσιακά απευθυνόταν στα κορίτσια

«Για να φτιάξουν μια δόση τηγανίτες για 6 άτομα, ο Γιάννης και η Γαβριέλα…» (ΜΕ: 53)

Σε εικόνα εμφανίζεται κορίτσι να παίζει μπάλα (ΜΕ: 85)

«Οι γονείς του Μανώλη θέλουν να αγοράσουν καινούριο σπίτι, το οποίο κοστίζει 198.996 ευρώ. Έδωσαν το *1/4* των χρημάτων προκαταβολή και τα υπόλοιπα σε 15 άτοκες δόσεις» (ΜΕΤΕ1: 33).

«Η Μαργαρίτα θέλει να αγοράσει ένα ηλεκτρονικό παιχνίδι» (ΜΕΤΕ3: 31).

Στο βιβλίο του δασκάλου χρησιμοποιούνται και τα δύο γένη στα φύλλα αξιολόγησης.

Μαθηματικά Στ΄ τάξης

«Η Διευθύντρια του σχολείου έδωσε στις μαθήτριες της Στ΄τάξης κορδέλα για τις ανάγκες του χορευτικού που θα παρουσίαζαν.»(ΜΣΤ:70)

«Ένα σχολείο έχει 165 κορίτσια και 132 αγόρια.» (ΜΣΤ:33)

«Ο αριθμός των αγοριών προς τον αριθμό των κοριτσιών στην τάξη σου..» (ΜΣΤΤΕ2:26)

«Η Διευθύντρια του σχολείου στην ομιλία της είπε:...» (ΜΣΤΤΕ3:17)

«Εγώ όταν ήμουν μαθήτρια στο σχολείο φοιτούσαν 90 μαθητές .....» (ΜΣΤΤΕ3:17)

«Δραστηριότητα με προεκτάσεις: 'Η ισότητα των δυο φύλων' : Στο μάθημα της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής μαθαίνουμε ότι για να γίνει πράξη η ισότητα των δυο φύλων, ψηφίστηκε μια διάταξη που προβλέπει ότι στα ψηφοδέλτια των κομμάτων πρέπει ο λόγος των γυναικών υποψηφίων προς τους άνδρες υποψηφίους να είναι τουλάχιστον 1 προς 3.....

.....

«Ποια είναι η άποψή σας για την αναλογία γυναικών – ανδρών 1 προς 3 ανάμεσα στους υποψηφίους για τις σχολές της αστυνομίας και τις άλλες κρατικές υπηρεσίες;» (ΜΣΤΤΕ232)

«Η Φωτεινή μάζεψε 18,85 € ....» (ΜΣΤ:18)

«Η Μυρτώ κούρεψε τα 3/5 του γκαζόν και ο αδελφός της ο Λευτέρης το 1/4. » (ΜΣΤ:54)

«Αυτά που έφερε η Σοφία, τα 4 που έφερε η Φρόσω και....» (ΜΣΤ:62)

«Η Δέσποινα πήγε στο σχολείο με μερικά ψιλά στην τσέπη της.» (ΜΣΤ:63)

«Η Μαρία αγόρασε στις διακοπές ένα καλοκαιρινό μπλουζάκι...» (ΜΣΤ:63)

«Η Δήμητρα πριν φύγει για το μάθημα...» (ΜΣΤ:66)

«Η Μαργαρίτα πολλές φορές για να βοηθήσει τη θεία της και να βγάλει χαρτζιλίκι προσέχει το μικρό της ανιψάκι....» (ΜΣΤ: 68)

«Η Όλγα υπολογίζει τα έξοδα για την εκτύπωση ενός σχολικού περιοδικού...» (ΜΣΤ: 72)
«Τη Δευτέρα, η Άρτεμη έβαλε 23€ στον τραπεζικό της λογαριασμό ....» (ΜΣΤ:72)
«Η Ελένη για να διαβάσει 3 σελίδες κάνει 5 λεπτά.» (ΜΣΤ:84)
«Η Αγγελική θέλει να αγοράσει καινούριο υπολογιστή.» (ΜΣΤ:99)
«Το πρωί η Βασιλική διάβασε πάνω στο κουτί με το γάλα:....» (ΜΣΤ:101)
« Η Γεωργία έχει αναλάβει την έρευνα αγοράς για να αγοράσει 25 κρεμαστά με ασημένιες μικρές πλακέτες για αναμνηστικά για την Στ΄ τάξη.» (ΜΣΤ:106)
«Η κυρία Τζεκάκη, για να αγοράσει ένα αυτοκίνητο...» (ΜΣΤ:126)
«Η Ιφιγένεια σχεδίασε αυτό το παραλληλόγραμμο σε μιλιμετρέ χαρτί...» (ΜΣΤ:149)
«Μια αρχαιολόγος, στην έρευνά της σε αρχαία τείχη, ανακάλυψε ένα κυλινδρικό πυργίσκο που ήταν γεμάτος χώμα ....» (ΜΣΤ:167)
«Η Γεωργία, η Αθηνά, η Σμαρώ και η Κατερίνα πήγαν το Σάββατο στην πιτσαρία....» (ΜΣΤΤ1:22)
«Το σπίτι της Νίνας απέχει ....» (ΜΣΤΤΕ2:8)
«Σε πόσες σελίδες πρέπει να μοιράσει η Φιλιώ 720 ...» (ΜΣΤΤΕ2:26)
«Η Δέσποινα έχει 12€ και θέλει να κεράσει τις φίλες της κρέπες ...» (ΜΣΤΤΕ2:37)
«Σε μια λοταρία η Αντιγόνη πήρε 4 από τους 200 λαχνούς...» (ΜΣΤΤΕ3:14)
«Η ιδιοκτήτρια ενός εστιατορίου προσπαθεί να βρει τρόπο να τοποθετήσει τα μικρά τετράγωνα τραπέζια, ώστε να έχει όσο το δυνατόν περισσότερες θέσεις για μεγάλες παρέες.» (ΜΣΤΔ:140*).*
«Η Άννα κοιμήθηκε στις 11:00 μ.μ. και ξύπνησε στις 6:55 π.μ. Πόσες ώρες κοιμήθηκε;» (ΜΣΤΔ:140*).*

«Ερευνώ και Ανακαλύπτω» Ε΄ τάξης
«της δασκάλας ή του δασκάλου σου» (ΦΕ:9)
«των συμμαθητών και συμμαθητριών σου» (ΦΕ: 11)
«τους συμμαθητές και τις συμμαθήτριες» (ΦΕΤΕ: 17)
«πειράματα που κάνει ο δάσκαλος ή η δασκάλα» (ΦΕΤΕ: 17)

Σε εικόνες
αγόρι εικονίζεται να χρησιμοποιεί στεγνωτήρα μαλλιών (ΦΕΤΕ: 45)
κορίτσι εκτελεί πειράματα (ΦΕΤΕ: 71)
κορίτσι και αγόρι εκτελούν μαζί πειράματα (ΦΕΤΕ: 7)

Στη σελίδα 124 του τετραδίου εργασιών υπάρχουν τρεις φωτογραφίες που απεικονίζουν αγόρια και κορίτσια σε ρόλους που ακυρώνουν τα παραδοσιακά στερεότυπα: αγόρι να σιδερώνει, κορίτσι με κατσαβίδι να επιδιορθώνει συσκευή, και κορίτσι να πετάει χαρταετό. (ΦΕΤΕ: 124)
«Η Μαριλίνα και η Δάφνη άσκησαν δύναμη στα ελατήρια και σημείωσαν στον πίνακα το σημείο μέχρι το οποίο το τέντωσε καθεμιά τους» (ΦΕΤΕ: 175)

Στο βιβλίο του δασκάλου υπάρχει ειδική ενότητα που έχει τίτλο «Ισότιμη αντιμετώπιση των δύο φύλων» Στο κείμενο αναλύονται οι τρόποι με τους οποίους έγινε προσπάθεια να αντιμετωπισθούν ισότιμα τα δύο φύλα (στη γλώσσα, στο περιεχόμενο των κειμένων αναφοράς, στις φωτογραφίες των πειραμάτων, στους βασικούς χαρακτήρες). Όμως τελειώνοντας καταλήγουν «για λόγους οικονομίας κειμένου η αναφορά σε μαθητές/

μαθήτριες και δασκάλους/δασκάλες δεν ακολουθήθηκε και στο βιβλίο για το δάσκαλο. Είναι προφανές ότι, όπου στο βιβλίο αυτό γίνεται αναφορά στο δάσκαλο ή στο μαθητή, ο όρος αναφέρεται και στα δύο φύλα» (ΦΕΒΔ: 50)

«Ερευνώ και Ανακαλύπτω» Στ΄ τάξης

«Με τη βοήθεια και την καθοδήγηση της δασκάλας ή του δασκάλου σου....» (ΦΣΤ:10)

«Θα συζητάς και θα συγκρίνεις τις παρατηρήσεις σου με αυτές των συμμαθητών και συμμαθητριών σου.....» (ΦΣΤ:11)

«...θα χρειαστείς ... και τη βοήθεια ενός φίλου ή μιας φίλης σου.» (ΦΣΤ:89)

«Ζήτησε από το φίλο ή τη φίλη σου να μετράει το χρόνο ....» (ΦΣΤ:89)

«Βλέπω τη φίλη μου να χαμογελά. Είναι χαρούμενη.» (ΦΣΤ:102)

«Ζήτησε από μια φίλη ή ένα φίλο σου να γυρίσει το χαρτόνι πολλές φορές...» (ΦΣΤ:111)

«Μετά από κάθε πείραμα, κάθε δραστηριότητα θα συζητάμε με τους συμμαθητές και με τις συμμαθήτριές σου για τις παρατηρήσεις και για τα συμπεράσματα.» (ΦΣΤΤΕ:14)

«Παρατήρησε τις παρακάτω εικόνες και συζήτησε με τη δασκάλα ή το δάσκαλό σου για τις διάφορες μορφές ενέργειας.....» (ΦΣΤΤΕ:20)

Παρατήρησε τις παρακάτω εικόνες και συζήτησε με τους συμμαθητές και τις συμμαθήτριές σου για την προέλευση του πετρελαίου...» (ΦΣΤΤΕ:26)

«Ζήτησε από τη δασκάλα ή το δάσκαλό σου το φύλλο με τα κυριότερα κλάσματα του αργού πετρελαίου..» (ΦΣΤΤΕ:28)

«Μια μητέρα λέει στο παιδί της το χειμώνα: 'Βάλε ζεστά ρούχα, για να μην κρυώσεις'...» (ΦΣΤΤΕ:53)

«Συζήτησε με τους συμμαθητές και τις συμμαθήτριές σου για τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των ζωντανών οργανισμών...» (ΦΣΤΤΕ:63)

«Παρατήρησε τις εικόνες και συζήτησε με τη δασκάλα ή το δάσκαλό σου για το κύτταρο...» (ΦΣΤΤΕ:65)

«Ζήτησε από τη δασκάλα ή το δάσκαλό σου οδηγίες για να κατασκευάσεις φυτολόγιο...» (ΦΣΤΤΕ:71)

«Η δασκάλα ή ο δάσκαλός σου έχει τοποθετήσει μερικά μαλακά ανοιχτόχρωμα φύλλα ....» (ΦΣΤΕ:73)

«Η δασκάλα ή ο δάσκαλός σου έχει σκεπάσει με αλουμινόχαρτο....» (ΦΣΤΕ:74)

«Ζήτησε από τη δασκάλα ή το δάσκαλό σου να βάλει λίγο ασβεστόνερο σε δυο μπουκάλια αναψυκτικού...» (ΦΣΤΕ:77)

«Η δασκάλα ή ο δάσκαλός σου έχει εδώ και μερικές ώρες σκεπάσει με μία αδιαφανή πλαστική σακούλα ένα φυτό....» (ΦΣΤΕ:79)

«Με τη βοήθεια της δασκάλας ή του δάσκαλου σου συμπλήρωσε τον παρακάτω πίνακα...» (ΦΣΤΕ:84)

«Με τη βοήθεια της δασκάλας ή του δάσκαλού σου συμπλήρωσε τις ονομασίες ...» (ΦΣΤΕ:85)

«Έχεις σίγουρα παρατηρήσει κάποιους συμμαθητές ή συμμαθήτριές σου να εισπνέουν από ένα μικρό σπρέϊ...» (ΦΣΤ:85)

«Κόψε τα σκίτσα των ζωντανών οργανισμών που θα σου δώσει η δασκάλα ή ο δάσκαλός σου και κόλλησέ τα στη σωστή θέση...» (ΦΣΤΤΕ:99)

«Με τη βοήθεια ενός συμμαθητή ή μιας συμμαθήτριάς σου.....» (ΦΣΤΤΕ:107)

«Συζήτησε με τη δασκάλα ή το δάσκαλό σου για τη λειτουργία του αναπνευστικού....» (ΦΣΤΤΕ: 108)

«Ζήτησε από τη δασκάλα ή το δάσκαλό σου και από πέντε συμμαθητές ή συμμαθήτριές σου να σου πουν ....» (ΦΣΤΤΕ:116)

«Με τη βοήθεια της δασκάλας ή του δασκάλου σου σημείωσε στα κουτάκια τις ονομασίες των τμημάτων...» (ΦΣΤΤΕ:116)

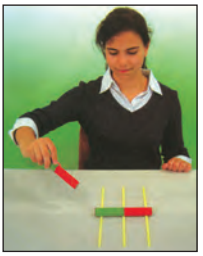

«Παρατήρησε τις παρακάτω εικόνες και συζήτησε με τους συμμαθητές και τις συμμαθήτριές σου για τις συνήθειες ...» (ΦΣΤΤΕ:119)

Πώς μπορεί το παιδί της εικόνας να μετακινήσει το μαγνήτη....» (ΦΣΤΤΕ:126)

«Η δασκάλα ή ο δάσκαλός σου έχει ακουμπήσει ένα ποδήλατο...» (ΦΣΤΤΕ:133)

«Ζήτησε από τη δασκάλα ή το δάσκαλό σου να ανοίξει σε ένα χαρτόνι σχισμές...» (ΦΣΤΤΕ:139)

«Συζήτησε με τη δασκάλα ή το δάσκαλό σου για τα δύο είδη φακών....» (ΦΣΤΤΕ:141)

«Ζήτησε από ένα συμμαθητή ή μια συμμαθήτριά σου να γυρίσει το δίσκο πολλές φορές

και να τον αφήσει...» (ΦΣΤΤΕ:146)

«Με τη βοήθεια της δασκάλας ή του δασκάλου σου άνοιξε μία μικρή τρύπα στη μια πλευρά του κουτιού...» (ΦΣΤΤΕ:149)

«Με τη βοήθεια της δασκάλας ή του δασκάλου σου σχεδίασε στο σχήμα την πορεία της φωτεινής δέσμης...» (ΦΣΤΤΕ:151).

«Ζήτησε από ένα συμμαθητή ή μία συμμαθήτριά σου...» (ΦΣΤΤΕ:153)

«Η δασκάλα ή ο δάσκαλός σου κουνά το χέρι μπροστά από τα μάτια ενός συμμαθητή ή μιας συμμαθήτριάς σου....» (ΦΣΤΤΕ:154)

«Συζήτησε με τη δασκάλα ή το δάσκαλό σου για τη λειτουργία του αναπαραγωγικού μας συστήματος...» (ΦΣΤΤΕ:178)

«Συζήτησε με τη δασκάλα ή το δάσκαλό σου για τη διαδικασία γονιμοποίησης του ωαρίου...» (ΦΣΤΤΕ:180)

Με ποιους τρόπους μπορούμε να προσφέρουμε βοήθεια σε μια έγκυο; Μπορείς να αναφέρεις και άλλα παραδείγματα; (ΦΣΤΤΕ:185)

1. Με ποιους τρόπους μπορούμε να προσφέρουμε βοήθεια σε μια έγκυο; Μπορείς να αναφέρεις και άλλα παραδείγματα;

Σε επικεφαλίδα

2.3. Ισότιμη αντιμετώπιση των δύο φύλων. Σελ 49

«Αναφέρουμε στους μαθητές ότι το αγόρι και το κορίτσι στο αριστερό μέρος είναι οι βασικοί πρωταγωνιστές του βιβλίου» Σελ. 57-58

«Τι κάνει το αγόρι στην πρώτη εικόνα;

«Τι κάνει το κορίτσι στη δεύτερη εικόνα;» (ΦΣΤΔ:60)

Γεωγραφία Ε΄ τάξης

Σε ασκήσεις: η εντολή είναι: «μελέτησε με την ομάδα σου» (ΓΕ:18),
«διάβασε στην τάξη τις προτάσεις σου» (ΓΕ:30)

Σε εικόνες: και τα δύο παιδιά δίνουν πληροφοριακό υλικό και συμβάλλουν έτσι από κοινού στη ροή του μαθήματος. Ενδεικτικά αναφέρονται: σε μάθημα σχετικό με την παραγωγή προϊόντων, το αγόρι λέει: «Η κτηνοτροφία είναι σημαντικός τομέας της οικονομίας» και

το κορίτσι: «Προσφέρει βασικά είδη διατροφής και πρώτες ύλες για τη βιομηχανία» (ΦΕ: 188).

Το αγόρι λέει: «πολλά αγροτικά προϊόντα φτάνουν στους καταναλωτές όπως ακριβώς τα παίρνουμε από τη φύση» και το κορίτσι: «Μεγάλο μέρος της αγροτικής παραγωγής γίνεται πρώτη ύλη την οποία επεξεργάζονται οι βιομηχανικές μονάδες» κ.λπ. (ΓΕ:193)

Σχολιασμός

Στο βιβλίο «Ερευνώ και ανακαλύπτω» της Στ΄ τάξης, φαίνεται ότι καταβάλλεται προσπάθεια από τη συγγραφική ομάδα για μια ισότιμη αντιμετώπιση των φύλων. Αυτό γίνεται φανερό από τις αναφορές που γίνονται στο κείμενο τόσο σε δάσκαλο και μαθητή όσο και σε δασκάλα και μαθήτρια. Αυτό δεν συνέβαινε στα παλιά εγχειρίδια. Στην εικονογράφηση και αναπαράσταση πειραμάτων συμμετέχουν ισότιμα και τα αγόρια και τα κορίτσια. Υπάρχουν ισάριθμες σχεδόν εικόνες που δείχνουν αγόρια και κορίτσια να πειραματίζονται με διάφορες κατασκευές. Όπως επίσης στο κεφάλαιο της αναπαραγωγής, γίνεται μια απόπειρα να γίνει φανερό ότι και ο άνδρας μπορεί να συμμετέχει σ' αυτό που ονομάζεται 'φροντίδα', δείχνοντας τον άνδρα σε στερεότυπες γυναικείες δραστηριότητες. Ο άνδρας σιδερώνει, και γενικότερα συμμετέχει στις δουλειές του σπιτιού προκειμένου να γίνει σαφές το είδος της βοήθειας που πρέπει να προσφέρεται σε μια έγκυο. Παραδείγματα όπως αυτό, δίνουν την ευκαιρία σε εκπαιδευτικούς να μιλήσουν με τα παιδιά σχετικά με την κατανομή των ευθυνών των γονέων και να αναφερθούν γενικότερα τόσο στην ανακατανομή των γονεϊκών ευθυνών όσο και στην συμμετοχή εξίσου στις δουλειές του σπιτιού, μιλώντας για μια άλλη έννοια της 'φροντίδας'.

Είναι θετικό και πολύ σημαντικό που στα σχολικά εγχειρίδια Θετικών Επιστημών υπάρχουν παραδείγματα στα οποία άνδρες και γυναίκες, κορίτσια και αγόρια φαίνονται να συμμετέχουν ισότιμα σε δραστηριότητες, μοιράζονται προβληματισμούς και σκέφτονται από κοινού λύσεις, παίρνουν μέρος με ισότιμους ρόλους σε πειράματα, ασκούν τα ίδια επαγγέλματα. Αυτά τα παραδείγματα μπορεί να είναι οδηγός για αλλαγές τόσο στα εγχειρίδια όσο και στα παραδείγματα που χρησιμοποιούν και τις αναφορές που κάνουν οι εκπαιδευτικοί όταν διδάσκουν.

8. Η εικόνα της Οικογένειας

Στην κατηγορία αυτή εξετάζονται οι ρόλοι των μελών της οικογένειας (ρόλοι μητέρας, πατέρα, γιαγιάς, παππού, παιδιών), η δομή και οι λειτουργίες της οικογένειας.

Αναφορές

Μαθηματικά Στ΄ τάξης

«Η μαμά σου έχει φτιάξει ένα μικρό ορθογώνιο κέικ...» (Μστ:55)
«Για ένα πετυχημένο ρόφημα σοκολάτα η μαμά βάζει 1 κουταλιά κακάο.....» (Μστ:78)
«Η γιαγιά έδωσε από μια σοκολάτα 120 γραμμαρίων στις δύο εγγονές της...» (ΜΣΤΤΕ2:8)

«Ερευνώ και ανακαλύπτω» Ε΄ τάξης

Εμφανίζεται σε φωτογραφία οικογένεια με δύο παιδιά (ΦΕ: 43)

«Ερευνώ και ανακαλύπτω» Στ΄ τάξης
Εικόνες, που βρίσκονται στο βιβλίο μαθητή στις σελίδες 83,124, 54

Σχολιασμός - Προτάσεις - Παρεμβάσεις

Η παραδοσιακή οικογένεια είναι η διγονεϊκή οικογένεια με τα δύο παιδιά. Στα βιβλία των θετικών μαθημάτων δεν υπάρχει καμιά αναφορά σε κάποιο από τα μοντέλα οικογενειακής οργάνωσης.

Οι γυναίκες παρουσιάζονται να ασχολούνται με παραδοσιακές οικιακές δραστηριότητες και να φροντίζουν την οικογένειά τους, μέσα από τους δυο «πρωταρχικούς» τους ρόλους, της μητέρας και της νοικοκυράς.

Στο βιβλίο των μαθηματικών της Στ΄ τάξης, δεν γίνεται αναφορά σε οικογένεια όμως αναφέρεται σποραδικά η μητέρα που κάνει το κέικ ή ένα πετυχημένο ρόφημα σοκολάτας, ή η Μαρία που κάνει κρέπες για τους φίλους της.

Ο άνδρας προβάλλεται ως ο αρχηγός του σπιτιού, ασχολείται με κάθε είδους οικονομική δραστηριότητα και είναι υπεύθυνος για τα οικονομικά βάρη της οικογένειας.

Στο βιβλίο της Ε΄ και Στ΄ τάξης «Ερευνώ και ανακαλύπτω», παρόλο που είναι φανερή η προσπάθεια ισότιμης αντιμετώπισης των δύο φύλων, η εικόνα της οικογένειας, όπως προβάλλεται από την εικονογράφηση, είναι η παραδοσιακή.

Θα μπορούσε να έχει αποφευχθεί η προβολή της διγονεϊκής οικογένειας με ένα ή δύο παιδιά ως μόνου «φυσιολογικού» μοντέλου οικογενειακής οργάνωσης, όπως και ο διαχωρισμός των οικογενειακών ευθυνών και των υποχρεώσεων του σπιτιού, με βάση τα παραδοσιακά στερεότυπα φύλου.

Γ. ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ
Επίλογος

Τα σχολικά εγχειρίδια αποτελούν ένα δομικό στοιχείο διδασκαλίας και τη σημαντικότερη γραπτή πηγή που χρησιμοποιούν οι εκπαιδευτικοί. Τα εγχειρίδια των Μαθηματικών, της Φυσικής, της Πληροφορικής, υπαγορεύουν το περιεχόμενο του γνωστικού αντικειμένου για κάθε τάξη, τη σειρά με την οποία θα αναπτυχθεί και τις διδακτικές ενέργειες με τις οποίες θα διδαχθεί.

Προκειμένου να διευκολυνθεί η μάθηση των διαφόρων εννοιών, οι συγγραφείς των βιβλίων δημιουργούν ένα ανθρώπινο περιβάλλον στο οποίο οι άνθρωποι εμπλέκονται σε καταστάσεις και δραστηριότητες που οι μαθητές και οι μαθήτριες αναγνωρίζουν και με τις οποίες εύκολα ταυτίζονται. Έτσι, μαθητές και μαθήτριες παράλληλα με τις ειδικές γνώσεις που μαθαίνουν με εργαλείο το εγχειρίδιο, μαθαίνουν έμμεσα για τον κόσμο, τις ανθρώπινες σχέσεις και δραστηριότητες, τις συνήθεις και τις αξίες, τα 'πρέπει' και τα 'μπορείς' της κοινωνίας στην οποία ζουν. Τα βιβλία, λειτουργούν κατ' αυτόν τον τρόπο ως ένας παράγοντας κοινωνικοποίησης. Ο ρόλος αυτός των σχολικών εγχειριδίων, και ειδικότερα των εγχειριδίων των θετικών επιστημών, συχνά παραβλέπεται από ειδικούς επιστήμονες, συγγραφείς και εκπαιδευτικούς γι' αυτό και συνήθως ελάχιστη προσοχή δίνεται στα συγκείμενα που χρησιμοποιούνται στα παραδείγματα και τα προβλήματα καθώς και στην εικονογράφηση των βιβλίων. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να προβάλλονται συχνά και να προάγονται μέσα από τα εγχειρίδια στερεότυπα για τους ρόλους των φύλων που θέλουν τη γυναίκα παθητική, λιγότερο έξυπνη, λιγότερο ικανή και οικονομικά εξαρτημένη από τον άνδρα. Ο ρόλος της νοικοκυράς, μητέρας και συζύγου προβάλλεται συνήθως ως πρότυπο και ο επαγγελματικός χώρος για τις γυναίκες περιορίζεται σε λίγα επαγγέλματα. Η εικόνα και οι ρόλοι που προβάλλονται για τα φύλα στα σχολικά εγχειρίδια επηρεάζουν τις αντιλήψεις και τις προσδοκίες των παιδιών για το φύλο τους καθώς και τις μεταξύ τους σχέσεις.

Ασφαλώς τα σχολικά εγχειρίδια δεν είναι ο μόνος παράγοντας που επηρεάζει τη δημιουργία της ταυτότητας του ρόλου των φύλων στα παιδιά. Άλλοι παράγοντες όπως η οικογένεια, η τηλεόραση και τα άλλα μέσα μαζικής ενημέρωσης, η παιδική λογοτεχνία, επηρεάζουν τον τρόπο που τα παιδιά 'βλέπουν' τα φύλα και τη μεταξύ τους σχέση. Τα σχολικά βιβλία όμως έχουν μαζική, σχεδόν αναπόδραστη επιρροή στα παιδιά, γι' αυτό και έχει σημασία η ανάλυση του περιεχομένου τους. Η ανάλυση του περιεχομένου των εγχειριδίων των θετικών επιστημών παρέχει ισχυρές ενδείξεις για πιθανά αποτελέσματα από τη χρήση των κειμένων στην τάξη. Από την ανάλυση του περιεχομένου ωστόσο δεν μπορεί κανείς να συμπεράνει με βεβαιότητα ότι η ιδεολογική φόρτιση του κειμένου, με τον τρόπο που ερμηνεύεται από τον ερευνητή ή την ερευνήτρια, θα πραγματοποιηθεί με τον ίδιο τρόπο στο λόγο που θα αναπτυχθεί στην τάξη. Το κείμενο επηρεάζει τα θέματα που αναπτύσσονται και τον τρόπο με τον οποίο συζητούνται στην τάξη και επηρεάζεται αντίστοιχα από τη διαδικασία παρουσίασης και διαπραγμάτευσής του μέσα στην τάξη. Πέρα δηλαδή από τον τρόπο που διαχειρίζονται την πραγματικότητα τα σχολικά εγχει-

ρίδια, τα ιδεολογικά, πολιτικά και πολιτισμικά στοιχεία που αναδεικνύουν, παίζει μεγάλο ρόλο ο τρόπος με τον οποίο οι εκπαιδευτικοί διαχειρίζονται τα κείμενα στην τάξη. Η ανάλυση, ο σχολιασμός, οι προτάσεις και οι παρεμβάσεις που προηγήθηκαν έχουν στόχο να ενημερώσουν και να ενισχύσουν άνδρες και γυναίκες εκπαιδευτικούς ώστε:

να κατανοούν τη διαδικασία που οδηγεί στη δημιουργία της ταυτότητας του ρόλου του φύλου και της αυτοαντίληψης,

να αναγνωρίζουν πως διακρίσεις ως προς το φύλο έχουν ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση αρνητικής αυτοαντίληψης για τα κορίτσια (χαμηλή αυτο-εκτίμηση και χαμηλή αυτο-εικόνα),

να αντιλαμβάνονται τις δικές τους αντιλήψεις σχετικά με τους κοινωνικούς ρόλους ανδρών και γυναικών ως διακεκριμένους από το βιολογικό τους φύλο,

να εξετάζουν κριτικά τα στερεότυπα των φύλων στα διάφορα εκπαιδευτικά υλικά που επιλέγουν, στα αναλυτικά προγράμματα και τα σχολικά εγχειρίδια, και

να είναι σε θέση (να έχουν τις γνώσεις και να κατέχουν τις τεχνικές με τις οποίες) να επιλέγουν κατάλληλα υλικά, να αποφασίζουν, να σχεδιάζουν και να προβαίνουν σε παρεμβάσεις με στόχο αλλαγές στους κοινωνικούς ρόλους αγοριών και κοριτσιών για μια αρμονική ισότιμη συμβίωση.

Δ. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση:

- Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη, Χ., Μαράτου-Αλιπράντη, Λ., Καπέλλα, Λ. (2001). «Εκπαίδευση και Φύλο». *Μελέτη Βιβλιογραφικής Επισκόπησης*. Αθήνα: ΚΕΘΙ.
- Driver, R., Squires, A., Rushworth, P. & Wood-Robinson, W. (1998). *Οικοδομώντας τις έννοιες των Φυσικών Επιστημών*. Π., Κόκοτας (επιμ. μετάφρασης). Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Θωμαϊδης Γ., Καστάνης, Ν. (2003). «Οι αναμορφώσεις της ελληνικής Μαθηματικής Παιδείας στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα. Ένα πλαίσιο προβληματισμού» στο: *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ. 130 (Μέρος 1ο), σσ. 78-92 και τ. 131 (Μέρος 2ο), σσ. 127-136.
- Κανταρτζή, Ε.(2001). «Η εικόνα της γυναίκας στα βιβλία των Μαθηματικών» στο: Σύγχρονη Εκπαίδευση, τ. 118, σσ. 56-67.
- Κανταρτζή, Ε. (2003). *Τα Στερεότυπα του Ρόλου των Φύλων στα Σχολικά Εγχειρίδια του Δημοτικού Σχολείου*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.
- Καψάλης, Α. – Χαραλάμπους, Δ., *Σχολικά Εγχειρίδια. Θεσμική Εξέλιξη και Σύγχρονη Προβληματική*, εκδ. Έκφραση, Αθήνα 1995.
- ΚΕΘΙ (2000). Ισότητα των Φύλων, ο Ρόλος των Εκπαιδευτικών. Φάκελος Παρεμβατικών Μαθημάτων. ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ, Υπουργείο Παιδείας.
- ΚΕΘΙ (2003). Ευαισθητοποίηση Εκπαιδευτικών και Παρεμβατικών Προγραμμάτων για την Προώθηση της Ισότητας των Φύλων. Προτεινόμενη Βιβλιογραφία. ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ., Υπουργείο Παιδείας.
- ΚΕΘΙ (2003). Φύλο και Εκπαιδευτική Πραγματικότητα στην Ελλάδα: Προωθώντας Παρεμβάσεις για την Ισότητα των Φύλων στο Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύστημα. ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ., Υπουργείο Παιδείας.
- Κογκίδου, Δ. (1995). «Η έμφυλη διάσταση στην εκπαίδευση. Σε ποιους τομείς απαιτείται παρέμβαση;» στο: Ν. Παπαγεωργίου (επιμ.). *Εκπαίδευση και Ισότητα Ευκαιριών*. Παιδαγωγικό Υλικό και Ισότητα Ευκαιριών στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: Πρακτικά Συνεδρίου. Αθήνα: Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης, Γενική Γραμματεία Ισότητας, σσ. 262-270.
- Κογκίδου, Δ. (1997). «Φεμινιστική Παιδαγωγική: Ένα πλαίσιο για την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών» στο: Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου (επιμ.). *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας. σσ. 227-257.
- Κορωναίου, Α. (επιμ.) (2003). Ασκήσεις Ευαισθητοποίησης Επιμορφούμενων Εκπαιδευτικών. Για μια Εκπαίδευση Ίσων Ευκαιριών για Όλους και Όλες…ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ, Αθήνα: ΚΕΘΙ.
- Λαμπρινός, Ν., Χατζηπαντελής, Θ., Γρατσωνίδης, Α. (2002). «Η άποψη των μαθητών της ΣΤ΄ τάξης του Δημοτικού Σχολείου για το μάθημα της Γεωγραφίας» στο: Σύγχρονη Εκπαίδευση, τ.122, σσ.102-108.
- Μαραγκουδάκη, Ε. (1993). *Εκπαίδευση και Διάκριση των Φύλων*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Παπαγεωργίου, Γ., Μυλωνάς, Β., Μπούτση, Δ. (2003). «Οι αλλαγές καταστάσεων της ύλης στα βιβλία της Ε΄ τάξης του Δημοτικού Σχολείου. Μια συγκριτική μελέτη» στο:

Σύγχρονη Εκπαίδευση, τ.130, σσ. 98-104.
- Παντίσκα, Π., Παπαπάνου, Γ. και Ραβάνης, Κ. (1997). «Η διάκριση των φύλων στα σχολικά εγχειρίδια των φυσικών επιστημών: παραδοσιακές και εναλλακτικές προσεγγίσεις» στο: Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου (επιμ.). *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σσ. 331-338.
- Παυλίδου, Θ. - Σ. (επιμ.) (2002). *Γλώσσα-Γένος-Φύλο*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Πολίτης, Φ. (1994). «Για μια αποδόμηση της αντιπαιδαγωγικής διάκρισης των δύο φύλων» στο: Νέα Παιδεία, Τ. 71, σσ. 135-147.
- Ραβάνης, Κ. (1994). «Οι διαφορές επιδόσεων μεταξύ αγοριών και κοριτσιών στις φυσικές επιστήμες. Μια υπόθεση διδακτικού συμβολαίου;» στο: Ν. Παπαγεωργίου (επιμ.). *Εκπαίδευση και Ισότητα Ευκαιριών*. Παιδαγωγικό Υλικό και Ισότητα Ευκαιριών στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: Πρακτικά Συνεδρίου. Αθήνα: Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης, Γενική Γραμματεία Ισότητας, σσ. 252-261.
- Τρέσσου-Μυλωνά, Ε. (1994). «Πρακτικές που προάγουν την ισότιμη συμμετοχή των κοριτσιών στη μαθηματική παιδεία» στο: Ν. Παπαγεωργίου (επιμ.). *Εκπαίδευση και Ισότητα Ευκαιριών*. Παιδαγωγικό Υλικό και Ισότητα Ευκαιριών στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: Πρακτικά Συνεδρίου. Αθήνα: Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης, Γενική Γραμματεία Ισότητας, σσ. 186-196.
- Τρέσσου-Μυλωνά, Ε. (1997). «Φύλο και Μαθηματικά: Εκπαιδευτικές ανισότητες και Παιδαγωγική της ισότιμης συμμετοχής» στο: Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου (επιμ.). *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σσ. 339-364.
- Τσοκαλίδου, Ρ. (1996). Το Φύλο της Γλώσσας. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνίδων Επιστημόνων.
- Φραγκουδάκη, Α. (1987). *Γλώσσα και Ιδεολογία. Κοινωνιολογική Προσέγγιση της Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Φρόση, Λ., Κουϊμτζή, Ε., Παπαδήμου, Χ. (2001). Ο Παράγοντας Φύλο και η Σχολική Πραγματικότητα στην Πρωτοβάθμια και τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Μελέτη Επισκόπησης. Αθήνα: ΚΕΘΙ.
- Χρονοπούλου, Α. (2003). « Άρθρα για τα «Μαθηματικά» στο: Σύγχρονη Εκπαίδευση, τ. 131, σσ. 137-142.
- Wertheim, M., (1995). Το παντελόνι του Πυθαγόρα. Τραυλός-Κωσταράκη, Αθήνα.

Ξενόγλωσση:

- Delamont, S. (1983). *Interaction in the Classroom*. London: Methuen.
- Delamont, S. (1990). *Sex Roles and the School.* London: Routledge.
- *International Journal of Science Education*, 17(1), 1-15.
- Haggerty, S. (1995). "Gender and teacher development: issues of power and culture". *International Journal of Science Education*, 17(1), 1-15.
- Hanna, G. (ed.), (1996). *Towards gender equity in mathematics education*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.
- Harding, H., (1991). *Whose Science? Whose knowledge? Thinking from the women's lives*. Open University Press, Milton Keynes.
- Grevholm, B., (ed.), (995). Gender and mathematics education: An ICMI study in Stiftsgarden Akersberg Hoor, Sweden 1993. Lind University Press, Sweden.
- Johnson, D. & Roen, D. (1992). "Complimenting and involvement in peer reviews: gender variation". *Language in Society*, 21(1), 27-57.
- Johnson, P.M. (2000). "Children's understanding of substances. Part I: Recognizing Chemical Change". *International Journal of Science Education*, 22 (7), 719-737.
- Leroux, J. & Ho, C. (1993). "Success and mathematically gifted female students: The challenge continues". *Feminist Teacher*, 7(2), 42-49.
- Morgan, M. (1990). "Confronting sex stereotypes in the classroom". *Journal of Reading*, 33(4), 306-307.
- National Council of Teachers of Mathematics (NCTM), (1997). Malticultural and gender equity in the mathematics classroom: The gift of diversity. 1997 Year Book, USA.
- Pryor, J. (1995). "Gender issues in groupwork - a case study involving with computers". *British Educational Research Journal*, 21(3), 277-287.
- Rodgers, M. (1990) "Mathematics: pleasure or pain?" στο: L. Burton (ed). *Gender and Mathematics. An International Perspective*. London: Cassel, 29-37.
- Rogers. P., Kaisel, G., (1995). *Equity in mathematics education: Influences of feminism and culture*. The Falmer Press, London.
- Secada, W., Fennema, E. Adajian, L. B.,(eds), (1995). *New directions for equity in mathematics education*. Cambridge University Press, USA.
- Tressou-Milona, E. (1990). "True or False: Primary school girls do badly at maths" στο: Burton, L. (ed.). *Gender and Mathematics. An International Perspective.* London: Cassell, 113-118.
- Wiegand, P. (1992). "The New Europe in Geography Teaching". *Report of the Symposium Council for Cultural Co-operation.* Strasburg, 1-14.

Χρήσιμες Διευθύνσεις στο Διαδίκτυο για Θέματα Φύλου και Ισότητας:

www.auth.gr/genderstudies (Διατμηματικό Προπτυχιακό Πρόγραμμα για Θέματα Φύλου και Ισότητας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης).
www.genderpanteion.gr (Σπουδές Φύλου και Ισότητας στις Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες στο Πάντειο Πανεπιστήμιο).
www.fylo.theol.uoa.gr (Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: «Φύλο και Θρησκεία» Τμήματος Θεολογίας Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών).
www.aegean.gr/gender-postgraduate (Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: «Γυναίκες και Φύλα: Ανθρωπολογικές και Ιστορικές Προσεγγίσεις» στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου).
www.gender.uth.gr (Διατμηματικό Προπτυχιακό Πρόγραμμα για Θέματα Φύλου και Ισότητας Πανεπιστημίου Θεσσαλίας).
www.soc.uoc.gr/gender (Πρόγραμμα Προπτυχιακών Σπουδών: «Το Φύλο στις Κοινωνικές Επιστήμες» Πανεπιστημίου Κρήτης).
www.genderissues.org.gr/Diotima (Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών Διοτίμα)
www.kethi.gr (Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας).
www.isotita.gr (Γενική Γραμματεία Ισότητας).
www.europa.eu.int (Δικτυακή Πύλη Ευρωπαϊκής Ένωσης).
www.eoc.org.uk (Equal Opportunities Commission).